

1914

1914

1914

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૨૦૫ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ઈશ્વર ડોનો છે

વિષય ૩૪૫૦.૩

ॐ तत्सत् परमात्मने नमः

આહ આના સિરિઝ-અથમાળા

વર્ષ ૧ છું

(વૈશાખ)

પ્રથમ પુખ

ઇશ્વર કેનો છે?

પ્રથામક ને પ્રકાશક

હમર દેવજી જોરધનદાસ બીમજી,
પોરબંદર

વ્યવસ્થાપક

સાબશકર જીવરાજ બોશી,
પૂવસીદામ સુજીનો માળો,
વહાલી, માહરી, મુખાઇ નં ૩

સંવત ૧૯૮૧]

[૬૦ સં ૧૯૨૧

જીટક મૂલ્ય કાગુ પૂર્વ ૦-૧૦-૦

„ „ પાક „ ૦-૧૨-૦

જગાડથી ગ્રાહક યનારને આહ આના ને દસ આના

(આ પુસ્તકના કોપી ગણના દરેક પ્રયોજકને સ્વાધીન છે.)

૧૨૨૦૪

૧૨૨૦૪

આ લેખકના બીજા પુસ્તકો.

૧ ગુજરાતી-અંગ્રાજી શિક્ષક ને કોષ

મૂલ્ય રૂ ૩-૦-૦

(શબ્દતાલુ સુદર સોનેરી બાઈન્ડીંગ)

૨ પતિવ્રતા ગાન્ધારી મૂલ્ય રૂ ૦-૧૦-૦

(અબકરમારક અથમાળાના આઢકને ૦-૮-૦)

૩ ફિરંગી વેપારીઓ (તનિદામ) રૂ ૨-૦-૦

૪ કુટીલ કારભારી (નવનકથ) રૂ ૨-૮-૦

મળવાનું રચણ

અંગકરમારક અથમાળા

ખાડવા દેસાઈની પોળ,

અમદાવાદ.

કલિદાસ જોશી એન્ડ કુંઠ
વડાદી, માહવી.
P B ૩૦૪૭
મુબાઈ ૩.

અધ્યક્ષશ્રી. 'સાહિત્ય પ્રેસ, ૧૦-૧૪, બેકદાસ હાલ,

મેરોડ સ્ટ્રીટ, કોલ, મુબાઈ નં ૧.

અધ્યક્ષ શામલાલ મણિરામ બદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય નિવેદન.

જમદાધારણી દરજ્જાની આજે અમે વાચક વર્ગ સમક્ષ
આ 'આઠ આના નિઃશ્ચિત્ત-અથમાણા' રજુ કરીએ છીએ
તે માથે ઉમેદ રાખીએ છીએ કે સાદિલપ્રેમી વાચક
બહુઓ તેની ધ્યાન દ્વર કરશે તો અમે અમારો આ
નવીન પ્રયામ નફા થયો માનીશું

પ્રસ્તુત માળાના પુષ્પો દર ત્રણ માસે બદલ પડશે.
એટલે શરૂઆતના તો માળા ત્રિમાસિક મળ્યોશે. આદ્ય-
સખ્યા વધ્યા બાદ માળાના પુષ્પો દર માસે નીકળશે દરેક
વાચક બહુઓ પ્રત્યે નમ્ર વિનંતી છે કે અમારૂંથી આદ્ય
તરીકે પોતાના નામ નાધારવા કૃપા કરી.

પ્રસ્તુત પુસ્તક પછી માળાનું બીજું પુષ્પ જે હાલ
છપાય છે, તે આવશ્ય માસની શરૂઆતમાં આદ્યો પર
રવાના કરવામાં આવશે

માન નિત્ર કાઠ દેવજી ગોરખનદાસે આ 'માળા'
(આઠ આના નિઃશ્ચિત્ત-અથમાણા)ની શરૂઆત સમાજ
સેવાના હિદેયથી કરી છે તેની-ગુજર્ પ્રગ્ન યોગ્ય કદર
કરશે તો તે પોતાનાં ચત્ત સફળ થયો મળશે.

અશા છે કે ગુજર્ પ્રગ્ન સમક્ષ આ પ્રવલ્ન સફળ
નીવડશે

અક્ષય તૃતીયા,	}	વિનીત,
રવિવાર, તા. ૦૧-૪-૨૫		જ્ઞાણશંકર ઇવરાજ જોશી.
ગુજર્ ૧, ૩.		

જલ્દી નામ નોંધાવો.

તૈયાર છે

આઠ આના સિરિઝ-ગ્રંથમાળા.

પહેલું પુસ્તક વૈશાખ માસમા બહાર પડ્યું છે

આ માળાના નિયમો.

૧ દરેક આઠ આના અંગ્રાફથી ભરી આ માળાને માદક થઇ શકે છે પાકા પૂડાના માદક થનારને દસ આના ભરવા પડશે પેટેજ બૂદુ

૨ ત્રણ માસે એક પુસ્તક ૧૦૦-૧૨૫ પૃથ્વું બહાર પડશે પેટેજ સાથે કાચા પૂડાના દસ આના ને પાકા પૂડાના ૧૨ આના મોકલનારને શુક પે.૯૩થી રવના કરવા મા આવશે

૩ છૂટક ખરીદનારને કાચા પૂડાના દસ આના ને પાકા પૂડાના બાર આના ભરવા પડશે

૪ આ માળાના દસ મદક આખા વર્ષના કરી આપનારે માળાના એક વરમના પુસ્તકો ફ્રી મળશે.

૫ અંગ્રાફથી રેટ્ચ (ટીપીટો) મોકલનારે કાચા પૂડાના પુસ્તક માટે દસ આનાની ને પાકા પૂડા માટે બાર આનાની મોકલી અપવાથી મદક તરીકે નામ નોંધવામાં આવશે.

લખો —

ડક્ટર જોશી એન્ડ કુંઠ.

તુળસીદાસ સરસ્વતી મળે,

વડાદી-મડવી મુબઇ, ન ૩

પ્રસ્તાવના

આજે “અઠ આના સિંગિ” ગ્રંથમાળાનું પહેલું પુષ્પ “હથર કોનો છે?” તે સાહિત્ય પ્રેમી ગુજરાત સમાજના કર કમળમાં સાદર અર્પિત છે છીએ

સાહિત્ય જેમ બને તેમ સમાજના ઉત્તમ વિચારોને વધુ સનેજ બાવવા માટે, રામ અને રકને પોમાય તેનું સોલું કરવા માટે, અન્ય સરચાઓના આદરભૂયિષ પ્રવલ્નો સાથે અમારો પલ્લુ આ એક સહકાર છે. બિનના એટલીજ છે કે અમે દરેક પુતક આઠ આના કિમતનુંજ બદલાર પાડીશું જેનો સર્વ કોઈ લાભ લઈ શકે

બહોળા પ્રચાર પ મેલી સાહિત્યથી અસંખ્ય ઇચ્છા અને ગ્રંથાંગી બાવાઓમા પલ્લુ ચાર, છ, અને આઠ આના સિંગિઓ જે નીકળે છે તેનુંજ આ અનુકંષુ છે

અમારી આ માળામા જેમ બનશે તેન નમુદાર આને મનજ રજુ કરના જઈયુ મજકુર વસ્તુમ કરના કંઈક ઓપજનક છે આ રામ બદકુર જગધર સેનના “દરિશ બાન્કારી” નો અનુવાદ છે. તે તે મહાશયને ઉપકાર મનના તેમની કલમથી લખાયમા—એક શીમતજ વિદ્યાવન કરી શકે તેમ નથી, પણ ગરીબ મજુમ પલ્લુ વિદ્યા માટે કેટલું ઉત્તજન આપી, માયા અને મમતા દર્શાવી શકે છે. તે માટે મોગ્ય માર્ગ દર્શાવું આ પુષ્પ રજુ કરીને છીએ જે ગુજરાત પ્રજામા પલ્લુ આદર પ મે એજ અમારી આકાંક્ષા છે

પોરબંદર ૧૯૮૧ } લી.
અક્ષરપ્રીતિ } ઠક્કર દેવજી ગોવિંદનંદ મ લીપણ
જુગાદી, મુબઈ નં. ૨.

છપાય છે

છપાય છે

આહ આના સિરિઝ-મંથમાળાનું
દ્વિતીય પ્રુપ્ત.

વહુમીનો વિષમય સંસાર.

આવજી માસની રાશ્ત્રાતમાં બહાર પડશે

— ૦. —

છપાય છે

છપાય છે

નિ રં જ ના

એક સામાજિક નવલકથા.

મેખા — પ્રજ્ઞાસાગર દયારામ દ્વિવેદી.

ૐ તત્સત્ પરમાત્મને નમ

આઠ આના સિરિઝ-ગ્રંથ માળા,

વર્ષ ૧ લુ

પ્રથમ પુણ્ય

ઇશ્વર કોનો છે ?

પ્રયોગક - ઠક્કર દેવજી જોરધનદાસ

ત્ર્યંબક સ્મારક ગ્રંથમાળા

વાર્ષિક લવાજમ ૫-૪-૦

પ્રવેશ ફી ૧-૦-૦ શરૂઆતમાં

પહેલું વર્ષ

૧ રામ રામકૃષ્ણ	૫	૪૦૦	૩-૪-૦
૨ સિરાજદૌલા	૫	૫૦૦	૩-૮-૦
૩ હિંદના હીરા	૫	૨૨૫	૧-૪-૦

બીજું વર્ષ

૧ વજીરનદિની ગુલબેગમ (નથી)	૫	૪૦૦	૨-૮-૦
૨ મીર કાસિમ (નથી)	૫	૩૦૦	૨-૦-૦
૩ બળવાનો ઇતિહાસ ભા ૧	૫	૬૨૫	૪-૦-૦

ત્રીજું વર્ષ

૧ રમાસુદરી	૫	૩૧૬	૨-૮-૦
૨ બળવાનો ઇતિહાસ ભા ૨	૫	૭૦૦	૪-૦-૦
૩ નારાયણી	૫	૩૦૦	૩-૦-૦

વર્ષ ૪ થી

૧ ફિરંગી વેપારીઓ	૫	૩૦૦	૨-૦-૦
૨ બળવાનો ઇતિહાસ ભા ૩			
છપાય છે	૫	૭૦૦	૪-૦-૦

૩ ફૂટીલ કારભારી ,,	૫	૩૦૦	૨-૮-૦
--------------------	---	-----	-------

પાછલા વર્ષના સેટો ખલાસ થઈ જવા આવ્યા છે; ૧૯૨૨ ના અને ૧૯૨૩ ના સેટના રૂ ૬-૪-૦ લેવામાં આવે છે પ્રવેશ શીનો રૂ ૧) જુદો

ત્ર્યંબક સ્મારક
ગ્રંથમાળા
ખાલીયા, અમદાવાદ

} લખો - લાભાર કર જીવરાજ જોશી
તુળસીદાસ સુરજનો માળો,
વડગાદી-માડવી, મુળપ ન ૩

ॐ तत्सत् परमात्मने नमः

ધશ્વર કોનો છે ?

પ્રકરણ ૧ લું

આ એક દાહોકા પહેનાની વાત છે નારાયણ મેટ્ટીકની પરીક્ષામાં હવે નગર પાસ થયો હતો તેના બાપને તેણે અભ્યાસ આગળ વધારવા કહ્યું પણ તેના બાપે તો સાદ કહી નાખ્યું કે મારાથી હવે પુર પડશે નહીં તેની મા જીવતા ચાલુ આવકમાજ અભ્યાસ આગળ વધારવો બની શકતો તેની મા ત્રણ વર્ષ થયા ગુજરી ગઈ હતી, અને હવે તો નવી માનું રાજ્ય હતું, એટલેજ તેના બાપથી બની શકતું નહોતું નવી માએ નારાયણની વાત સાંભળી કહ્યું કે તારી ઉંમર તો જો? સોળ વર્ષનો થયો, તારા બાપ પાસે ધનનો ઢગલો નથી પડ્યો કે તને બચાવે આટલું થયું તે થઈ છે

નારાયણે જાણ્યું કે બાપ પાસેથી કાંઈ વળે તેમ નથી. સારું હવે આટલી પદર વર્ષની નાની વયેજ નોકરી કરવા મડી જઈ? તેને બાપ્યું કે હવે નોકરી કરવી તો છેજ, પણ તે પહેલા કાંઈક પ્રયત્ન કરી જોઈ અભ્યાસ આગળ વધારવા માટે થોડા તજવીજ તો કરવી, પછી જેવી ધશ્વરની પ્રગ્થા

નારાયણના ગામમાં એકજ વર મોટું હતું, શિવાય સંખ્યા રોજનું કમાય અને રોજ ખાય તેવા મદ્ય પોતાના ખાપના જોવાજ હતા ગામમાં જે મોટું ઘર રહેવાણું તે અહરથનું નામ રામચંદ્ર શેઠ હતું રામચંદ્ર શેઠ જ્ઞાને વાણીયા હતા, તેની મુખ્યમત કમીશનની મોટી પેઢી હતી ત્યાં લાખોની ઉચ્ચપાયાય થતી, અનેક આડલાઓના તેને ત્યાં રૂ, અનાજ, મોનું, ચાવી તેમજ સરાસીના કામકાજ હતા મોટા શેઠ રામચંદ્ર શેઠ પોતાના બે દીકરાઓને કારભાર સોંપી ગોકુલ મથુરાની યાત્રામાં અને તીથ' ક્ષેત્રોમાં ફરતા તેઓ વહીવટ તન્દુ નજર પાસુ કરતા નહોતા, મોટા દીકરાનું નામ વિમનજી અને નાના દીકરાનું નામ રામદાસ હતું વિમનજી શેઠ ધણો વખત મુમદ્ રહેતા અને માસ બે માસ પોતાને ગામ આવતા નાના ભાઈ રામદાસ અહીં ઘેરેજ રહેતા વ્યવહારના મુખ્ય કરતા ફરતા વિમનજી શેઠજ હતા

ખાપ પાસેથી નિઃશ્ચયેલા નાનાયણને રામદાસ પાસે જવાનો વિચાર આવ્યો તેની મુખ્યમત પેઢી ઉપર કેટલાએ માણસો રહે છે, તો મારો સમાસ ત્યાં નહીં થાય ?

એક દિવસ સવારે નારાયણ નગદામ શેઠ પાસે ગયો રામદાસ શેઠને નારાયણ મેટ્રીકમાં સારું નમરે પાસ થયો છે તે નમાયાર પહેલીથીજ મળ્યા હતા, તેથી તેને જોઈને હસતે મ્હોએ બોલ્યા આમ તું નારાયણ તું પાસ થયો તે જાણી હું બહુ ખુશી થયો છું હવે આમળ લખવા માટે તું કયું ?

નારાયણુ બોલ્યો—એ માટેજ આપની પાસે આવ્યો છું તો ! એમ કહી, પોતાની સર્વવાત તેને કહી રામદાસ તેની હઠીકન સાલળી બોલ્યા—“તું હજી તો બાળક છે બાપ ! હોશીયાર છે તો શા માટે અભ્યાસ આમ છોડી દેવો જોઇયે ?”

નારાયણુને રામદાસ સૈકનુ પ્રોત્સાહન જોઇ હીમત આવી અને બોલ્યો—જો તમે દયા કરો તો મારો અભ્યાસ આમળ વધી શકે તેમ છે

રામદાસ બોલ્યા—હું પણ એ માટેજ કહું છું અમારી મુળની પેઢી ઉપર કેટલાએ માણસો રહે છે, ત્યાં તું કાંઈ મારે નહીં પડે પરંતુ વાત એમ છે કે મોટા બાપ આઠી નથી, તેઓ બાપા પાસે કાશી ગયા છે હમણા આ વર્ષ પણ સારું નથી કામકાજ બહુ મદા છે છતાં મોટા બાપ આવશે કે જરૂર તારે માટે હું બદોમસ્ત કરાવી આપીશ

નારાયણુ કહ્યું—પણ મોડું થાય તો કોનેજમા જગ્યા ન મળે અને એક વર્ષ નકામું જાય

રામદાસે થોડો વખત વિચાર કરી કહ્યું બહે તો ખુશીથી મુલમ જા અને અમારી પેઢી ઉપર ખાજ પીજ એ બદોમસ્ત ત્યાં થઇ જશે પરંતુ કાલેજની શી અને કાંઈ અર્થોનું શું કરીશ ? રહેવા માટે તો મોટા બાપ આવેથી મંજૂરી આપશે

નારાયણુ કહ્યું—અરે આપણુ થયું તો તે પણ થઇ રહેશે ત્યાં ઇશ્વર મૈા સારું કરશે

પ્રકરણ ૨ બું

નારાયણ રામદાસ શેઠનો બધામણ પત્ર લઈ સત્વર મુબઇ રામચંદ્ર શેઠની પેઢીએ પહોંચી ગયો. મુનીમ કરશનદાસ નિર્દય માણુમ હતો તેને કોઈ પણ માણસ મમતુ નહીં તેને તો આ નારાયણની પીડાજી આવી પડી નારાયણ પાસેથી કાગળ લઈ વાંચી તેને કહ્યું—“તું કાગળ લખને આવ્યો છે તે બધે પરતુ તને કહેજે જતી વખતે વેળાસર જમવાનું કોણ કરી આપશે? આતો પેઢીનો કારભાર છે રામદાસ શેઠને આહીની શુ ખબર પડે! વગર વિચાર્યેજ તને મોકલી આપ્યો છે” હાથ નરીખ! શેર નવી મા, ધર મૂકી આટલે દૂર આવ્યો, નો આહી મુનીમજીના કંઠમા પણુ તેજ સુર!

કહેજેમાં દાખલ થતી વખતે મુમઇમા કોઈ મોટા માણસની બહામણુ લાવવી પડતી હતી શેઠ જોકળદાસ ઉપર જોકે લિખિત વિનતી પત્ર તૈયાર કરી નારાયણ બહામણુ પત્ર લેવા ગયો પોતાને મામથી મળેલું પ્રમાણુ પત્ર અને મેટ્રીક પાસ કર્યાનું સર્ટિફિકેટ પણ સાથે લઈ ગયો જોકળદાસ શેઠ બહુ દયાળુ મહત્ત્વ હતા. તેમા વળી ખાસ વિદ્યાર્થીઓ તરફ તેમની મમતા કાંઈક વિશેષ હતી, તેણે નારાયણને સર્વ હકીકત પૂછી અને નારાયણની રિશ્તિ અનુમાર તેને માણી પ્રીથી દાખલ કરવા બહામણુ કહેજેના પ્રિન્સિપાલ ઉપર લખી આપી જોકળદાસ શેઠે પૂછ્યું—કહેજેની પ્રી નહીં આપવી પડે, પરતુ પુસ્તકો માટે જ જોગબસ્ત કર્યો?

નારાયણે કહ્યું—જેણે કૃપા કરી પોતાની પેઢી ઉપર કાગળ લખી આપ્યો છે તેણેજ રવાના થતી વખતે મને વીસ રૂપિયા આપ્યા છે તે રૂપિયામાંથી સોજ રૂપિયા વધ્યા છે તે પુસ્તકો માટે ચાલશે.

નારાયણની વાત સાંભળી જોડલદાસ રોડ બહુ અવગુણ થયા તેઓ બોલ્યા—જો કાંઈ તને ક્યારે પણ કાંઈ જરૂર પડે, ત્યારે મારી પાસે આવજો હો.

કૃતકૃતાભરી નારાયણની આંખોમાં હર્ષાશ્રુઓ આવ્યા તેની શ્રદ્ધા હૃદય પ્રત્યે વધારે મજબુત થઈ, કે હૃદયે મુજ નિરાશાર માટે રહાનો રાખ્યા છે. અનાથનો અનાથનો નાથજ છે નારાયણ એ હાથ જોડી જોડલદાસ રોડની રંગ લઈ વિદાય થયો. બીજે દિવસે કોલેજમાં દાખલ થઈ ગયો જે જે પુસ્તકોની જરૂર હતી તે ખરીદવામાં પડર રૂપિયા ખર્ચાઈ ગયા.

પેઢી ઉપર મુનીમજીએ નારાયણ માટે કાંઈ બે હોબસ્ત કર્યો નહીં, પેઢી ઉપર તો જેમ રોજ રસોઈ થતી હતી તે પ્રમાણેજ થવા માઢી અને નારાયણને કોલેજે જવામાં મોકલુ થઈ જવું પરંતુ નારાયણ મુનીમના ડરનો માર્ગો કાંઈ પણ બોલી શકતો નહોતો. પોતાની પાસે જે બે પૈસા હતા તેનાથી બગરમાં નાસ્તો કરી કોલેજે જવા માંડ્યો પણ તે કેટલા દિવસ ચાલે! જનીવારે અડધો દિવસ રંગ પડે ત્યારે જયોરે જમવા પામતો, માત્ર જનીવારે બે વખત જમવાનું પામતો. એક વખત જમવાથી કાંઈ માણસ મરી નથી જતા આમ જો કે ટાળી જઈએ તો અભ્યાસ કેમ થશે? અનેક મનુષ્યે આવાં કષ્ટો સહન

કર્તા છે અને વિદ્વાન થયા છે આમ પોતાના મનને દલીલો કરી, નારાયણ એક વખત રાત્રેજ જમી અભ્યાસ કરવા માડ્યો.

પ્રકરણ ૩ જી

આમ એક બે મહિના ચાલ્યા ગયા આટલા મોટા કારભારમા તેને કોઈ પૂછવુંએ નહોતું કે તું એક વખત જમે છે કે કેમ સવારે નથી જમતો સૌ સૌના કામમા ગુલામેલા હતા, કોણ કેને પૂછે ? મુનીમજીને તો કાંઈ દરકારજ નહોતી આટલું છતાં નારાયણ એક માણસની દૃષ્ટિ ચૂકાવી શક્યો નહીં સનિવારે કોઈ વાગ્યે કોલેજમાથી છુટી એક વખત ને જમવા બેસવા જતો હતો, તે વખતે પેઢીનો ભડારી એટલે મુખ્ય મહેતાજી હરીભાઈએ તેને પૂછ્યું—“જાણ તમે જપોરના જમવામા તો કોઈ વાર દેખાતા પશુ નથી, આજે કોલેજે ગયા નથી ?”

નારાયણે કહ્યું—“રસોઈ મોડી થાય એટલે હું જમ્યા વગરજ કોલેજે જાઉં છું આજે તો સનિવારની અડધા દિવસની રમ છે એટલે જમવાના ટાઇમે પહોંચી શક્યો છું ”

તેની વાત સાંભળી હરિભાઈ ઉર્ફ હરિકાકા બોલ્યા—
“રાજ જમ્યા વગરજ કોલેજે જાઓ છો અને એકજ વખત રાત્રે જમો છો, તે તો મને તમે કોઈ દિવસ કહ્યું પશુ નથી ”

નારાયણ રોજ જુઓ જતો હતો એટલે તેની આંખમાં
જરા આસ આવી મયા ઝળઝળાયા ભરેલી આંખોએ
હરીકાકા સામુ જોઈ નારાયણ બોલ્યો—મને વેળાસર જ-
વાતુ ક્યારી બની શકે? શેઠ આટલું એ કરે છે તે પણ
કાંઈ ઓછું નથી, બચુવા તો જવામ છે આમા વળી હું
ક્યાંક કહેવા જઉં અને મુનીમજી કહી નાખે કે આઠીથી
આલ્યો જ, અમારાથી તારું નહીં બને તો જે અભ્યાસ
ચામ છે તે પણ રખડે

નારાયણની વાત સાંભળી હરિકાકાને જાણે હયા આવી
હોય નહીં તેમ લાગ્યું હરિકાકા બોલ્યા—“સારું, હવે તે
વાત આપણે યજી કરીશું અહા! મિત્રારો કેવો મરીબ
છોકરો છે, તેને આટલું કષ્ટ? તું નિરાતે જમજે હો!
અરે મહારાજ આ બાઈને સારી પેઠે શાક દાળ તો
પીરસ!”

કુલ મુખત્યાર હોય, કે મોટા મેંતો હોય! નારાયણ
જાણતો હતો કે આ પેઢીમા હરિકાકાજ અનુદાતા છે
સર્વ કાંઈ તેનું માન જળવતા, કારણ કે હરિકાકા સર્વને
સારી પેઠે રાખતા દરેક માણસને જોઈતી સમવડ અને
સુખદુ ખનો આશરો હરિકાકા હના ખાસ કરીને રસાયો
ધાની અને બીજા નાના નાના ચાકરો હરિકાકાની મહેર-
બાનીથી ઉપલક કાષ્ટક પ્રાપ્ત કરતા તેમ ખાવા પીવામાં
પણ ઠરતા તેથી તેઓ હરિકાકાનેજ આધીન રહેતા.
હરિકાકા આ પેઢી ઉપર જૂનામા જૂના માણસ હતા
મુનીમજીની ચાહા પણ હરિકાકા તરફ વિશેષ હતી
શેઠીબાબોના તો હરિકાકા ઉપર ચારે હાથ હતા મુનીમ-

જીનાં કાષ્ઠક કાળાધોળા હરિકાકા ટાક પિંચોડ કરતા હતા આ પ્રમાણે હરિકાકા પેઢીમા સર્વમાન્ય ધણીરણી જે કહેા તે હતા

નારાયણ પેઢીમા રહેવા આવ્યો ત્યારથી આ સઘળું જાણ્યો હતો પરંતુ આટલી મોટી પેઢીના આદેશ મોટા માણસને તે કાષ્ઠ કહી શકતો નહીં હર્માદાના ગાયને દાત કયાથી હોય ? જ્યાં માડમાડ મળતું હતું ત્યાં સારૂ નરસુ વળી કેવું ? નારાયણ આટલી નાની વયે પણ આટલું સમજતો હતો તે વચનું સમજવું નહોતું, અવસ્થાજ મનુષ્યને સર્વ કાષ્ઠ સમજતા સમય પ્રમાણે શીખવે છે

પેઢીમા હરિકાકાને એક જૂદી ઝોરડી આપગમા આવી હતી તેમા તેનો દુક, મીઠાનું અને હિમાખના ચોપડા રહેતા પાનતમાકુ અને રસોડા માટે ધાન્યઆદિ બહાર હરિકાકાની આ ઝોરડીમા રહેતો હતો હરિકાકાની આ સ્વતંત્ર ઝોરડી હતી તેમા બીજું કાંઈ પણ આવી શકતું નહીં તે થોડું ધણું લખી જાણ્યો હતો તેથી પોતાના હસ્તકના હિસાબ માટે કોઈની ગરજ બેગવરી પડતી નહીં સિવાય તેને બહુ નવરાશ મળતી નહીં જ્યારે કાંઈ થોડી એક પણ નવરાશ મળતી ત્યારે તે રામાયણ કે મહાભારત વાચતો હરિકાકા પરમ વૈશ્નવ હતા તેની વય લગભગ ૪૫ ને પહોંચી હતી હરિકાકા બ્રાહ્મણ હતા પણ કાંઈ બાણેલા નહોતા, અને તેથીજ આગ બગરીનું કામ કરતા હતા જૂના માણસ હતા એટલે મોટા કહેવાતા આહી નોકરી કરતા કરતા તેમને ૨૫ વર્ષ વહી ગયા હતા.

હરિકાકાને આવક પણ ઠીક હતી પેદીમા તેમનો આલીસ રૂપિયા પગાર હતો કોઈ આવ્યું જ્યુ આમતેમ હરિકાકાને માસિક સાઠ સીનેરનો પગાર પડી જતો હતો રૂની મોસમ, અનાજની નવી મોસમ બગેરે સારી કમાણીના વખતે જે જે આકળીઆઓ આવતા અને સારી કમાણ મેળવી જતા ત્યારે હરિકાકાને સારી પેટે આપી જતા તો કોઈ સરેઝીયો હરિકાકાને નશીમદાર ગણી પચાસ સો ટનું અમલી બકતુ કામ તેને નામે કરી આપતા અને હરિકાકાના તરમા ખસે પાંચસો નાખી જતા હતા હરિકાકા આ ચરકે ચઢ્યા નહોતા પરંતુ કોઈ આપી ગયો તો ના જા માટે પાડે ? જે દિવસ હરિકાકાની દ્રષ્ટિ સૌભાગ્ય કમે નારાયણ ઉપર પડી તેજ દિવસે જમી પરવારી કાકા નારાયણને પોતાના કાકારમા મોલાવી ગયા એક એક કરી ધીમેથી કાકાએ નારાયણની સર્વ હકીકત જાણી લીધી તેની દુ ખાવરથા અને દુ ખની વાત સાંભળી હરિકાકા એક નિ શ્વાસ નાખી બોલ્યા-અહા ! જમતમા જેને મા નથી, તેને કાઢજ નથી, નહિતર નારાયણજીબાઈ તમને આટલું વેઠવું પડે ? નવી માનો ત્રાસ તો બાઈ અવધિજ, મેં પણ એ માટેજ નવું ધર ન ક્યું

આમ કહેતાં હરિકાકાએ પોતાની સાસારિક અવરથા નારાયણને કહી સાતજમા એ કે હરિકાકાને એકજ દીકરી હતી તે કન્યાને સારે ઠેકાણે આપી હતી અને તેજ વર્ષે હરિકાકા રહ્યા હતા તે લગભગ ૫ વર્ષ પહેલાની વાત હતી હરિકાકાએ નવું ધર ક્યું નહીં, તેમ કરવાની મઝા પણ નહોતી હવે ધર કરીને શું કરું ? બેઠરીને ઘેર બેઠરો

છે, તે સુખી છે હવે મારે વધારે શું જોઈએ ? આપણે તો હવે આ ગંગા કિનારે રાધેકૃષ્ણની માળા જપવાનોજ વખત છે, કેમ નારાયણ, ભાઈ ! હવે જુઓ તમે આવતી કાલથી વેળાસર રસોઈ જમીનેજ કોલેજે જાઓ, હું તમારે માટે બંદોબસ્ત કરીશ કેવો મનનો છોકરો છે !

સોમવારથી નવ વાગ્યે રસોઈનો બંદોબસ્ત થઈ ગયો વળી સાંજે પાંચે આવ્યો ત્યારે હરિકાકા નારાયણને નાસ્તો આપવા માડ્યા ત્યારે નારાયણે કહ્યું “કાકા મારે માટે આ શું ?”

હરિકાકાએ કહ્યું “કેમ આ શું ખોટું છે ? સવારે જરા દાળભાત ફક્ત જમીને મથા જો, વળી કોલેજનો આટલો લાખો રસ્તો તેમા તો ખાણું હોય તે પછુ પચી જાય રાત્રે રસોઈ પછુ દસ વાગ્યે મશે તો થોડો નાસ્તો જોઈએને ! ડાંતેજેથી આવી રોજ કાંઈક નાસ્તો કરવો હો કે ! હું રોજ તારે માટે કાંઈક રાખતો જઈશ

કમા ધર, અને કમા આ હરિકાકા ! તેનું દયાળું હૃદય જોઈ નારાયણને તો સર્વ કૃપા વિસરાઈ જવા લાગ્યા બરાબર આ વખતેજ તીર્થજમણ કરી વિસનજી શેઠ મુખ્ય આપ્યા સર્વે માણસોએ મથારીતિ માલેકને પ્રણામ કર્યા નારાયણ પછુ તેઓની સાથેજ હતો તેઓ નારાયણને જોઈ ખોલ્યા—કેમ નારાયણ તું આહીં કયાથી ? આટલું બોલતામાજ મુનિમજી કરશનદાસ શેઠ વચ્ચમાજ જવાબ વાળ્યો—રામદાસ બાપ્પાએ તેને આહી કોલેજમા ભણવા મોકલ્યો છે શેઠ ખોલ્યા—ખરગખાણુ / કરશનદાસે જવાબ આપ્યો—રામદાસબાપ્પાએ લખ્યું છે કે વીસીખર્ષ

લેવો નહીં શેઠ કુકારો આપી ચૂપ રહ્યા તે વખતે તો કાંઈ વધારે વાતચીત થઈ નહીં સાંજે ત્યારે નારાયણ કાંસેજીથી આવ્યો ત્યારે કરશનદાસે તેને બોલાવી કહ્યું કે શેઠ કહ્યું છે કે બાહી સદાવ્રત નથી માધ્યુ જે આદિ રહેલું હોય તો વીશીખર્યાં આપવો પડશે હવે તને ઠીક લાગે તેમ જ

આ સાંભળી નારાયણ ઉપર આકાશ તૂટી પડ્યું જેની આટલી મોટી સપાત્તિ કે જેના એઠવાડમા પણ પાંચ દસ જથ્થાન પોષણ થાય, તેનો જીવ એક ઊકારને ખવડાવવા જેટલો પણ નથી ચાલતો ! શુ કરુ આ મારજ મદ-ભાગ્ય નહીં તો બીજુ શુ ? ખરેખર મારા નશીયમાજ નથી કે કુ અભ્યાસ કરે મનની મહેનત કરી, અનેક અમલકા અને કુ ખો સહન કરવા તેમાર કુ પણ નક્ષિય તો એ ડમલા આમળનું આમળજ

પ્રકરણ ૪ થુ

નારાયણ સાંજે હરિકાકાની ઓરડીમા એક ચટાઈ ઉપર પોતાનાં પુસ્તકો સાથા રાખી વીલે રહેઝે બેઠો હતો તેનું ચિત વાચવામા ખુચતુ નહોતું હાથમાની ચોપડી બધ કરી એક તરફ મૂકના નિશ્વાસ નાખતો મલમલવા માડ્યો—હવે વાચીને શુ કરુ ? દરેક ઉપાયો નિષ્ફલ થયા એટલે હવે ખરેખર ભાવિજ કિશ્કુ છે મારે કમે વધારે વિદ્યા લખાયેલી નથી તે કેમ મટે ! નારાયણ ચૂપ બેસી આકાશ અને પાતાળના વિચાર કરતો હતો તેજ વખતે

હરિકાકા કાષ્ઠક કામકાજે બહાર ચલા હતા, તે આવ્યા અને નાનાયજ્ઞને આમ પડી ગયેલ મહાત્મ બેઠેલો જોઇ બોલ્યા—નારાયણભાઈ આમ કેમ બેઠા છો ? વાચનાએ નથી !

નારાયણ બોલ્યો—હવે વાચીને શું કરે ?

હરિકાકા—કેમ વાચીને શું કરે એટલે ?

નારાયણ બોલ્યો—તમે સામળ્યુ નહીં ? વસનજી શેઠે કહ્યું કે વીગી ખચ પાચ રૂપીયા આપવા પડશે નહીંતર રસ્તે પક તો હું માસિક પાચ રૂપીયા કમાયી લાવું ?

હરિકાકા—મને તો ખબર પશ્યુ નથી તમને કાણે કહ્યું ?

નારાયણ—મને તો મુનિમજીએ શેઠનો હુકમ સંભળાવ્યો.

હરિકાકા જરા વિચાર કરી ઉત્સાહ આપવા સહેજ મહો મલકાવતા બોલ્યા—અરે માડાભાઈ મસ એટલું જ ને ! પાચ રૂપીયા આપવા પડશે એટલા માટે આમ અભ્યાસ પશ્યુ છોડી દેવા તૈયાર થયા છો ?

નારાયણ બોલ્યો—કાકા હું ગરીબ માણસ છું હું પાચ રૂપીયા પશ્યુ કમાયી લાવું ? આમ કહેતા તે રડી પડ્યો.

હરિકાકા બોલ્યા—જા માટે આટલું મધુ રડે છે ? રૂપીયાનું કહે છે તો તે થઇ રહેશે તું તેની જા માટે શીકર કરે છે ? તું અભ્યાસમાં ચિત્ત લગાડ !

નારાયણ બોલ્યો—પરંતુ કાકા રૂપીયા કમાયી લાવું ? મારા બાપુ એક પાંચ પશ્યુ આપતા નથી.

હરિકાકા—તે મને ખબર છે નારાયણભાઈ તમારે માટે અમરથી જે બનશે તે મદદ કરીશ તમે હવે બેઠકર

રહો તમારે માટે હું સલામી લખજી, પછી કાંઈ ?
 નારાયણની આખોમાં પાણી ભરાઈ આવ્યા તે કાંઈ
 પણ ખોલી શક્યો નહીં બસા! નિરાધારનો ઇશ્વરજી એક
 માત્ર આધાર છે નહીંતર ક્યા આ છોકરો, કાંઈ નહીં
 સગો કે બહાલો, તેને માટે હરિકાકાના હૃદયમાં કેણે
 આવી આટલી દયાનો સચાર કર્યો !

હરિકાકા નારાયણને ચૂપ બેઠેલો જોઈ બોલ્યા—નારા-
 યણુભાઈ! હવે તમને કહું છું કે બેઠેલ રહો. હવે ચિત્ત
 દૃઢ અભ્યાસ કરો તમને મેં કહ્યું છે કે મારે ફક્ત એક
 દિકરીજ છે, જે કાંઈ મારી પાસે છે તે તેને માટે આશરો
 હવે તમેને બચાવવાનો ભાર મારા શિર ઉપર લઈ તો
 શું એમાં મોટો અર્થ છે ? તમે સારા માણુમના દિકરા,
 તમે ક્યાથી ? તમે મને શું કારે પડશે ?

નારાયણ શું જવાબ આપવો શું ન આપવો તે વિચારી
 રહ્યો હરિકાકા પોતાના કાંઈક કામે બહાર ચાલ્યા ગયા

પેઢી ઉપર સૌ જમી પ.વારે ત્યાં તો બારના ટકોરા
 પડના નારાયણ અચ્ચાર વાગ્યે આંધ પીને સૂઈ જતો,
 પરંતુ આજે તો તેને નિદ્રા આવતી નહોતી અનેકવાર
 ડાખા જમણા પાસા ફેરવ્યા પણ આંખ લાગી નહીં
 એટલે બહાર આવી હરિકાકાની ઝોરડીની બહાર જે
 બાકડો પડ્યો હતો તેના ઉપર આવીને બેઠો

હરિકાકાએ નારાયણને ત્યાંથી વારવાર આવના જતા
 બેઠેલો જોયો પણ કાંઈ બોલ્યા નહીં પેઢીમાં જમવા
 બૂઠાનાં પરવાર્ષા પછી હરિકા !એ આવી નારાયણ પાસે
 બાકડા ઉપર બેસી નારાયણને પૂછ્યું--કેમ નારાયણ-
 ભાઈ હજી સૂતા નથી ?

નારાયણે કહ્યું--કાકા આજે નિદ્રાજ આવતી નથી, એટલે શું કરું આહિ આવીને બેઠો જૂઓ તમારૂં નામ લખ બોલાવવું મને ઠીક લાગતું નથી અને તમે પણ મને નારાયણભાઈ કહીને બોલાવો છો, તો હું તો મરીય છું હું કોઈ મોટો માણસ કે શ્રીમતનો દિકરો નથી.

હરિકાકા બોલ્યા--ત્યારે શું ગરીબમા મોટાઈ હોતી નથી ? પૈસાદારને કાંઈ મોટાઈનો ઇજારો નથી મળ્યો. તું બધુંમધી મોટો થા એજ તારી મોટાઈ જે એક મરીય છોકરાને પોષી શકતા નથી તે મોટા જ્ઞાના ? હવે જવાદે એ વાત માફ નામ લખ બોલાવવું ન ગમતું હોય તો તને જે ઠીક લાગે તે કહી બોલાવજે હું તને નારાયણ કહીને બોલાવીશ.

નારાયણ--આજથી હું તમને કાકા કહીને બોલાવીશ આજથી તમે મારા ખરા કાકા ! નારાયણભાઈ-ના-ના-નારાયણ હું આજ સાજથી એક રાતનો વિચારજ કર્યા કર છું, કે મહિને પાંચ રૂપીયા આપવા અને વળી આટલા હું ખમા રહેવું તે મને તો તારે માટે ઠીક લાગતું નથી આહિથી કોલેજ પણ બહુ દૂર છે, જતા આવતા રસ્તો ફેટલો લાગે છે જે આ તારા મામનાજ શેડીયા છે તેને વીશીખર્ચ આપી આહિ રહેવું તે કરતા બીજી જગ્યાએ જઈ રહેવું સારું તો શાલજ તારી કોલેજ નજીક બીજી છોકરાઓ રહેના હાથ તેવી જગ્યામા જઈને રહેવાનો બંદોબસ્ત કર તું આહી નહીશ તો મારી નજર આગળજ લપટ, પરંતુ હું તો મને તેવો પણ એક નોકર માણસ, આહી હું તારે માટે ખાસ કાંઈ કરી શકું નહીં આહિથી

ડુઆડુચ એ કાળીયા ખાધ આટલે દૂર બેળાસર જવું અને પાણુ છેક રાત્રે અગ્નાર વાગે જમવા પામે છે તે મને તો ઠીક લાગતું નથી આ બોલે તાર કામળ શરીર ખમશે નહીં તો મારી તો ઇચ્છા એવી છે કે કાંઈ લાજ અગર છોકરાઓ રહેતા હોય તેવી સારી બાઈનમા જમને રહે ત્યા વળી કેટલો ખર્ચ આવશે બહુ તો પદર કે વીજ, જે આવશે તે હું દર માસે આપતો જમજ ઉપરાત પણુ જે માંખ ખર્ચ મશે તે સર્વે હું આપીશ પાચદશ દિવસે તું આજી આવી મને મળી જજે, પાચે પદરે હું પણુ ત્યા આવતો જતો રહીશ, કેમ એ ઠીક પડશે ?

નારાયણ તો હરિકાકાનું આટલું મોટું દીલ જોઇ અવાક મધ તેના સામુજ જોઇ રહ્યો આ માણસ છે કે દેવતા ? તેની આંખોમા પાણી આવી ગયા, તેની મરી ગયેલી મા પાદ આવી તે આટલો રનેહ કીલી શક્યો નહીં—આટલું કેત પોતાની મા મરી ગયા પછી કાંઈની પાસેથી તે પામ્યો નહોતો, આજ દિવસ સુધી જોયું પણુ નહોતું

તેને મુઝા જોઇ હરિકાકા બોલ્યા—કેમ બોલતો નથી ? કેમ મે કહ્યું તે કાંઈ ઠીક લાગ્યું નહીં ? મારાથી છુપાવીશ નહીં, તારી ઇચ્છા શું છે તે કહે.

નારાયણ આંખોના પાણી લુછી બોલ્યો—હરિકાકા, તમે મારા પૂર્વજ-મમા કોણુ હસો ? મારી મા મરી ગયા પછી હું કાંઈ પાસેથી પણુ આટલો આદર પામ્યો નથી કેટલી મહેનતે રામદાસશીઠ પાસેથી આદિ મુગ્ધ આવવા પામ્યો છું આઠી માર કાંઈ પણુ નહોતું કાંઈ સચ

પણ નહોતું તો તમે કોણ જાણે ક્યાંથી આવ્યા ? મને તો તેજ વિચાર થાય છે કે તમારો શુ થાઉં ? કે તમે મારે માટે આટલો ખર્ચ ઉપાડવા તૈયાર થયા છો ? તમે—

તેને બોલતો શેઠી હરિકાકા બોલ્યા—અરે કોણ કેના બાપા ને કાકા, આ જગતમા કોઇ કોઇનું નથી એવો પરમાત્માના કામ પરમાત્માજ કરે છે તેણેજ તને મારી પાસે મોકલ્યો છે કે મૂખ જાણ્યું કે શુ જાણ્યું કે શુ તને મદદ કરે છું—મારી શુ તાકાત ! કે પણ પારખી નોકરી કરે છું કે શુ મદદ કરી શકું ? તેના કામ તેજ કરે છે, તેજ આપનારો છે, તે મને આપી તેમથી તને આપના પ્રેરે છે, કે તો વચના નિમિત્ત માન છું વાહ હવે એ વાત જવા દે અને સ્વપ્ન જ, જે સાહ્યાર વાગ્યા છે કાલે કાંઈ બોડીંગમા છોડરાઓ સાથે રહેવાનો સારો સમાધ શોધી લેજે જે જે વસ્તુઓ લા બેઠાએ તે મને કહેજે એટલે સર્વે અપાવી દહસ આજે તો હવે સ્વપ્ન જ બહુ મોડું થયું છે, વધારે જગીસ તો તબીયત બગડશે

નારાયણ ત્યાંથી કાકાની આજ્ઞાથી ઉઠી પથારી ઉપર જઈ સૂતો, પરંતુ નિદ્રા આવી નહીં તે તો વિચારજ કરતો હતો કે શું જેને આશરે આવ્યો તે કેટલા સશક્ત માણસ છે જેના એકા જુઠામા શું નબી જાઉં તેઓ તો મને ધકકો મારે છે, અને હરિકાકા મારા કોણ, જે બે મહિના પહેલા તો મને જોળખતાએ નહીં હોય, તે આજે આશરો દેવા તૈયાર થયા છે ! આ એકમા મોટો કોણ ? શું કે તેનો આ નાચીજ નોકર ?

પ્રકરણ ૫ મુ

નારાયણ વાણીવાનો દિકરો કરકસરથી ઝીણી નજરે સમયાનુસારજ રહેનો હતો. કાલેજમા અનેક વિદ્યાર્થીઓ હતા પરંતુ ગરિબ નારાયણ કોઇની સાથે વાતચીત કરવાનું સાહસ કરી શકતો નહીં. આટલા દિવસમા એક પછી ઊંઘરા સાથે તેને પરિચય થયો નહોતો. કારણ કે ફાટેલ-ટુટેલ કપડા અને ગરિબ વેષ તેથી કોઇ તેની સાથે બોલવા ઉત્સુક થયું નહોતું.

જે રાત્રે ઉપર પ્રમાણે વાતચીત થઇ, તેને બીજે દિવસે વેળાસર જમી નારાયણ કાંધેજે ગયો. કાલેજમા તે સૌથી છેલ્લે બાકડે બેસતો, સામે કોઇ બાકડો બાધી હોય તો પછી તે આગળ જઇ બેસતો નહીં—તે જાણે કદાચ કોઇ તેને ત્યાથી ઉઠાડી મૂકશે તો ! મુળમના ઊંઘરાઓના હાવભાવ, ચાલચલણ અને સફાઇ જોઇ બિચારો નારાયણ તો દુઃખાઇ જાયો હતો. આમ પોતા આટલો તેણે છેલ્લી જગ્યાજ નક્કી કરી રાખી હતી. આપણે વાત કરીએ છીએ ત્યારે બપોરે બે વાગ્યાની રજાનો વખત હતો. થોડા શાકુ-કારના ઊંઘરા નાસ્તોપાણી કરવા ગયા હતા. કોઇ વળી કલાસમા આવળ કરતા કે ગપાટા મારતા હતા. નારાયણ આ કલાકની રજામાં પછી ક્યાંએ જતો નહીં. તે જ કાંઈ વાચવા લખવાનું હોય તે આ વખતમા કરતો.

આજે કેટલાંએક દિવસ પછી પોતાના જેવો એક સાદો ઊંઘરા પોતાની ખાસે બાવીને બેસતો હતો. તે પછી

પોતાની માફક ગુપચૂપ અભ્યાસ કરતો, કાંઈની સાથે વાત ચીત પણ કરતો નહોતો તેની સાથે નારાયણ પણ કાંઈ બોલ્યો નહોતો તેમ જાણસૂધી તે છોકરો પણ કાંઈ બોલ્યો નહોતો જાણે નારાયણને બોલ્યા વગર ચાલે તેમ નહોતું — જાણે તો તેને પોતાને રહેવા માટે જાણની તપામ કરવી હતી એટલે જી મત એકઠી કરી નારાયણે તે છોકરાને પૂછ્યું — મીસ્ટર આપ આહીં મુબઈમાં જ રહો છો.

તે છોકરો ધડીબર નારાયણ સાથે જોઈ રહી બોલ્યો,
— કેમ ! એમ કેમ પૂછો છો ?

નારાયણે કહ્યું — મારે જરા કામ છે તેથી જ પૂછું છું

તે છોકરો બોલ્યો — શું કામ છે ? કહો ને ખુશીથી

નારાયણે કહ્યું — આહીં કોલેજ નજીક કોઈ સારી બોર્ડિંગમા જાયા હોય તો મારે રહેવા આવવું છે મારે દૂરથી આવવું પડે છે, અને જ્યાં રહું છું તે એક પેઢી છે ત્યાંથી આવવાની મને બહુ અગવડ પડે છે તેથી જ આપને કોઈ બોર્ડિંગ માટે —

તે છોકરો નારાયણ વાત ખુરી કરે તે પહેલાં જ બોલી ઉઠ્યો — મારે જાણ માફ આહીં ધર નથી, હું કઠીમા-વાડમા રહું છું હું આહીં બોર્ડિંગમા રહું છું આહીં નજીક જ છે તમારે આવવું હોય તો આવો ખુશીથી, મારી ચોરડીમા જ એક જાયા ખાલી છે તમે આવો તો બહુ સારૂ આપણને સગાય થાય આપનું નામ શું ?

નાગયણ બોલ્યો — મારું નામ નારાયણ

તે છોકરો બોલ્યો — મારું નામ અમૃતલાલ યાતે વાણીયો છું અને પદર રૂપિયા રકોલરશીપ મળે છે, અને

મારા બાપા ન્હા રૂપીયા આપે છે, તેમાં મારૂં કશું
ખુશીથી પુરૂં થાય છે કાંઈક તેમાંથી બચી પશુ જાય છે
નારાયણે કહ્યું—તમને ત્રીસ રૂપીયા ખર્ચ લાગે છે
હું એટલા કેમ આપી શકું ?

અમૃતલાલ બોલ્યો—કેમ તમારા બાપા વીસ પચીસ
રૂપીયા નથી આપી શકતા ?

અરે મારા બાપુ તો એક પૈસો પશુ નથી આપતા
આહીં મને એક કાકા બેટી ગયા છે, પશુ તે આટલા
રૂપીયા કેમ આપી શકશે ?

અમૃતલાલ—તેઓ શું કરે છે, શું પગાર મેળવે છે ?

આ પ્રશ્નનો જવાબ આપવામાં નારાયણને કાંઈક
ધુપાવવું કીક લાગ્યું કોણ જાણે વખતે પોતાનો કાકો
એક પેઢીમાં બહારી છે તે સાબળીને બોડીંગવાલા ગરીબ
જણી દાખલ ન કરે તો ? પશુ બીજી કશું પોતાની
નિર્બળતાને એક બાળુ ફેંકી તેને લાગ્યું કે શા માટે
ધુપાવવું ? હરિકાકા જેવું આ વખતમાં કોણ અંધ શકશે
જોઈ ? ગમે તે કરતા હોય તેમાં ક્યા કોઈના બાપનું
હવું ? આમ વિચાર કરી તે બોલ્યો—મારા કાકા આહીં
એક પેઢી ઉપર બહારી છે, ને મારૂં ખર્ચ આપે છે

નારાયણને જે બીક હતી તે ખોટીજ હતી અમૃતલાલ
જગ હસીને બોલ્યો—નારાયણભાઈ ! તમે જવાબ દેતા
પહેલાં જરા વિચારમાં પડ્યા હતા ખરેખરે ! તમારા કાકા
બહારી છે તેમ કહેતા તમને જરા શરમ લાગતી હતી હું
કાઠીઆનાડના એક મામડાનો રહીશ છું એટલે મને તો તે
બાપતનું કાંઈ નહીં પરંતુ આહીં મુખ્ય શહેરના છેકરાઓ

તો તમારી વાત સાબળી સુગાઇજ નમ વાર હવે તમારે ક્યારથી રહેવા આવવું છે ? હું તમને સૌ ઠીકઠીક કરી દઇશ તમને કાલેજની ઓપડીઓ સર્વ લઇ મળી માફ વીસ રૂપિયા ખર્ચ આવશે કદાચ એકાદ બે ઓછા કરશે પણ વધારે ખર્ચ તો નહીંજ આવે પછી શુ ? તમે આજે મારી સાથે આવી અમારી ઍડીંગ જોઇ જાઓ, પછી તમને ઠીક પડે ત્યારે આજે કાલે કે બે દિવસ રહીને ગમે ત્યારે રહેવા આવજો

નારાયણે કહ્યું—પરાખર આજેજ હું ઍડીંગ જોઇ જાઉં પણ રહેવા આવવું કે ન આવવું તે મારા કાકાની મરજી ઉપર છે હું મારા કાકાને પૂછી કાલે જવામ આપીશ અમૃતલાલ—બસે તેમ કરજો

સાજે ડોલેજમાથી છુટી નારાયણ અમૃતલાલ સાથે તેની ઍડીંગે ગયો આઠી ઘણા ખરા ગુજરાતીજ હતા અમૃતલાલે ત્રણ ચાર છોકરા સાથે નારાયણનો પરિચય કરાવ્યો તેઓએ નારાયણને આઠ પાણીનો આગ્રહ કર્યો પણ નારાયણ કાંઈ ન લેતાં બોલ્યો—કાલે આવીશ ત્યારે વાત !

પેઠી ઉપર આવી નારાયણે હરિકાકાને સર્વ વાત કહી ને સાબળી હરિકાકા બોલ્યા—તક સાર, બે પાંચ રૂપિયા વધારે ઓછાની શીકર નહીં, પરંતુ સમાપ્ત કેવો છે ? મકાન કેવું છે ? રસોયો અને ઍડીંગનો માલેક કેવો છે તે મારે જોવું છે તે જોયા શિવામ ચાલેજ નહીં બાઇ મુખજ બહુ ખરાબ સ્થિતિ છે તને જ્યાં ત્યાં રાખી સ્થાય નહીં

નારાયણે કહ્યું—તમે પેઢીનું કામકાજ ચૂકી મારી સાથે કેવી રીતે આવી શકશો ?

હરિકાકા જરા વિચાર કરી બોલ્યા—વાર તમને છટી ક્યારે મળે છે ? અઢી વાગ્યે કેમ ! તો જો બરાબર અઢીને શુભારે હું તમારી કાલેજના દરવાજા આવીને ઉભીશ અને ત્યાંથી આપણે સાથે જોવા જઈશું.

નારાયણે કહ્યું—હું અમૃતલાલને સાથે જ લાવીશ આ પ્રમાણે નહીં થયું બીજા દિવસે કાલેજે જઈ તેણે અમૃતલાલને કહ્યું—આજે મારા કાકા તમારી બોર્ડિંગ જોવા આવશે, તેઓ બરાબર અઢી વાગ્યે આહી આવશે તેઓને સાથે લઈ આપણે બોર્ડિંગ જઈશું અને ત્યાં સપાળું નહીં થશે તેઓ સમતિ આપશે તો બે ત્રણ દિવસમાં જે કાંઈ લેવાનું હશે તે લઈ લેવાશે, તેમને બોર્ડિંગ પસંદ આવવી જોઈએ !

પ્રકરણ ૬

અઢી વાગ્યે કાલેજ પુરી થઈ નારાયણ અને અમૃતલાલે બહાર આવી જોયું તો હરિકાકા દરવાજા પાસેજ ઉભા હતા હરિકાકાના ડ્રેસમાં સાધારણ ધોતીયા ઉપર એક મોટું પહેરણ મેલો દુપટ્ટો ખભે પહેડી અને પગમાં ચપલ હતા.

નારાયણે અમૃતલાલને કહ્યું—અમૃતલાલભાઈ આ મારા હરિકાકા !

અમૃતલાલ હરિકાકાને પગે લાગવા જતો હતો તેટલામાં તેના હાથ પકડી હરિકાકા બોલ્યા—અરે આ શું કરો છો ભાઈ, સુખી રહો. અમૃતલાલભાઈ તમારા નારાયણ મહુ વખાણ કરતો હતો તમને જોઈ કુ બહુ રાજી થયો છું તમેને જોઈ હવે તમારી સત્રાથે નારાયણને રાખવામાં મને કાંઈ પણ ફિકર નહીં રહે મુખાઈમાં અનેક પ્રકારના માણસો પડ્યા છે તેમાં કોણ સારો અને કોણ ખરાબ તે ખબરજ ન પડે માટેજ આવ્યો છું હવે ચાલો આપણે બોહીંમ જોઈ આવીયે

તેઓ વાતો કરતા બોહીંજે પહોંચ્યા હરિકાકા ત્યાં સર્વે સાથે હસીને વાત કરતા બાળી ગયા, અને સર્વે છોકરાઓ પણ હરિકાકાની વાતોત્તીનોમાં રાજી રાજી થઈ ગયા હરિકાકા એક સાધારણ માણસ છે, તેમ માઈને મનમાં આવ્યું જ નહીં, અમૃતલાલે પણ કાંઈ વાત કરી નહીં

વાતોત્તીતો કરી થાક્યા એટલે હરિકાકા બોલ્યા—મધુ મળતું છે, પણ ભાઈ જેમના હાથમાં તમારા પ્રાણ છે તે રસોયો ક્યાં ? આજે મુઘમાં એક ખાવાપીવાનું તપાસવાનું છે

હરિકાકાની વાતોથી છોકરાઓ તો હસી પડ્યા એટલામાં “કડછી ધર” આવી પહોંચ્યા, તેને જોઈ હરિકાકા બોલ્યા—તમેજ રસોઈ કરો છો મહારાજ !

મહારાજે માથું ધ્રુણવતા કા નો જવાબ વાળ્યો

હરિકાકા બોલ્યા—મહુ સાર મહારાજ, જૂઓ આ મારા બત્રીજીને આહીં રાખરો છે મારો સોના જેવો દિકરો છે તેના તરફ માયા મમતા રાખજો હો !

મહારાજે કહ્યું—તે બાળક તમે બેઠેલ રહો. સર્વે છોકરા મારા તો પ્રાણુજ છે અને છોકરાઓ પશુ મારી સારી આમાન્યા રાખે છે અને તો નાનામોટા સર્વે સરખાજ છે, બાલ્યા ઉપર બેઠા તેમા તો સર્વે સરખા ત્યાં હું બેઠજ રાખતો નથી

હરિકાકા બોલ્યા—તમને જોયા, હવે તમારા શેઠ ક્યારે આવશે ? એટલે તેમને પશુ મળી જાઉં

મહારાજ બોલ્યા—અરે તેઓ તો છેક પાંચ વાગ્યે આવશે

હરિકાકા—ત્યારે તો આજે તેમના દરજનનો બાજ નહીં મળે, કાંઈ દિવસ વાત હવે અહીં રહેવા માટે નારાયણુને શુ શુ જોઈશે તેનું કાંઈક લીસ્ટ તો કરી લો બાઈ ! તે પશુ તુરતમાં લેવું તો પડશેને ? શુ કિ મત થશે તેનું ખર્ચ મહીત લીસ્ટ કરી આપો એટલે તેપશુ આજકાલમાજ લેવાઈ જાય

એટલે બે ત્રણ છોકરાઓ મળી ચીજ વસ્તુઓનું લીસ્ટ કરવા માડ્યા નારાયણુનું કાંઈ પશુ ચાલુ નહીં અને લીસ્ટ પ્રમાણે સર્વ ચીજ લેવાનું નકી થયું માર વાગ્યાને શુમારે તેઓ બોર્ડિંગની બહાર નીકળ્યા રસ્તે ચાલતા નારાયણે કહ્યું—કાકા આતો વધારે પડતું ખર્ચ થાય છે લગભગ પીસ્તાલીસ પચાસ રૂપિયાનો સરવાળો થવા આવે છે એવાર ચોપડીયો પશુ હજી વધી જશે. ના, ના, કાકા આટલો ખર્ચ આપણે કરવો નથી તમે દર મહિને પેઠી ઉપર વીંછી માટે રૂપિયા આપતા જાઓ મારે તમોને નાહક આટલા ખર્ચમા ઉતારવા નથી

હરિકાકા બોલ્યા—એ હવે હું તુને પૂછતો નથી ! મે
આવા રૂપીયા કંઈક આડા અવળા ડિઝાવ્યા છે તું હવે
કાંઈ વિચાર કર નહિ ચાલ

નારાયણ વધારે કાંઈ બોલી શક્યો નહિ

પ્રકરણ ૭ મું

પેઠી ઉપર આવી હરિકાકાએ નારાયણને કહ્યું—જો
આજે તારે શેઠને કાંઈ કહેવા જવાની જરૂર નથી અહીં
એવી બધી કાંઈ તારી ચીજ વસ્તુ પશ્ય નથી જે જે
ચીજો લેવાની છે તે લઈ, કાલે તારી બોડિંગ રાખી
આપજો અને પછી પરમ દિવસે શેઠને જે ઠીક લાગે તે
કહી દેજો. આરૂ નામ લેજો નહીં એટલું કહેજો કે અહીંના
ખર્ચ આરાચી આપી શકાય તેમ નથી તેથી મેં બીજી
જગ્યાએ મારી જોઈવશ્ય કરી લીધી છે

નારાયણે કહ્યું—કાકા અહીં ઠીક છે હો ! તમારી
પાસેને પાસે અને ખર્ચ પશ્ય ઓછો તમે દર માસે
આટલો ખર્ચ આપવા તૈયાર થયા છો તો કાકા હું
તમારો કોણ ?

હરિકાકા બોલ્યા—કાંઈ નહીં, કોણ કેવું છે ? તું મારો
કાંઈ નહીં અને હું તારો કાંઈ નહીં પરમાત્માએ તને મને
સોંપ્યો છે, હું તો તેની ચીઠ્ઠીનો ચાકર છું બાપ ! અરે
મેં બહુસીમા ફેલું વિગળ્યું છે તેનો કાંઈ પશ્ય
હિસાબ નથી

હવે એ વાતો જવા દે. આવતી કાલે હું તને પચીસ રૂપિયા આપીશ તું આવતી કાલે તારા મિત્રને સાથે લઇ ને ને વસ્તુઓ જોઇએ તે લાવશે ને સાલજી તારે અહીંથી ગયા પછી કોઇ દિવસ પાછું પેઢી ઉપર આવવું નહીં. હું વારવાર તારી સલાહ લેતો રહીશ તને મારી કાંઈ જરૂર પડે અને હું ન આવી શક્યો હોઉં તો મને કાગળ પત્ર લખવો નહીં આને સંજો કું તને એક ઠેકાણું બતાવીશ ત્યાં આવી ને કાંઈ જોઇવું હોય તે માગી લેજે

નારાયણે પૂછ્યું—તે વળી કયું ઠેકાણું કાકા !

હરિકાકા જરા હસી પડતા મેલ્યા—તે હવે તું આવીશ ત્યારે ખચર પકરી છતાં સાલજી હમણાજ કહી દઉં તને મેં કશું કે હું આમતેમ આડો આવજો કેટલોએ ખર્ચ કરી નાખ્યું છું, તો ને જ્યારે મારી ઉંમર હતી, હાથમાં સારી પેટે પૈસા આવતા ત્યારે મારાં લક્ષણો સારાં નહોતા ને વખતે મને એક ઉપવચ્ચથી નેડો લાગ્યો હતો ને ? હવે મને તે વાસના રહી નથી, છતાં પણ હું તેને ત્યજી શક્યો નથી તેને દર માસે હું પોપણ પુરવું આપું છું તે પણ હવે વાસના રહીત થઇ ગઇ છે, હું જે આપું તેનાથી સંતોષ માને છે, અને તેની પાસે પણ કાંઈક છે તેને જોતાજ તને એક વખત ખોટી વાતજ લાગશે મને તેના ઉપર હવે વાત્સલ્યભાવ રહ્યો છે તે મને હવે પૂનઃ દૃષ્ટિથી જોતી નથી—ને પણ ભક્તિ ને શ્રદ્ધાની દૃષ્ટિ મને જુએ છે તારી વાત કરી ત્યારે તો તે તને પોતાને ઘેરે રાખવા માગતી હતી, પણ મેં જ ના પાડી. હું વિચાર્યું તું ત્યાં સારો લાગે નહીં તેણે પણ નાનપણમાં અને

કમી ક્યાં છે પણ હવે તે પણ સાધુ હૃદયની બની ગઇ છે
હરિકાકાની વાત નારાયણને પહેલા તો ઠીક લાગી
નહી એક વેશ્યાને ઘેર કેમ જવું ? પરંતુ બીજી ક્ષણે તેને
થયું કે જે પોતાને દુખને સમયે સહાય કરવા તૈયાર
થયા છે, જેને કાકા કહ્યા છે, તે પોતાને જ્યાં લઇ જાય
ત્યાં જવું જોઇએ એટલે કાંઈ ત્રણપાચ ન કરતાં તેણે
કહ્યું, વારુ સાંજે જઇશું.

આજે કાકા બાત્રિજે બહાર નીકળ્યા પેઢીમાથી બહાર
નીકળતા નારાયણે પૂછ્યું—કાકા કેટલેક દૂર છે ?

હરિકાકા—અરે નજીકમાં જ છે, એક મૂઠી બીજી
ગલીમાં

એટલામાં તો તેઓ બીજી ગલીમાં જઇ પહોંચ્યા
જે ઘર મૂઠી ત્રીજી ઘર આવતા તેઓ દરવાજા આગળ
અટક્યા, તે ઘર અંદરથી ગધે હતું હરિકાકાએ ધીમેથી
તે ઘરની સાકળ ઢોકી, થોડીવારમાં એક ઓએ આવી
દરવાજા ખોલ્યો. હરિકાકાએ નારાયણને કહ્યું—આવ
નારાયણ ! ત્યાર પછી તે સ્ત્રી તન્કે જોઇ કહ્યું—કુર્મા આજ
નારાયણ મારો બાત્રિજે

કુર્મા તે સાંભળી ખોલી—આવ બાઇ આવ આજે
કેટલા દિવસ થયાં તારા કાકા તારી વાતો કરે છે પણ
આજે માઠ માઠ તને તેડી લાવવાનો વખત આવ્યો

હરિકાકાએ જવાબ આપ્યો—અરે પેઢી ઉપર હમણાં
જરા વધારે કામકાજ હતું સાર પછી જોને નારાયણ
માટે બોડિંગ પણ જોઇ આવ્યો. બોડિંગમાં સમાય પણ
બહુ મળ્યો છે આવતી કાલથીજ બોડિંગમાં રહેવા

જશે અહા! પેદી ઉપર બિચારો કેવો દુખી થાય છે ? આટલા દિવસમા તે કોઇ દિવસ બે વખત જમવા પણ પામ્યો નથી

દુર્ગા નારાયણ સામુ બેઠ બોલી—અહા! આટલું—દુખ તારાથી કેમ ખમાયુ બાધા હવે તું જરા પણ મુઝાઇશ નહીં હો! હરિકાકા તરફ બેઠ બોલી—જૂઓ તો ખરા ઊકરો કેવો સુઝાઇ ગયો છે

હરિકાકા બોલ્યા—તેની મા મરી ગઇ એટલે બાપને દિફરારી પણ સગાઇ ગઇ છે

દુર્ગા બોલી—નવી મા એટલે કાંઇ ઘોડી વાત છે ? એ તો જેને વીતી હોય તેનેજ ખબર! બાધ કાલેજેથી આવ્યા પછી તે શુ નાસ્તો બાસ્તો કર્યો ?

નારાયણ—આજે બોડિંગેજ નાસ્તો કર્યો હતો.

દુર્ગા વચ્ચે ચાલીસ ઉપર પહોચી હતી હરિકાકાએ કહ્યું હવે તેમ દુર્ગાને જોતાજ તેના ઉપર ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય તેવીજ હતી ઓરડામા બે ખુરશીઓ પડી હતી, તે તરફ બતાવતા દુર્ગા બોલી—બેસ બાધ બેસ તમે પણ બેસોને હરિકાસ!

તેઓ બેઠા દુર્ગા એક એક કરી નારાયણને તેના ધરની હકીકત પૂછવા લાગી. તે એવા તો વાત્સલ્યથી પૂછતી હતી કે નારાયણને સર્વ કાંઇ હકીકત કહેવી પડી શિરે નવી માના ત્રાસની વાત બ્યારે નારાયણે કરી ત્યારે તો દુર્ગાને આંસુ આવી ગયા ત્યારે નારાયણને બાગ્યુ કે બાવી દયાળુ તે શુ એક વેરમા સભવે ? દેશમા વેરમાઓ સાબળી છે, મુખમાં પણ અનેક છે તેઓને જોતા ભય

અને તિસ્કારજ આવે પણ આના તરફ તો ભક્તિ ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે હરિકાકા મારી મળક કરવા તો અહીં નહીં લાગ્યા હોય ?

નારાયણ આવા વિચાર કરતો હતો, તેટલામાં હરિકાકા બોલ્યા—નારાયણ તું બેસજો, હું પેઢી ઉપર જાઉં છું મને મોઢું થાય છે તું રસ્તો તો જાણે છેને ? એક મલી મૂકી ખીજી મલીના નાકા ઉપરજ આપણી પેઢી હવે જ્યારે તારે કાંઈ જરૂર પડે ત્યારે અહીં આવવું

નારાયણ બોલ્યો—હું પણ આવું છું હવે આ ઘર શોધી લઈશ એમ કહેતો નારાયણ પણ ઉઠ્યો

દુર્ગા બોલી—નારે જાણ તુતો બેસ હરિદાસ કાંઈક નાસ્તો તો લઈ આવો ! પેઢી ઉપર તો છેક ખાર વાગ્યે જમવાનું મરો તમે વિચાર તો કરો ! એકરો કેમ આટલો વખત જૂઝવો રહી શકો ?

નારાયણ બોલ્યો—મને જીખ નથી લાગી હું તો ગરિય માણસ છું મેં તો હરિકાકાને કહ્યું કે મને પેઢી ઉપર તમારી પાસેજ રહેવા લો, બોડિંગમાં કેટલો બધો ખર્ચ આવશે, પણ માત્ર તો સાબળતાએ નથી

દુર્ગા બોલી—ના જાણ ! તારા કાકા જે કરે છે તે ઠીક કરે છે. સૌદ આટલા મોટા થઈ એક ગરિય હોકારાને પણ નથી ખાળી શકતા, એવા નિર્દય પાસે કેમ રહેવાય ? તું બોડિંગેજ રહેજો અરે હરિદાસ તમે નાસ્તો તો લઈ આવો !

નારાયણ—ના આજે નહીં હવે કયા એક દિવસનું છે ? હું તો હવે વારંવાર આવવાનો છુંને ?

દુર્ગા—ભલે એમ કરો જો જાણ કાંસેજ પાછો

આવળે તને જોઈ મને તો એમજ થાય છે કે જાણે મારા પેટનોજ દિકરો પૂર્વ જન્મે તું મારો દિકરોજ હોયશ.

નારાયણ—જરૂર એમજ હશે, નહિતર મામમા બધું રખડે છે પણ હરિકાકાએ મારોજ હાથ કેમ પકડ્યો ?

હરિકાકા બોલ્યા—અરે બાપ એમા હાથ તે તું પકડ્યો, મેં કશું નહીં કે પરમેશ્વરજ તને અમારી પાસે મોકલ્યો છે તુંજ મારો દિકરો !

દુર્ગા પણ બોલી ઉઠી—કાકા એમજ ! કોણ કોનું કરે છે બાપ ! બધી ઇશ્વરની માયા છે

નારાયણ ને હરિકાકા સાથે બહાર નીકળ્યા નારાયણ બોલ્યો—કાકા આ વેશ્યા તો નથી લાગતી, તમે મારી મળક તો કરતા નથીને !

હરિકાકા બોલ્યા—બાપ તને લાગ્યું તે ખરૂં. પરંતુ મેં તો તને પહેલેજ કહ્યું હતું કે તું આવીજ એટલે તને ખબર પડશે હવે અમારા વળતા પાણી છે, પાકી અવસ્થા છે ફળીવું સારૂ નજ લાગે પરંતુ તેનું આટલું હલમ પીંચવું છે એટલે તેને હવે છોડી કેમ દેવાય ?

મકરણુ ૮ મુ

આ સ્થાને હવે આપણે હરિકાકાનો પૂર્વ પરિચય લખ્યો હરિકાકા મૂળ ધોળકાના રહીશ ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ હતા નાનપણમા તેના પિતા નન્દા મહારાજને એકના એક

દિકરા હોઈ બહુ લાડમાં ઉછર્યા હતા તેની મરજ હરિદાસને બણાવવા મણાવવાની હતી અને તે પ્રમાણે સ્કુલમાં પણ મોકલતા પરંતુ હરિદાસભાઈ લાડમાં ઉછરે, 'બણેજ જ્ઞાના' ઘેરેથી તો રીતસર પાટી ફક્તર લા બહાર નીકળે પરંતુ સ્કુલ સુધી તો પહોંચતાજ નહીં જ કરને મદિરે જાવા પામે અગર નહી કિનારે નાવ ખેલવામાં દિવસ માળી સામે ઘેરે આવતા માઆપ જાણે છોકરો બણે છે આમ ત્રણ વર્ષ ચાલ્યા ગયા ઉકેલવામાં હરિદાસ રામાયણ અને મહાભારત કડાકામધ વાચતા થયા હતા અને જ્યારે લલકારીને રામાયણના ફુલ અને ચોપાઈ હરિદાસ વાચતા સારે તેના માઆપ એવા તે મુખ થઈ જતા અને ક્યારેક ક્યારેક તો બહીતા ? છોકરા ઉપર કાંઈની નજર પડશે અગર સરકાર દરના છોકરાને આટલો ફુશિયાર જોઈ ઉપાડી જશે હરિદાસન માઆપ એટલા તો વાગી જતા કે તે જે માગે તે વગ સકાયે આપતા

આનું પરિણામ એ આવ્યું કે હરિદાસભાઈ પહેલીમાથી બીજી ચોપાઈમાં બાંધે ન ગયા, પરંતુ તમાકુ કલાસમાંથી માળ કલાસમાં ઉંચામાં ઉંચે નજરે પ્રમોશન પામ્યા

હરિદાસ જે શિખ્યા હતા તે તેઓ સાફ માફ સકતા હતા આસપાસના ચાર પાંચ ગામેમાં બજન મડળી અગર રામલીલા થતી ત્યાં હરિદાસજ પ્રમુખ, કારણ કે હરિદાસને ચહેરો રૂપાળો અને તેવો મધુરકંઠ એટલે તેના બગર મિજલસોમાં રંગ જમતોજ નહિ

ગામડાઓમાં ખેતીની મોસમ પરવારી ખેડુતો બજન

મઠળીઓ અને રામલીલાના ખેલમાં મળ મળતા એટલે હરિદાસને કાંઈ દિવસ આમત્રણ વગર ખાલીજ જતો. નહિ આ પ્રમાણે હરિભાઈની કીર્તિ ચોતરફ પ્રસરી રહી હતી.

એક વખત એક બહાર ગામની રામલીલાની મઠળી ત્યાં આવી તેને માલિક નદી કિનારા તરફ જતો હતો, ત્યાં હરિદાસ પણ સુદર કંઠે ઠંડી લહેરોમાં લલકારતા એકા હતા તેને મધુર કંઠ અને સુદર રૂપાળુ મોઢો જોઈ તે રામલીલાના માલિક કંઠથી હકીકત મેળવ્યા પછી હનિમન પ્રશ્ન-ઠોકરા તારે મારી સાથે આવવું છે? હસ પદ્મ કપીયા પગાર આપીશ અને ખાલુ પીવું વગેરે મારા ઉપર ખોલ થાય છે મરણ?

રામલીલાવાળાની આ માગણી હરિદાસે તુરત સ્વીકારી કાઢી છુદ્દિને યુવક ખીજે દિવસે માથાપને કાંઈ પણ ખમર આપ્યા વગર તેઓની સાથે ચાલી નીકળ્યો.

આ બાળુ સાજ પડી પણ હરિભાઈ આગ્યોજ નહીં, એટલે તેના માથાપને ચિતા થવા લાગી નન્દા મહારાજે તેજ રાત્રે આખું ગામ શોધ્યું પણ હરિભાઈને પતો મળ્યોજ નહીં ખીજે દિવસે પણ હરિભાઈની તપાસ કરી આસપાસના ગામોમાં નન્દા મહારાજે જપારે તપાસ કરી ત્યારે તેને સમાચાર મળ્યા કે હરિદાસભાઈ તે રામલીલા સાથે મુલાકાત ગયા છે.

નન્દા મહારાજ મુલાકાત પણ ગયા, મોટું સહેર ત્યાં આટલી મોટી જનતામાં હરિભાઈ કયાથી મળે? હરિભાઈની મા આ વાત સ્મરણી પોકેપોક મૂંઝી રહ્યા માડી મામના એ

પાંચ જણાએ કહ્યું કે શા માટે આટલાં મહારાઓ છે, રામલીલાની નોકરી કાંઈ ખરાબ નથી તેમા હરિ કાંઈ દુખી નહીં થાય તે પદર મહિને જરૂર પાછો ઘેરે આવશે કાંઈ શીકર કરવા જેવું નથી

નન્દા મહારાજને કાંઈ પણ રીતે સતોષ થયો નહીં પરંતુ પારકા વસ્તુ છોકરો કેટલો દુખી થાય, આમ અનેક વિચારો અને બળત્રામા નન્દા મહારાજ પથારીમા પડ્યા ત્રણ દિવસ માત્ર તાપ આવ્યો અને મરી ગયા હરિભાઈને આ સમાચાર કોણ આપે ?

સાતમે મહિને હરિભાઈની સ્વારી ઘેરે પહોંચી આટલા દિવસ તેની મા જીવનધારણ કરી રહી હતી આટલા લાંબા સમયે પણ હરિદાસ આવતા તેની માને કાંઈક સતોષ થયો અને પતિના મૃત્યુ દુખને કાંઈક અંશે વીસરવા લાગી

હરિને જે પચાર મળતો તેમા તેનો માળો પણ માઠ થતો, તેથી તે ખાલી હાથેજ ઘેરે આવ્યો હતો આ સાત મહિનામાં તેની રીતભાત પણ ધણી બદલાઈ ગઈ હતી ખેતરવાડીનું કામ તેનાથી બની શકે તેમ નહોતું નન્દા મહારાજના ગુજરી જવા પછી હરિદાસની માએ એક ખેડુતને ભાગમાં ખેતર સોંપ્યાં હતા અને તે ખેડુત જે આપે તે ઉપરજ તે ચલાવતી હરિ આવતાં તેની માએ તેને કહ્યું ભાઈ હવે શા માટે નોકરી કરવા જવું પડે છે ? તારા કેવા રૂપાળાં ખેતરો છે તે સલાજી

પરંતુ હરિ બળદના પુછડા આમળવા નવરો નહોતો તે ફરી કાંઈ રામલીલાનીજ શોધમા હતો, પરંતુ એવો

કોઇ યોગ મળ્યોજ નહીં બે તથુ મહિના હરિભાઇ નવરા બેસી રહ્યા, અને કઠાળી છેવટે કાંઇ પણ મનમા ધાર્યા વગર તેઓ ધર છોડી છાનામાનાં એક દિવસ સવારે ધોળકા તરફ ચાલી નીકળ્યા.

હરિભાઇ ધોળકાના એક પ્રસિદ્ધ વૈદ્યને ત્યાં રામલીલા સાથે આવેલા હતા, એટલે આ વખતે તેને વૈદરાજને ત્યાં આશરો મળ્યો. યોગાનુયોગ મુળમનો એક શૈઠીઓ વૈદરાજને ત્યાં દવા કરાવવા આવ્યો હતો, તેણે હરિદાસને નોકરીમા રાખી લીધા અને મુળમ બધ ગયા તે શૈઠ આવપણા વૃદ્ધ રામચંદ્ર શૈઠ હતા.

આ સમયને આજે ૩૬ વર્ષ થયા છે ત્યારથી હરિ દાસભાઇ આ પેઢીમા નોકરી કરતા આવે છે પહેલા સાધારણ કામકાજ કરતા, ત્યાર પછી પેઢીના ભઠારી સાથે ચીજ વસ્તુ લેવા જવા માડ્યા અને આખરે ભઠારી થઇ બેઠા હતા. પેઢી ઉપર નોકરી મળ્યા પછી ત્રીજે વરસે હરિદાસ પરણ્યા તેને તે સ્ત્રીથી પાંચ છોકરા થયાં પણ તે નાનપણ માજ મરી ગયાં માત્ર આ એક દીકરીજ જન્મી હતી દીકરીના સારે ઢેકાણે વિવાહ કર્યા અને બીજે વર્ષે પોતાની સ્ત્રી પણ મુજરી થઇ હરિદાસે મનવાળી બીજી ધર ક્યુ' નહિ કારણકે જેમ જેમ મોટા થતા ગયા તેમ તેમ બીઠી ગાળે પણ મૂકાઇ ગયાં અને છેવટ બીજી સ્ત્રી પણ ન કરવા સુધી વિરકતીને પામ્યા.

મુગમળાં સારી આવકવાળી નોકરી, હાથમા બે પૈસા પણ થયા હતા મુગમ હરિદાસને મિત્ર પરણેતર સ્ત્રી પણ હતી છતાં તે આડાઅવળો જતો, આ વખતે તેમને

શ્રીમતિ દુર્ગા સાથે ભેટા થઇ ગયો હતો. હરિદાસ તેને દર માસે યોગ્ય સહાય આપતા, પેઢી ઉપર ગેટ મુલિમ વગેરે હરિલાઇ ॥ આ લક્ષણો જાણતા હતા પરંતુ હરિદાસને કાણુ કહે ? પેઢી ઉપર જે સર્વે હતા તેઓ લાજાખરા જ્યાં આ સતાના ફરી આવતા હતા.

હરિદાસની સ્ત્રી જીવતી હતી તેટલા વખતજ હરિદાસ ટૂંક રગી હતો, પરંતુ સ્ત્રી વિયોગથી તેનો રમ મદલાઇ ગયો હતો. કાણુ જાણે શી રીતે તેની વ્રતિઓ સ્થિર થતી ગઇ, તેમનું ચારિત્ર્ય ધણુ સુધરી ગયું પરંતુ આ અવસ્થાએ તેઓ દુર્ગાને ઝાડી લક્યા નહિ એટલે ધકા મારી લક્યા નહિ, આવી પ્રોત્ત અવસ્થાએ દુર્ગા ક્યા જાય ?

હરિકાકાને હવે કેં પણુ વાસના રહોતી સસારમા તેમને એક ફિકરી જ બધત માત્ર રહ્યું હતું બરોમર આ નખતેજ હરિકાકાનો નાગવણુથી ભેટા થયો અને કાકા માસિક વીસ પચીસ પીઆ આમ સતકર્મમા ખર્ચવા તૈયાર થયા મન જ જાળોમાથી મુક્ત થયા હતા તેટલામા આ વ્યાધિ ગળે લગાડી તેમનું લુધા અને તૃણમા તપેલું ચિત્ત આ પગ્માર્યના અવબને વણા સતોષને પામ્યું જગનની પ્રકૃતિ માત્ર આ અવલમન માટે જ છે, મનુષ્ય પ્રકૃતિ હરિકાકા આ સતોષથી વાંચિત હતો તેમના હૃદયને આજે સાન્નિ મળી આજેજ તેમનું મન સ્થિર થયું.

પ્રકરણ ૯ મુ

હરિકાકા ગમે તેવા પણ પરાયા નોકર હતા તેઓ માડમાડ બહાર જવાનો વખત જોઈવી શકતા બપોરે રસોઇ તથા જમવાનું છેક અઢી ત્રણ વાગે પરનારી હરિકાકા એક કલાક વિશ્રાંતિ લેતા આ એક કલાક નારાયણ માટે કાઢે તોપણ જાંઘની વસ્તુઓ લઇ શકાય તેમ નહોતું એટલે તેણે નારાયણનેજ કહ્યું કે જે બોડિંગમા તારે રહવું છે તે સગાથી છોકરાનેજ કહે કે તારે માટે જે ૪ વસ્તુઓ જોઈયે તે લઇ આપે કેમ તે લઇ આપશે ?

નારાયણે કહ્યું—કેમ કાકા તે તો બિચારો ક્યા ના પાડે છે ! કેટલો નિરાશિમાની છે તેણે તો તે દિવસેજ તમારી પાસે મને જે કાંઈ જોઈયે તે લઇ આપવા હા પાડી હતી

હરિકાકા—તું જૂએ છેને ! મને કલાક અર્ધો કલાક મળે તેમા તે કામ થાય તેવું નથી

નારાયણ—કાકા તમે બેફિકર રહો, આજે હું તેને પૂછીશ અને તેને જ્યારે વખત હશે ત્યારે અમે બેઉજણ જોઈની ચીજો પોતાની મેળે લાવશું

હરિકાકા—હવે અસર કરવું તે ઠીક નથી કાલે ત્રણ વાગ્યે હું તેને ડીપીયા પણ આપી જઈશ

નારાયણ—લાલે હું તો તેને આજેજ કહી દઉંશ પરંતુ મને બોડિંગમા મોકલી આપતા તમે શા માટે આટલી ઉતાવળ કરો છો ?

હરિકાકા—ઉતાવળ નથી કરતો બાપ! કાલે શુ થશે તેની ફાને ખમર? આટલા મોટા શેઠીયાઓ જે તને બે ટક ખવડાવી પણ શક્તા નથી તેનાથી દૂર રહેવું સારું વખતે અપમાન પણ કરી બેસે માટે તારે માટે તો જોમ બને તેમ જલદી માનમાજ ચાલ્યુ જવું સારું મે તને ઢિંકરો કયો છે અને હવે તેઓ કાંઈ કાંઈ બેસે તો મારું માથું જ ઉતરી પડે રૂપીયા કાણે કર્યા છે? તે તો આજે છે અને કાલે નથી

નારાયણ—ફુનિયામા જો બધા તમાગ જેવા હોય તો જગત કેમ ચાલે? આ જૂઓને! શેઠની વાત ક્યા કરો છો, મારા બાપ છે, મા છે, અને પાત્ર પદર માનના માણસો પણ છે પરંતુ કાંઈએ મારા સામું બેસુ નહીં, ત્યારે તમે ક્યા અને કુ ક્યા? તમે મને ક્યા ઓળખતા હતા? પરંતુ કાકા એવું હૃદય બોધ્યે કેમ બોલુ કહુ છું? તમે મારે માટે આટલી લાગણીને વશ થયા એ તો કુ તમારો

હરિકાકા નારાયણનો હાથ પકડી તેને બોલતો અટકાવતા બોલ્યા—બાપ એવી વાત કર નહીં કુ મહાપાપી છુ કુ કેવા ધધા કરુ છુ તે બેસુ ને! મારે જે કરે છે તે મારો પ્રસન્ન કરે છે, માણસ માત્ર નિમિત્તરૂપજ છે જે જેનું કામ તે ને કરે છે જોને ધમ્મર કોનો છે? કુ કાણુ માત્ર? કુ શુ ખર્ચ કરનારો? હવે જવા દે તું આજે અમૃતલાક્ષને જરૂર વાત કરજો હો! વળી આજે હું દુર્ગાને ત્યાં ગયો હતો અને તેણે કહેવડાવ્યું છે કે નારાયણ કાલેજથી પેઢી ઉપર પાછો ફરતાં ઘેર આવે તું જૂએ

છેને તેને કેવું વાતસલ્ય ઉભરાઇ આન્યુ છે વેશ્યાનું ધર છે, તને ખરાબ તો નથી લાગતુને ?

નારાયણ—નારે કાકા દુર્ગામા કમા, અને વેશ્યાપણુ કમા ? અને તો તેમને જોતા ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે પણ કાકા હું તેમને શું કરીને જોલાવું ?

હરિકાકા—ખરે જાણ તેમા શું ? તું તેને માસી કરીને જોલાવજો

નારાયણ—બહે મારા માસીને ત્યાં આજે જરૂર જઇશ પણ તેને ત્યાં કાંઈ ખાવાનું આપશે તો ?

હરિકાકા—તેમા શું વાધો ? દુર્ગાની એક વખત વૃત્તિ રેશ્યા જેવી હતી પણ હવે તો તે શુદ્ધ કમન જેવી બની ગઇ છે તેના મ્હેમા પરમાત્માનું જ નામ છે મનુષ્ય ગમે તેવો હોય પરંતુ ધર્મવર્તુ નામ તેના સર્વે પાપો ધોઇ પવિત્ર બનાવે છે માણસ માત્ર જૂલને પાત્ર છે મે પણ અનેક કુકર્મો કર્યા, તને મારે માટે તો તિરસ્કાર આવતો નથીને ? જો પરમાત્માએ કહ્યું છે કે પાપ તે નિદાપાત્ર છે પરંતુ પાપીનેા આત્મા નિદાપાત્ર નથી તું પણ જાણ સરકારી થજો, તોજ તારા આટલા અભ્યાસનું સાથેક થશે અનેક જન્મના પૂન્યે આ માનવરૂહ પ્રાપ્ત થાય છે તે ફરી ફરી આવતો નથી, આ મનુષ્ય જન્મ એજો ગુમાવવા જેવો નથી તને તો કેષતાજ અને લાગ્યું કે તારા ઉપર પરમાત્માની મહેરમાની છે કેટલો વખત થયાહું મુગ્ધ આવ્યો છું, અનેક માણસો જોયા, તારા જેવડા કેટલાએ છોકરા જોયા છે, પણ મને કાંઈ ખેંચી શક્યું નહોં, પરંતુ તારા તરફજ હા મારે મન ખેચાયું ? અને પ્રજાએ આજા કરમાવી

અને તને બતાવી કહ્યું કે આ ભક્ત છે ભાઈ એ સર્વ પરમાત્માની ઇચ્છા નહીં તો બીજું શું ?

નારાયણ હરિકાકાની વાફધારામાં અવાફ થઇ ગયો, અને તેના મ્હેા સામેજ જોઇ રહ્યો તેને અત્યારે હરિકાકા એક પેઢીના સામાન્ય ભડારી લાગ્યા નહિ સામાન્ય માણસના હૃદયમાં આવી વિશ્વાળ ભાવના ક્યાથી હોય ? હરિકાકાની કેવી ભક્તિ ? કેવો તેમના મ્હેાનો ભાવ ? જાણે કોઇ અનેક જન્મની પદ્મપ્રિય વિશ્વતીજ

હરિકાકા ચૂપ રહ્યા ત્યારે નારાયણને જગતનું જ્ઞાન થયું તેણે કહ્યું કાકા મનુષ્ય નથી પણ—

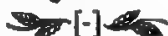
તેની વાત વચ્ચેજ હરિકાકા બોલી ઊઠ્યા ના ભાઈ હું મનુષ્ય નથી પણ પશુજ છું મુજ પશુને મનુષ્યત્વ તરફ ખેંચવા માટેજ પરમાત્માએ તને મોકલ્યો છે ભાઈ નહિતર તું અહિં ક્યાથી ? આ સર્વે ઇશ્વરની ઇચ્છા ના થાય છે આજ હવે વખત થઇ ગયો છે, તું સ્નાન લેધ્યા પરનારી જલ્દી જમી લે કાલેજેથી આવતા બપોરે આજે હું તારે માટે અહીં નાસ્તો નહિ રાખ્યું કારણકે દુર્ગાએ કહેવડાવ્યું છે ને તે તારી રાહજ જોશે એ પણ નારાયણ તારે માટે મરી પડે છે એ શું પૂર્વજન્મની લેણાદેણી હતી ? વાહ પ્રભુ વાહ ! તારી મનિ તો અકલિનજ છે

નારાયણે કહ્યું—કાકા તમે આમ ખર્ચ કરો નહિ હું મરીમ કોઇ દિવસ મીઠાઇ ખાઉં છું કે તમે મારે માટે મ માવો છો મારે માટે મીઠાઇ મ માવવી નહિ અને જો કોઇ દિવસ જીખ લાગશે તો એક પૈસાના મરમરા ધણા થઇ પડે ઘેરે પણ હું તો મરમરાજ ખાતો અને તો

કુરુમરા બહુજી જાણે છે

હરિકાકા—હવે એવી વાત નહિ કર, અને કાલેજમાં જી આમ કહી ચાલ્યા ગયા નારાયણ વિચારવા લાગ્યો. કે કેવી અજબની વાત છે કયા આ હરિકાકા બહારી આવી મહદ વ્યક્તિ! કેવો સ્નેહ કેવું મારા ઉપર વાતચીત વાહ પ્રજા! ધ્રુવર તું કોનો છે? નારાયણની આખો ભરાઈ આવી

પ્રકરણ ૧૦ મું

નારાયણ જમીનથી કાલેજે ગયો કાલેજમાં અમૃતલાલે પૂછ્યું—કેમ હવે બોડિંગમાં આવવું છેને?

નારાયણ—હારતો હવે ભેટતી ચીજ વસ્તુ તું લઈ આપ કે બીજે દિવસેજ આવ્યો.

અમૃતલાલ—એ કાલું ના પાડે છે આજેજ ચાલને સર્વ કાંઈ લઈ આપું

નારાયણ—તો કાકા પણ આજેજ રૂપિયા લઈને આવશે, પણ મેં જાણ્યું વખતે તમને આજે કાંઈ કામ હશે તો? હવે કાકાને કહ્યું છે કે તમને જે દિવસે કુરુમદ હોય તે દિવસે રૂપિયા તમને આપી જાય કાકા તો બજારે આવી શકે તેમ નથી તમારે માથેજ આ વેઠ આવી પડી છે

અમૃતલાલ—તેમા વેઠ જ્ઞાની જાણે! એ કલાકનું કામ છે કાકા ન આવી શકે તો તેમને તરફી લેવાની કાંઈ પણ જરૂર નથી તું રૂપિયા લાવીશ તો પણ ચાલશે

નારાયણ—મે કાકાને એ પ્રમાણે કહ્યું, પણ તેઓ
જાતે તને લલામણ આપવા આવશે

અમૃતલાલ—વારુ તો કાકા બહે આવતી કાલેજ
આવે ત્રણ વાગ્યે આને એટલે આપણે રૂપીયા લઈ સાજ
સૂધીમાજ જે લેવાનું હશે તે લઈ લેશું એટલે પરમ
દિવસથી તું બોડીંગમા આવીજ જા

બપોરે કોલેજમાંથી નીકળી નારાયણ પેઢી ઉપર ન
જતા દુર્ગા માસીને ઘેરે ગયો હરિકાકાએ દુર્ગાને કહેવ
હતું કે નારાયણ આવશે તો ગેથી ત્રણની વચ્ચે આવશે
એટલે દુર્ગા નારાયણનીજ રાહ જોઈ બારણા આગળજ
બેઠી હતી નારાયણને આવતો જોઈ દુર્ગા બોલી—આવ બાપ
આવ, હું તો તારી મીઠા મેવલાની માફક રાહ જોઈ છું

નારાયણ બોલ્યો—મારી કોલેજ અઢી વાગે બંધ થાય
છે હું રસ્તામાં ક્યાય પણ રોકાયા વગર સીધો આવ્યો છું
દુર્ગા બોલી—કેમ તારી છત્રી ક્યા ?

નાગમણ—હું છત્રી ક્યા રાખું છું માસીબા ?

છત્રી નથી ! હરિદાસને કાંઈ વિચાર છે કે નહીં ?
આવા તાપમા છત્રી વગર તારા જેવા કુમળા બાળકથી
ચલાય છે કેમ ? માયુ તપી ગયું હશે આવ ! બેસ !
કાલેજ એક છત્રી મમાવી દઉં એમ બોલતી દુર્ગા અંદર
ચાલી નારાયણ પણ પાછળ ગયો

દુર્ગાએ નારાયણને કહ્યું—લાઈ જરા વિચારિત લે
આટલે દૂરથી ચાલીને આવ્યો છે—કેવો બપોરનો તડકો
એમ કહી એક પખો લઈ દુર્ગા નારાયણને પચન ઢોળવા
લાગી નારાયણે દુર્ગાના હાથમાંથી પખો લઈ લીધો અને

બોલ્યો—માસી મને કાંઈ નથી અને નાનપણથી સહી મથુ છે

દુર્ગા બોલી—નારે દીકરા એવું બોલ નહીં

કેટલોક વખત વિશ્રાન્તિ લઈ નારાયણે હાથ મ્હો ધોઈ નાખ્યાં દુર્ગા પાંચ મીનીટ ચમા બહાર મધ હતી તે અડધી કલાક પછી એક શાળમાં કેટલોક નાસ્તો લાવી તે જોઈ નારાયણે કહ્યું—માસી તમે આ શું કરો છો ? મારે માટે આટલું બધું ? હું કાંઈ મહેમાન નથી અને તો કુરમરા આપોને તો પણ બધું છે

દુર્ગા બોલી—એ મને ઠીક લાગશે તેમ કરીશ તું ખા ન ખા પણ આજે તો ખાવું જ પડશે તું કાંઈ પાડોશમાં નથી રહેતો કે રોજ બોલાવી ખવડાવું મેં તો તારા કાકાને બહુએ કહ્યું કે નારાયણને અહીં રાખો પણ તેણે માન્યું જ નહિ તે કહે કે છોકરાઓના સમાયમાં અભ્યાસ ઠીક થાય અને તે પણ ખરું છે જો તું નજીક હોત તો રોજ આવવાનું કહેત પણ હવે દૂર છે તોપણ બે ત્રણ દિવસે અહીં આવવાનું આજે અહીં મારી પાસે કળૂલ કર જોઈએ

નારાયણ શું કહી શકે તેણે કળૂલ ક્યું નાસ્તો કરી જ્યારે નારાયણ ચાલતો થયો, ત્યારે દુર્ગા તેના હાથમાં વીશ રૂપિયા આપવા માઠી નારાયણ બોલ્યો—હું શું કરું ? મારે રૂપિયાની જરૂર નથી

દુર્ગા બોલી—ખિસામાં રાખી મૂકજે, જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે કામ લાગશે

નારાયણ બોલ્યો—જ્યારે જોશે ત્યારે ક્યા લાઈ નથી જવાતા ! અને તો કાકાએ પણ કહ્યું છે કે તારે કાંઈ

જેમણે તો તમારી પાસેજ આવવું

જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે ધક્કો ખાવો પડે માટે આ રાખ એમ કહી બળપૂર્વક નારાયણના હાથમાં દુર્ગાએ રૂપીઆ મૂકી દીધા નારાયણ કાંઈ બોલી શક્યો નહિ, તે રૂપીઆ લઈ પેઢી ઉપર આવ્યો.

પ્રકરણ ૧૧ મું

પેઢી ઉપર આવી નારાયણે તે રૂપીઆ કાઢીને આપ્યા તો જેમ કાકા બોલ્યા—આ રૂપીઆ ક્યાથી ?

નારાયણે કહ્યું—હું કાંઈ નહિ લઉં, માસીબા તો છોડે તેમ નથી તેમણે ધરાર આ રૂપીઆ આપ્યા છે મે તો બહુએ ના પાડી, કે મારે રૂપીઆ નથી જોઈતા અને જોશે ત્યારે લઈ જઈશ પરંતુ મારે સાબળે કાણુ ! પછી શું કહું ? લઈ આવ્યો જૂઓ આ વીજમાથી તો મારી સર્વે ઝીંજે આવી જશે કેમ કાકા ?

હરિકાકા—અરે મારા ! આટલામા શું પુર થાય ? બધી ઝીંજે વીજ રૂપીઆમા નહીં આવી જાય

બધી ઝીંજે શું ? બિછાનાનું કહો છો ? તો મને તો એક ચટાઈ અને ચાદર લઈ આપશો તો પશુ લાગુ છે અરે હું તો જમીન ઉપર પશુ સુઈ રહું તેમ છું બીજું શું જોઈએ ? રાત્રે વાચવા માટે એક દીવો, એક માટી કે પતરાનો ચાલરો, એક સિંચિ ધાસલેટ બસ બાકી બે ત્રણ ચોપડીઓ, બહુ તો સાત આઠ રૂપીઆ લાગશે બીજું શું લેવાનું છે ? કુલ તેર ચૌદમા તો કાકા વાહ !

વાહ ! અંધ રહેશે ચાર પાંચ તો એ વીસમાંથી પણ બચશે તમે કેમ કહો છો કે પૂરા નહિ થાય !

હરિકાકા હસીને બોલ્યા—અરે ધીરો તો થા બાપ ! જે જે જોઈશે તે માટે હું અમૃતલાલબાપને કહી દઈશ. ઉપરાંત તે કહેશે તે પ્રમાણે લઈશું પછી કાંઈ ? જે કાંઈ જોઈએ તેમા ચાલે છે ? તે તેને કહું ?

નારાયણ બોલ્યા—હા, કાલે ત્રણ વાગ્યે આવવાનું કહ્યું છે તેણે કહ્યું કે તમારે તરફી લેવાની રીત જરૂર છે ? અમેજ લઈ આવશું અમે કાલે કાલેજની બહારજ ઉભીશું વખતે બોર્ડિંગ તમને ન મળે તો ? માટે સાજ આવજો

હરિકાકા—અરે બાપ મને તો અહિં ત્રીસ વર્ષ થયા ! ગલીએ મલી મારા ધ્યાનમા છે અને તમારી બોર્ડિંગ ન ઓળખું ? તોપણ તમારી મરજી કાલેજે આવીશ બરોબર અઠી વાગ્યે આવીશ હોકે !

નારાયણ બોલ્યા—કાલે કાકા તમે કહો છો કે વીસ રૂપિયા પુરા નહિ થાય તે મને તો સમજાતું નથી કે રીસ કેમ પુરા ન થાય ?

હરિકાકા—તું જાણે એક ચમચ અને ચાદરથી ચાલશે એક માટીનું કોડીયું અને એક ખાટલી તેલથી અરે એટલેથી ન ચાલે બાપ ન ચાલે ! કાંઈક કપડા જોઈએ, છત્રી પાકીટ એ સર્વ કાંઈ લેવું જોઈશે

નારાયણ વચમા પડી બોલ્યા—નારે કાકા મારે એવું કાંઈ નથી જોઈતું તમે શું ધારો છો કાકા ? હું એક મરિય માણસ મારે તો માત્ર પેટ ભરાય એટલે બસ કપડા છત્રી જોડા એવું મારે કાંઈ નથી જોઈતું હું કોઈ

દિવસ એવું પહેરતો નથી જૂઓ આ જોડા મારા નથી તે તો મારા બાપના ઉપાડી લાવ્યો છું તમે આટલો બધો શા માટે ખચ કરો છો અને મરિયને આટલું બધું ન જોઈયે! તમે પણ કાકા કુમા બક્ષાધિપતિ છો કે આટલા ખચમાં ઉતરો છો અને જે છે તેનાથી ચાલે છે તો ફેાકટ શા માટે નવું લેવું ?

હરિકાકા—ભાઈ ચાલતું હતું સારું ચાલતું હતું હવે મુબ્બ આવ્યો છો કોલેજમાં બાણવા જમ છે, તો બધું રીનસર જોઈયે! અહીં સારા કપડા, છત્રી, શુટ વગેરે જોઈયે તું હવે જેવા વિચાર કર નહિ તું એક વર્ષ બાણી પાસ થા એટલે સૌની સાથે તારે પણ ઉભવું જોઈયે કું મને તેમ કહ છું પણ તારા જેવા દિકરા માટે ખચવા અને ઇશ્વરે આપ્યું છે તો શા માટે દહાવ ન લઈ કું જે કહ તે તું જોયા કર

નારાયણ—તે તો જોઈ છું પણ કાકા કું કાણ ? આમ તો મને શોખ વધતો જમ! જો બોડીંગમાં રહેવાથી આટલી બધી જરૂરીઆતો વધી જતી હોય તો મારે બોડીંગ જેવું નથી અને જાણવુંજો નથી તમે મને મોટો બનાવો દયો છો પણ કાકા કું એક મરિયનો છોકરો છું ને તો યાદ રાખો! મરિય છું અને મરિય મધને રહેવું છે, તેમા મું બોડું તેમા મારી નિદા નહિ કરો

હરિકાકા બોલ્યા—ભાઈ કહું છું કે, મુબ્બ મહેરમાં, કોલેજે બાણવા જવામાં કાષ્ટક સારા માણસોની હારમાં ઠીક ઠીક રહેવું જોઈયે! આ કાષ્ટ મોજશોખ કહેવાય નહીં આ તો તું બોટી જીદ કરે છે અને જે ઠીક લાગે તે કરવા દે

નારાયણ બોલ્યો—વાર કપડાં મણે તો પણ બીજી
શુ ભેવુ પડે તેમ છે ?

હરિકાકા—તે અને ખબર નથી હવે કાલે અમૃતલાલ
પાસે આવીશ, અને તે જો કહેશે તે લઈશુ પણ તારી વાત
નહીં સાંભળુ આમ કહી હરિકાકા કામકાજમાં ચાલ્યા
ગયા

બીજે દિવસે બરાબર અઢી વાગ્યે નારાયણ અને
અમૃતલાલે કાલેજ બહાર આવી જોયુ તો હરિકાકા આવી
ગયા હતા નારાયણે ઉતાવળે પગલે તેની પાસે જઈ
પૂછયુ—કાકા તમે કેટલી વાર ગયા હતા છો ?

હરિકાકા—અરે હમણાંજ આવ્યો હવે ચાલો આપણે
બોર્ડિંગે જઈએ ત્યાં હું તમને લીસટ પ્રમાણે રૂપીઆ
આપી ચાલ્યો જશું, મારે પણ આજે મોડુંએક કામ છે

અમૃતલાલ—તમે નહીં આવો તો પણ ચાલશે
રૂપીઆ નારાયણને આપી જાશે, અમે લઈ આવશુ

હરિકાકા—તમે શુ શુ લાવવા માગો છો તે એક
વખત મારે મળ્યુ જોઈએ તાર પછી જો ચાર ચીજોનું
હું પણ કહીશ, એટલા માટેજ આવ્યો છું

તાર પછી ત્રણે જણા બોર્ડિંગે આવ્યા, ત્યાં અમૃત
લાલે કહ્યું—મેં બટોબસ્ટ કર્યો છે કે હું અને નારાયણ
બેઉ આ જોરડીમાં રહીશુ કેમ નારાયણ ઠીક પડશે ને ?

નારાયણ—વાહ બહુ મજાનું, પરંતુ તને તે અમવડ
નહીં આવે ને ?

અમૃતલાલ બોલ્યો—અરે અમવડ શુ ! હલારી કેટલી
સમવડ પડશે. બેઉ જણાને સાથે રહેવું મળ્યુ તે તો

આપણને કેવો સારો સગાથ થશે વાર હાથ મો ધોષ આવ તેટલામા નાસ્તો આવે છે, અને હું ચીજ વસ્તુનું લીસ્ટ કરી લઉં

નારાયણ—ભાઈ તારે મગાવવું હોય તો મગાવજે મારે કાંઈ નથી જોઈતું

અમૃતલાલ હસી પડી બોલ્યો—હજી તારી સલાહ લેવાને વખત છે આમ કહી અમૃતલાલ જરા બહાર ગયો, અને પાછો આવી બોલ્યો—હવે જો બધું થતું આવે છે

હરિકાકા—જલદી કર ભાઈ પાછું મને મોકું થાય છે એટલે અમૃતલાલ લીસ્ટ કરવા માડ્યો પોતાને જે જે વસ્તુ માફ આવી તે સર્વની ટીપ કરી હરિકાકા સામું જોઈ બોલ્યો—મને જે જે માફ આવ્યું તે સર્વ લખી નાખ્યું છે, હવે વાચુ છું સાબળો એમ કહી તે વાચવા લાગ્યો મોકું-એક વચાર્તા, તેને અટકાવી નારાયણ બોલ્યો—ભાઈ તું શું કરે છે, મારે એ કાંઈ જોઈતું નથી

હરિકાકા બોલ્યા—તું તેની વાત પર ધ્યાન આપ નહિ આગળ વાચ જોઈએ અમૃતલાલ લીસ્ટ વાંચી મથો, એટલે હરિકાકા બોલ્યા—બરાબર થયું છે, મને પણ હવે કાંઈ માફ આવતું નથી અને હવે કીંમત શું ?

અમૃતલાલે પૂછ્યું—તમે રૂપીયા કેટલા લાવ્યા છો ?

હરિકાકા—પચાસ રૂપીયા લાવ્યા છું

નારાયણ જરા રાતો થઈ બોલ્યો—શું કાકા પચાસ રૂપીયા ! મને એટલું મધુ કાંઈ લેવુંએ નથી જા મારે આટલા ખર્ચા લાવ્યા ?

હરિકાકા—અરે વધારે જોઈરો !

નારાયણ—કાકા તમે શુ બાધુ છે ? તમે શા માટે આટલુ ખર્ચ કરો છો ? કુ ગરીબ માણસ છું અને અમૃતલાલ તમે પણ શુ માડ્યુ છે ? કુ આટલી બધી ચીજોને શુ કરીશ, કુ તો ઉઘરો મુઝાઉ છુ

હરિકાકા હરતી પડતા બોલ્યા—અમૃતલાલભાઈ કું શા માટે આવ્યો છુ તે ખબર છે ? કુ ન આવ્યો હોત તો નારાયણ તમને કાંઈ પણ સેવા ન દેતે સાંભળ્યું તેને તો એક આદર અને ચટાઈથી ચાલશે તેમ કહે છે.

અમૃતલાલ—ભાઈ નારાયણ તમે મુખમ્મા નવાબ આવ્યા છો, પહેલવહેલાબ કૌલેબમા કામલ ચમા છે. અહીં ભણવા જતા શુ શુ જોધએ તે મને તારા કરતા વધારે ખબર પડે છે અને પણ માબરોખ પસદ નથી પરંતુ જે જોધએ તેમા તો ચાલેબ નહિ, માટે તું વચમાં બોલ નહિ, કુ સર્વે ઠીક કરી કાઢશ

નારાયણ—તે બધુ ખર ભાઈ ! પણ તું જાણે છે કે કુ એક ગરિબ માણસ છુ જે શોભતું હોય તેજ કોને મારો બાપ કાંઈ મોકલતો નથી, ઘેરે નથી મા છે એટલે કાંઈ આશા પણ નથી કુ બીજા માગીને ભણવા આવ્યો છુ, એતો હરિકાકાએ હ્યા આણી મારે કાકુ પકડ્યુ નહિતર રખડતો હોત ! હરિકાકા પણ કાંઈ ચીમત નથી, તને ખબર છે તેઓ એક પેદી ઉપર બઠારી છે. તેઓ મારા શુ સગા થાય, આતો કાંઈ જરૂર પૂર્વજ-મનું મહ્યાનુંબધ નીકળી આવ્યુ છે તો તેના ઉપર આટલો જુલમ કરવો તે ઠીક કહેવાય ? તું પણ—

નારાયણની વાતને અટકાવતા હરિકાકા બોલ્યા—જો

નારાયણ મારી દયાળવાની વાત ઊઠી છે, તું મારા કોઇ નહીં, તું મારા પ્રજ્ઞનો દાસ, હું તે માટેજ કંઈ છું. તું હવે અખંડ મૂકી દે હું ધમરની જે ધડા છે તે કંઈ છું, કે મેઠો મેઠો જોયા કર, યાદ રાખજો આપણે કામ કરતા નથી હો ! એતો એની મરજીથી થાય છે !

અમૃતલાલ તો દિકમુદ્રજ થઇ રહ્યો આવા વચનો કોઇ ખમર મનુષ્ય પાસે તો સામળ્યા નથી આ તો કોઇ દેવતાજ છે મનુષ્ય આટલો દીન, આટલો ભક્ત કોઇ કહે નહિ, મોપડીયોમા કયાક વાંચ્યુ હશે પણ પ્રત્યક્ષ તો જોયુ નથી, આજે હરિકાકાની વાતો સાંભળી તે વિસ્મય સ્તબ્ધ થઇ ગયો, શું જોશે છે તે સમજી શક્યો નહિ છેવટે બોલ્યો—હરિકાકા ! તમે તો આજથી મારા પણ કાકા તમને કાકા કહેવામા માર જીવન પણ ધન્ય માનું છું તમે મનુષ્ય નથી, કાકા ! તમે તો કોઇ દેવતા છો બાપ નારાયણે તો કોઇ પૂર્વ જન્મમાં પ્રુષ્ઠ કર્યાં છે કે આવા કાકાને આશરે આવી મેઠો છે બાપ નારાયણ તું હવે કાપ પણ જોલીશ નહિ. તેઓ જે કહે તે પ્રમાણે કર અને તેનો આશિર્વાદ મેળવ હરિકાકા તમને જ્યારે જ્યારે વખત મળે ત્યારે જરૂર અમેને ફક્ત આપતા જાએ

હરિકાકા જે હાથ જોડી પરમાત્માને ઉદ્દેશી પ્રજ્ઞામ કરી જોશ્યા—જેમ કહેો મા બાપ મને પાપ બાજે છે હું તો પ્રજ્ઞનો દાસ છું.

પ્રકરણ ૧૨ મું

હરિકાકા પેઠી ઉપર ગયા. અમૃતલાલ અને નારાયણ

ચીજ વસ્તુ માટે બહાર નીકળ્યા અમૃતલાલ તો મુઝાયો,
અમૃતલાલ જે વસ્તુ પસંદ કરે તેમા નારાયણ આડેજ
પડે અને કહે—આ વગર ચાલશે

અમૃતલાલ કહે—ભાઈ તું મારી સાથે જાનોમાનો
ચાલ્યો આવ અને ઠીક લાગશે તેમ કરીશ તને ખબર છે
કાકાએ તને પૂછવાની ના કહી છે.

નારાયણ—કાકા કાલે કહે પણ તું તો વિચાર કર !
હરિકાકા મારા શુ સમા થાય ? તેણે દયા કરી છે તો તેનો
આમ ગેરલાભ લેવો તે ઠીક કહેવાય ? આ જગ્યાએ અસા
બાપુ અને લાઇ આપતા હોયને તો તો કુજ કહેને કે
ફાલાણુ જોઈશે, ફાલાણુ વગર નહિ ચાલે

અમૃતલાલ બોલ્યો—જો નારાયણ તું હરિકાકાને
અન્યાય કરે છે આ જગતમા આપણું કોઈ નથી, જે
આપણું લોહી હોય તે આપણા બાકી બીજા બધાં પરાયા
તે પારણા ખોટી છે આપણા કહેવાતા આપણાજ કનુ
થઈ બેસે છે, અને પરાયા ઉલટા આપણા થઈ જાય છે.
હરિકાકાનું પણ તેમજ છે, જેને આપણું લાગી આવે તેજ
આપણું 'અરે' સમુ !

નારાયણ—ભાઈ તું પણ મારો ભાઈ ! જે દિવસથી
તારી સાથે મારે પરિચય થયો ભાઈ અને તો ભાગ્યું કે
જાણે સગા ભાઈ તું પણ કેટલો માયાળુ છે !

અમૃતલાલ બોલ્યો—હવે ચાલો આપણે કામ ખાટોથી
લઈએ એટલે સાંજ પડ્યા પહેલા તું પેઠી ઉપર વખતસર
પહોંચી જા

ત્યારપછી બેઠે જાય અનેક જગ્યાએ ફરી જોઈતી

વસ્તુઓ લઇ બોડીંગે આવ્યા અમૃતલાલની જોરડીમાળ
નારાયણ રહેવાનો હતો સર્વ સ્ત્રીને ત્યાં મૂકી અમૃતલાલે
કહ્યું—આલ હવે તને પેઢી લેપર ચૂકી જાઉં

નારાયણ—ભાઇ તું કા માટે તકલીફ ઉઠાવે છે હવે
વિશ્રાંતિ લે, હું મારા રસ્તો શોધી લઉં

અમૃતલાલ—અરે ક્યાંક જાવો પડીશ તો મુખમ
માથુજ ફરી જશે અને પેઢી પણ નહિ મળે

નારાયણ—તું બેઠકર રહે હવે પેઢી ઉપર જે કામ
છે તે લઇ આવી આવતી કાલથીજ અહીં રહેવા આવીશ

અમૃતલાલ પાસેથી રજા લઇ નારાયણ પેઢી ઉપર
આવ્યો તેને જોઇ હરિકાકાએ પૂછ્યું—કેમ ભાઇ તમાર
કામ પતી મળું ? તેના જવાબમા નારાયણે માથુ હલાવી
કા કહી એટલે હરિકાકાએ કહ્યું—તો આવતી કાલથીજ
બોડીંગે રહેવા જજો

નારાયણ—કાલે કાલેજ બધા પણ કાકા તમે મારે
માટે બહુ ખર્ચ કરી નાખ્યો.

હરિકાકા—તે મિત્રા તું કર નહિ તને શુ શુ
જોઇએ તે જોવાનું કામ મારું છે તું દૂરથી આવ્યો છે, તો
જરા વિશ્રાંતિ લે તારા માટે મેં નાસ્તો પણ લાવી રાખ્યો છે

નારાયણ—કા માટે ? તમે તો અને આમ શેઠીઓ
બનાવી દેશો

હરિકાકા—કાલે ભગવાન તને શેઠીયો બનાવે, તારા
મ્હોર્મા સાકર લાઇ !

એટલે નારાયણ બોલ્યો—કાલે જવું છે તે શેઠને તો
કહી દેવું પડશે તો !

હરિકાકા—એ ખર પશુ માદ રાખજો હો માર નામ
આપતો નહિ દુકામા કહેવું કે સગવડ થઈ ગઈ છે. ત્યાર-
પછી થોડી વારે નારાયણે જોયું તો રોડ કંઠોડામા બેઠા
હતા આ સુયોગ જોઈ ધીમેધીમે નારાયણ તેની પાસે
જઈ બેઠો તેને જોઈ રોડ પૂછ્યું—કેમ નારાયણ શી
ખબર! તારે કાંઈ કહેવાનું હોય તે કહી નામ મેં તો તને
તેજ દિવસે કહ્યું હતું કે જો ભાઈ તારે અહીં રહેવું હોય
તો વીચીખર્ચ આપવો પડશે અને અહીં સદાવૃત
બોલ્યું નથી, કે જે આવે તેને ખવડાવીયે અમારી કમાણી
પરસેવાની થાય છે તે જુએ છે ને શે કંઠન કરીશ તે કાંઈ
કામ નહિ લાગે એ તને પહેલેથીજ કહી ચૂક્યું છું

નારાયણ અતિ ધીર ભાવે બોલ્યો—ના રોડજી કું
જેવું કાંઈ કહેવા તો આવ્યોજ નથી કું આવતી કાલ-
થીજ બેઝાંખાં જવાનો છું તે માત્ર આપને કહેવા અને
રજા લેવાજ આવ્યો છું.

વસનજી રોડ—એમ તો તારો ખર્ચ તારો બાપ આપ-
વાનો હશે એમને!

નારાયણ—ના જી મારા બાપુ તો કાંઈ પશુ આપતાં
નથી

વસનજી રોડ—તો પછી બેઝાંખાં ખર્ચ કેમ ચાલશે!
અહીં નથી આપી શકતો તો બેઝાંખાં વીસ પચીસ કેમ
આપી શકીશ!

નારાયણ—એ માટે સગવડ થઈ ગઈ છે.

વસનજી રોડ જરા બેઠા થઈ નારાયણ સામે જોઈ
બોલ્યા—તું સગવડ થઈ ગઈ છે? કહેતો ખરો! મુગધમાં

કોઈ કાંઈ નથી કે રૂપીયા ઉતારી લઈશ દયુક્ત તો મળ્યા નથીને ?

નારાયણ—ના છ એક જણે દયા કરીને મારે ખર્ચ ઉપાડવા માટે લીધું છે

શેઠ—એવો દાતા કણું ક્યાંથી શોધી કાઢ્યો ? તું ભારે ખટપટી ઉકારો લાગે છે કોઈક મોટાના ઉકારાથી હોસ્તી તો નથી લઈને ? ધ્યાન રાખજો હો ક્યાંક ફસાઈ જાય નહિ.

નારાયણે કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિ તે ચૂપજ ઉભો રહ્યો હતો. એટલે શેઠ બોલ્યા—એમ છે તો બંને જ પણ હું તારા બાપા મારે કબી રાખુ છું, હું તારા મામનો છું એટલે આટલું કેટલું હું કે ધ્યાન રાખજો ક્યાંક કોઈ જાળમાં ફસાઈ જાય નહિ તું કેવું ક બચીશ તે તો મને ખબર છે

નારાયણ કાંઈ જવાબ ન આપતાં લાચી ચાલ્યો ગયો હરિકાકાએ નજીક સતાઈ સર્વ વાત સાંભળી હતી નારાયણ હરિકાકાની ઓરડીમાં આવતા હરિકાકા 'હસી પડતા બોલ્યા—શેઠે જે કાંઈ કહ્યું તે મેં સતાઈને સાંભળ્યું જોયું કે રૂપીયા કેવા થાય છે તે પાદ રાખજો હો કે પૈસા હોય એટલે માણસ મોટા હોતા નથી તું પણ એક દિવસ પૈસા વાળો લઈશ, તારે આ વાત જૂલીશ નહિ જે પારકાનું કુખ સમજતો નથી, તે માણસજ નહિ પ્રભુ તને એક આદર્શ આરિયવાન બનાવે એજ મારી તો પરમેશ્વરને પ્રાર્થના છે.

નારાયણ—મને તો કાકા એવો આશિર્વાદ આપો કે તમારા જેવો થઈ

હરિકાકા—અરે એવું બોલ નહિ, હું તો મહાપાપી છું આટલું બોલી હરિકાકા ત્યાંથી સરખી ગયા.

ત્યારપછી મુનિમજીએ હરિકાકાની જોરડી પાસેથી નીકળતા જોયું તો ત્યાં નારાયણ બેઠાબેઠા વાચતો હતો. નારાયણ જતો રહેવાનો છે તે મુનીમજી હમણાજ શેઠ પાસેથી સાબળીને આવતા હતા, એટલે જોરડી સામાજ ઉભા રહી બોલ્યા—કેમ છોડરા તું અહીંથી જતો રહેવાનો છે ? ક્યા જવાનો છે ?

નારાયણ—એક બેડીંગમા રહેવા જવાનો છું.

મુનિમજી—અહીંનો ખર્ચ તું આપી શકતો નથી, તો બેડીંગનો ખર્ચ ક્યાંથી લાવીશ ? આ અને તો તારા બધા ઠેમ લાગે છે ખર્ચ બચાવતો હશે નહિતર બેડીંગનો ખર્ચ ક્યાંથી આવે.

નારાયણ—હેનારો ઇંધ રહે છે.

મુનિમજી—ભાઈ આ મુબઈ છે ! બહુ વિચારીને કરને.

નારાયણ કટાળાંને બોલ્યો—શ આપ બેઠિંકર રહે.

મુનિમજી જરા ગરમ થઈ બોલ્યો—કાણુ જાણુ કયો દેવતા તને મળી ગયો, નામ પણ કહેતો નથી.

નારાયણ—જેણે મને સહાય કરી છે, તેણે પોતાનું નામ આપવાની ના કહી છે.

મુનિમજી—સાર સાર પછી કમાક રહતો રહતો પાછો આવતો નહિ તે ધ્યાન રાખજે.

નારાયણથી હવે સહન થતું નહોતું તે જરા કડક સ્વરે બોલ્યો—બીજા માગવી પડે તો બલે પણ ઇન્કાર કરશે તો તમારે દરવાજો તો નહીં આવું.

વાર વાર કહી મુનીમજી ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૧૩ મું

જરાવાર પછી હરિકાકા આવી બોલ્યા—હુ તને એક વાત કહેતા બૂલી ગયો. આજે તારી માસીએ તને જરૂર મોકલવાનું કહ્યું છે જા જાન આવ, તે તારી રાહ જોઈને બેસી રહી હશે.

નારાયણ—કાકા હવે તો રાત પડી ગઈ છે સવારે વખત નહીં મેલે તો વળી કાંઈ દિવસ જાઉં.

હરિકાકા—તો તો તે બહુ ગુસ્સે થશે અને પશુ ઠપકા આપશે હજી તો આઠ વાગ્યા છે ક્યા બહુ દૂર છે ? ત્યાં કાંઈ રોકત પશુ નથી, તું નહીં જા તો તેને કેટલું દુઃખ લાગશે !

નારાયણ—એમ છે તો લ્યો જા માસી, એમ કહી નારાયણ પેદીની બહાર નીકળ્યો.

માસીને ઘેરે જઈ જોયું તો દુર્ગા તેનીજ રાહ જોતી હતી. તેને જોઈ તે બોલી—કેમ લાઈ આવેલું બહુ મોડું થયું ? અને તો આજે તારો બરોસો નહોતો.

નારાયણ—ના માસી જા માટે ન આવું ? આજે પેદી ઉપર પશુ મોડો ગયો હતો આજે બધી ચીજ વસ્તુ લેવા ગયો હતો એટલે મોડું થઈ ગયું.

દુર્ગા—મધુ લઈ લીધું ? બોલ જોઈએ શું શું લીધું ?

નારાયણે એકએક કરી સર્વ વસ્તુઓનાં નામ બોલી ગયો એટલે દુર્ગા બોલી—જો મેં તારા કાઠાને પશુ કહ્યું હતું કે વાસણ અને બીજાનું ન લે, પરંતુ વખતે તેઓ બૂલી ગયા હશે.

નારાયણ—કાકા અમરી સાથે નહોતા આવ્યા અમૃત-
લાલ અને હું બે જણ ગયા હતા

દુર્ગા—વાર જે થયું તે તમે બેઉ છોકરાઓ લેવા
ગયા હતા કેમ ! કાકા આ મુબઇની બજાર છે, તો બધું
જેવું તેવું લાવ્યા હશે, ચીજવસ્તુઓ લેવી તે મુબઇમાં
સહેલ કામ નથી, જેવો તેવો તો કમાઇજ નમ તારા કાકા
ન ખાવી શક્યા તેથી શું થઇ ગયું ? ક્યા પેઢી ઉપર માણસ
થોડા હતા ! તેમથી એક જણને મોકલ્યો હોત તો પણ
ચાલત ઠીક જે થયું તે હવે એક કામ કર, તું અહીંથી
સારા થાળી વાટકો કળસ્યો વગેરે બધા જાને બજાર-
માંથી તું લાવ્યો છો તે મને આદિ પાછા મૂકી જજે હું
આપુ છું તે વાપર.

નારાયણ—ના માસી જે અમે લાવ્યા છીએ તે બધું
સારા છે અમૃતલાલ હોશીયાર છે કમાઇ નમ તેવો નથી.

દુર્ગા—મને પણ હું તને તેવા વાપરવા નહિ દઉં.
વાર તારી પરિક્ષા લઉં

દુર્ગાના ધરમા અનેક વાણસો હતા તે બતાવતા દુર્ગાએ
નારાયણને કહ્યું—વાર તું કેવી થાળી લઇ આવ્યો છે તે
ખાટલા વાસણમાંથી બતાવ બેઠ્યો ?

તે વાસણમાંથી એક થાળી અને એક કળસ્યો લાવી
બતાવતા નારાયણ બોલ્યો—જુઓ આવી થાળી અમે ત્રણ
રૂપીયાની લાવ્યા અને કળસ્યો એક રૂપીયા ચૌદ આનાનો.

દુર્ગા બોલી—જે થયું તે, પણ મેં આ થાળી અહીં
રૂપીયાની લીધી છે આ કળસ્યો ધણ કરીને સવા રૂપીયાનો.

એટલે દુકાનદાર તમને ઝાળખી બે મીઠી વાતો કરી ઠગીજ
લે વાર ખીછનામા શુ શુ લીધું છે ?

નારાયણ—એક ધાગળી, એક રમણ, બે ઝોઝાડ અને
એક ચાદર આટલા લીધાં છે

દુર્ગા—બસ એટલુંજ

નારાયણ—આટલું થોડું છે

દુર્ગા—ના તેમ નહિ પણ ચાદર એકજ લીધી છે,
અને તે મેલી થાય અગર ધોવાઈને આવતા વાર લાગે તો ?
આજકાલ ધોખીનો કારભાર કેવો છે તે જાણે છે ને ? ૫૬૨
વીશ દિવસે માડ મ્હો દેખાડે છે

નારાયણ હસીને બોલ્યો—તો તમે ક્યા દૂર છો ?
અહીંથી લઈ જઈશ

દુર્ગા—તો અગાઉથી લઈ જઈ ત્યાં રાખે તો શુ વાધો
છે ? વાર બતી કંઈ લીધી ?

નારાયણ—કેમ એક નાની ચીમની લીધી છે અને તો
કોઠીયું હોત તો પણ ચાલત પણ અમૃતલાલને તે ઠીક
લાગ્યું નહિ ચીમની અમે ત્રણ રૂપીયાની લાવ્યા છીએ
ત્રણ પૈસાની પણ ચાલતે

દુર્ગા—ખડખડ હસતી બોલી—હવે તારૂં બાપણ રાખી
મૂક તે ચીમની લીધી તે રાત્રે મધ્ય રાત્રે ક્યાય જવું પડે
તો શુ કરે ? બતી ક્યાથી લાવીશ ? એકાદુ હરીકૈન પણ
લીધું હોત તો !

નારાયણ—માસીયા આવ્યા વિચારો કરીએ તો બોડિંગમા
રહેવાય નહીં અને તેમ હોત તો હું નારાયણ થઈને
જન્મતજ નહીં ઘેરે બે ટાણાં ખાવાનું પણ નથી, કપડાલતાં

પણ પુરા મલતા નથી, અને તમે અહીં કહો છો કે જ્ઞાનસ કમ ન લીધું ? નારે માસી અને તો અધારે મધુએ સુળે છે તમારા મન્નેના હુ એવો તે શુ સજો ચાઉં કે તમે મારે માટે આટલી બધી વ્યાધિ કરો છો

દુર્ગા કાતરકોટ બોલી—તુ શુ સ્ત્રી, તે બન્ને તો કાષ્ટ વિચાર પણ નથી કર્યો આટલી ઉંમર સુધી અમાર કાષ્ટ નહોતુ, એટલેજ પરમાત્માએ તુને અમારી પાસે મોકલી આપ્યો છે સત્તાન શુ ચીજ છે, તેનો અને અનુભવ નહોતો પરતુ કાષ્ટ આજે તે આવી અમને તે રજ લગાવ્યો છે આટલો વખત અમે ધણુ છોકરાઓને જોયા હશે, તારા કરતા વધારે સુદર પણ જોયા હશે, તારે કેમ કાષ્ટ તરફ અમાર દિલ જાયુ નહીં ? પરતુ તને જોતાજ અને તો એવુ થાય છે કે તું પૂર્વ જન્મે કોણુ જાણે અમારો કોણુ હપ્ત ? મારો તો દિકરાજ હપ્ત અને તેથીજ તને જોવા મારા હૃદયમા સતાતતુ વાત્સલ્ય ઉમરાઈ આવ્યુ તુ મારી કહીને બોલાવે છે તારે માર હૃદય કેટલુએ ઉછળે છે અને તો એમ થાય છે કે મારી જો શક્તિ હોત તો હુ તને જુદુ રેણુકજ વસાવી આપુ

નારાયણ દુર્ગાની વાત સાંભળી તેના મ્હો સામુજ જોષ્ટ રહ્યો આવા વાત્સલ્યભર્યા માત્ર હૃદયના વચનો આજે તેણે ધણુ લાગ્યા સમયે સાંભળ્યા હતા જો આજે મા જીવતી હોત તો તે પણ આ કરતાં શુ વધારે કરતે ? આ તે મારા ક્યાં પ્રુ-વેતુ ફળ તે કાષ્ટ સમજતું નથી મારા જેવા મા વચરના છોકરા ઉપર હરિકાકાતા હૃદયે આટલો સ્નેહ અને અનુમદ ક્યાંથી આવ્યા ? દુર્ગા એક

બળરની વેશ્યા જેવું મ્હે જેવું તે પણ પાપ છે, પણ નારાયણને તો દુર્ગા જેવી જન્મતમા ખીજ કાઢ આ દેખાતી નહોતી

પોતામા એવું તે શું છે કે આ જેક જણા પોતા તરફ આટલા બધા ખેચાઈ આવે છે, નારાયણ કાંઈ પણ સમજી શક્યો નહિ તે અતિ કુઠિત ભાવે બોલ્યો—માસી તમે ખેડ જણા અને આટલા બધા કેમ આહો છો તે સમજી શકતો નથી

દુર્ગા—ભાઈ તેમા તું શું સમજે તું જીવતો રહે, વિદ્વાન થા, તને જેમ અને સુખી થઈશુ વાડ સાંજે કાંઈ ખાધું છે ? તારા કાકા બહુ જૂનકણા છે તેમણે કાંઈ ભારી નહિ રાખ્યું હોય કાં તો !

નારાયણ—કાકા કાંઈ ખૂલે તેવા નથી, તમે ફિકર કરો નહિ કે નાસ્તો કરીનેજ આવ્યો છું હવે માસી રાત પડી છે તો હવે કે જાડ છું કાલથી કે બોર્ડિંગે રહેવા જવાનો છું તમારા આ વાસણ કુશળું હું આજે તો નહિ લઈ જઈ પણ જ્યારે જોઈશે ત્યારે લઈ જઈશ હીક ને !

દુર્ગા—ભલે એમ કર વળી સાબળ જે આ પામ રૂપીયા લઈ જા અને મારી પાસે પ્રતિજ્ઞા કર કે રોજ કાંતેજેથી છુટ્યા પછી નાસ્તો કરીશ એ બોર્ડિંગમા તું કેમ રહી શકીશ, અને તો તેજ વિચાર થમા કરે છે તું ત્યાં સલાખીને રહેજે, રોજ અડધો અડધો સૌર કુધ પણ થેતો જજે આજે જો બરોર થી તારા સાડ લઈ રાખ્યું છે તે પેઢી ઉપર થેતો જા

નારાયણ—ધીને કે શું કર ? માસી બા !

દુર્ગા—ધીને વળી શુ કરવું ખાજે ।

નારાયણ—તે કેમ થાય । અગે દસ ઓકરા સાથે ખાવા બેસીયે, તેઓની વચ્ચે કુ ઓકરો ધી ખાવા બેસું તે ઠીક ન લાગે જે તે દસ જણા ખાય તેજ મારાથી ખવાય દુધ પશુ કુ તો નહિ લઉં કું કાષ માલે નથી કે મને રાજ ધી દુધ ખાવા જોઇયે જો માસી માફ નશીય જિવું ખરાય છે કે માફ આટલું સુખ તે જોઇ શકશે નહિ મને તો તેની બારે બીક લાગે છે

દુર્ગા બેલી—અરે રામરામ કર શા માટે ખાવા વિચારજ લાવે છે ? હવે આ ધી મે તારે માટેજ લીધું છે તે કુ નહિ રાખુ તુંજ લઇ જા ઓકરો ન ખાઇ શકે તો બધા ઓકરાઓને ખાપજે બસ ।

નારાયણ—માસી તમારી આજ્ઞા કુ ઉભાપી શકતો નથી, ખાજે તો કુ લઇ જાઉં છુ પશુ માસી મારે માટે મહેરબાની કરી હવે ખાવા કાષ પશુ ખર્ચ કરસો નહિ અને કાકા જે રૂપીયા આપે છે તેમાંથી નાસ્તો પશુ નીકળશે તો તમે શા માટે જીરુ પેસા આપો છો

દુર્ગા—તે કું જાણુ છુ પશુ કુ આતો રાજીખુશીથી આપુ છુ

નારાયણ શુ કરે ? તેણે પતિ રૂપીયા લઇ લીધા ત્યાર પછી દર રવિવારે અહીં આવવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી તે પછીજ ત્યાંથી છૂટયો

પ્રકરણ ૧૪ મું

બીજે દિવસે નારાયણે જમી પરવારી હરિકાકાને

પૂછ્યું—કાકા આ સામાન કેમ કરી લઇ ગઈ? હરિકાકા બોલ્યા—હવે તું કહેજે જા, હું તે સર્વે પહેલાંથી હમણ

નારાયણ—તમે શા માટે બહાર જાઓ છો? અને એક પાટીવાળો કરી આપો એટલે તેને સાથે લઇને હું જ ગઈ હું આ સર્વે બોડિંગે રાખી ત્યાંથી કહેજે જમણ

હરિકાકા—ના તેમ નહિ મારે જાગે તારી બોડિંગે મારા આવવું છે હું ત્યાં મારે હાથે તને સર્વે જોડવી હમણ તમને છુટી થશે તેજ વખતે હું આવીશ તમે ત્યાં બેજાશર આવી પહોંચજો

નારાયણ—ભલે જેવી તમારી મરજી હે કાકા શેઠને પણે લાગતો જાઉં ?

હરિકાકા—વાહ બહુ સારું તેની રજા લઇને જવું તે કેટલો વિવેક કહેવાય ! તારા મામના અને વળી મોટા માણસ છે, આટલા દિવસ આશરો પણ આપ્યો છે અને ખીજી બોડિંગે જઈને નાના શેઠને વિગતવાર એક કામળ પણે લખી નાખજે

નારાયણ—તમે ઠીક થાક કરાવ્યું હું તો તે સાવ ભૂલી જ ગયો હતો તેને પહેલાંજ કામળ લખવાની જરૂર હતી ભલે તેમથી કાંઈ ખાત નહિ કે તેઓ મોટા ભાઈને કાંઈ કહી શકત નહિ પણ તેને સારું તો લાગત !

ત્યાર પછી નારાયણ ધીમેધીમે શેઠ પાસે ગયો શેઠ કંઠોડામાં તેની જગ્યાએજ બેઠા હતા નારાયણને આવતો જોઈ તેઓ બોલ્યા—કેમ નારાયણ બોડિંગે જવાનું ખરેખર નહીં થયું છે ?

નારાયણ—જી હમણાજ ગઈ છું હવે પાછો આવી

આવવાનો પણ નથી આપને પ્રજ્ઞામ કરવાજ આવ્યો
હુ આજા આપો એટલે જઈ

શેઠ બોલ્યા—જરે અમે તારા ગામનાજ છીએ અમને
તો કહે કે કાને બરાસે તું ચાલી નીકળે છે ? તારા બાપને
હુ સારી પેઠે ઝોળાયુ હુ તેમને કેટલું જોડુ લાગશે ?
વળી તને કાંઈ થશે તો લોકો અમનેજ કહેશે અને વળી
રામદાસભાઈએજ તને અહીં મોકલ્યો છે તું આલ્યો
જઈશ તો તેનો પણ અમને ઠપકો રહેશે તે રામદાસને
કાંઈ બાગળ લખ્યો છે તું અહીંથી આલ્યો જાય છે તે
તારા બાપને ખબર છે ?

નારાયણ—નાજ તેઓને કાંઈ ખબર નથી પણ તેમને
જણાવી શું કરે ? તેઓ તો કાંઈ પણ મદદ આપતા નથી
કારણ કે કર્તાકર્તા આપજોગ્ય છે, રામદાસભાઈ પણ
તેમજ કહેતા હતા એટલે મેં કાંઈને લખ્યું નથી

શેઠ—તો પછી નારાયણ તું આલ્યો જાય છે તે ઠીક
થતું નથી રામદાસને ખબર પડશે ત્યારે તેને કેવું ખરાબ
લાગશે ? જે તને ખચ આપતો હોય તેને તું કેમ નથી
કહેતો કે હુ તો પેઠી ઉપરજ રહીશ તેમાં તેને પણ ઝોછો
ખચ દેવો પડશે તો પછી શું વાધો છે. તે તો કંપૂલજ
કરશે તું અમારા ગામનોજ છે ગરીબ અને ખાનદાન છે
વળી રામદાસે મોકલ્યો છે તો વીશી ખચ એક રૂપીજો
ઝોછો લઈશ તને ઠીક લાગે તો એમ કરીજો બસ ! હવે
તારે આલ્યા જવાની શું જરૂર છે હવે તો પેઠી ઉપરજ
રહીજો ?

નારાયણ—હુ તો આપને આશ્ચર્ય આવ્યો હતો

આપે જ્યારે વીથી ખર્ચ લેતા કહ્યું એટલે મારે ખીજ તબવીજ કરવી પડી જેણે મને મદદ કરી છે તેણે મને મોડાઈગમાજ સંખવાતું નહીં કહ્યું છે જે કાંઈ વસ્તુઓ જોઈએ તે પણ મોડાઈગમા તૈયાર કરી આપી છે હવે હું જવાનો અસ્વીકાર કરૂં તો તેને કેટલું ખોટું લાગે ? ખીજ વખત સાચું પણ ન જૂઝે હવે હું તો મોડાઈજીજ જઈશ ત્યાં અને કાંઈ અમલક પડશે તો હું આપના આશ્રયમા આવ્યો આવીશ માફ તો આ ધરમ છેને ?

શેઠ મોહ્યા—તને કેણે મદદ કરી છે તેનું નામ તો અમને કહે એટલે અમને પણ કુતોષ થાય કે તું સારા માણસને આશરે ગયો છે. જો કે મુખામના મોટા ભોંકા વિશ્વાસ કરવા લાયક નથી, તેના મીજસા એક વખતે કેવો હોય અને ખીજે સમયે કેવો અહોય આને તારી સ્થિતિ અને કંકળાટ સાબળી મદદ આપવા તૈયાર થયો હશે હાથી ઘોડા દેવાની વાતો પણ કરી હશે પણ ચાર દિવસ થશે અને મગજ ફરી જશે એટલે ધકકો મારશે ત્યારે શું કરીશ ? મુખામના માણસોને તું તો ઝોળખતો નથી માટે હું તો તને કહું છું કે જાવાના એક ન જાયડે તે ધ્યાનમા રાખજો પછી અમે કાઢી મૂક્યો તેમ કહીશ નહીં હો !

નારાયણ—હું તેમ જા માટે કહું અને એવું કાંઈ થશે તો શેઠ અને અહીં તમે ક્યાં ના પાડો છો તો અહીં આવતો રહીશ હવે કાલેજનો વખત થઈ ગયો છે હું જાઉં છું એમ કહી શેઠને પગે લાગ્યો, નારાયણના હાથ પકડી ઉભો કરી શેઠે પણ જરા માથું નમાવ્યું અને મોહ્યા—વખતે વખતે અહીં આવવો જતો રહેજો હો !

જેવી આગા એમ જવાબ આપી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

હરિકાકાએ પૂછ્યું—કેમ શેઠ શું બોલ્યા !

નારાયણ—તેણે અહીં પેઢી ઉપર રહેવા કહ્યું, ખર્ચામાં એક રૂપીયા આપો લેવા પણ કહ્યું અને મને તો કરાવતા હતા કે તું કોને કારણે ચાલી નીકળે છે? મુંઝવના શેઠીયા છે આજે મોટા લાડવા પીરસે અને આવતી કાલે ધકઠો મારશે તો પછી શું કાલ કરો? કાકા શેઠ આમ કહેતા હતા ત્યારે મારી છત્રે તો ચરતવતી હતી કે કહીજ નાપુ કે મને જેણે મદદ કરી છે તે કોઈ નહીં પણ આપના ભગીરજી હરિકાકા છે સૂર્ય, ચંદ્ર મહાદેવ ભોપે પણ કાકા બહાલી જમ તેવા નથી પણ તમે ના કહી હતી એટલે લાચાર, નહિતર તેના મોઢા ઉપરજ ચોક્ત કે શેઠ તમારા કરતા તો તમારા નોકરો વધારે સારા છે

હરિકાકા—નાં ભાઈ એવું કામ કરીશ નહિ માણસોને બલે જેમ ઠીક ભાગે તેમ બોલે હવે તું મોઢું કર નહિ અને જા કુ બરોબર વખતસરજ આવીશ સમજ્યો!

નારાયણ પોતાની ચોપડીઓ લઈ ચાલી નીકળ્યો, તે વખતે મુનિમજી ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને નારાયણ વિવેક ખાતર બોલ્યો—હું બોઝીંગમા રહેવા જઈ છું એમ કહી મુનિમજીને પ્રણામ કર્યા

મુનિમજી બોલ્યા—એમ ત્યારે બરેબર જમ છે? પણ આ સાફ કરતો નથી દે! અહીં પેઢી ઉપર શું મોઢું છે શેઠ એક રૂપીયા આપો કરે છે, તો પણ તું રહેતો નથી. મને તો લાગે છે કે તું તારે કાચે કરીને કુખી થવા તેવાર થયો છો. એવો દાતા કહ્યું ક્યાંથી મળ્યો તે પણ કહેતો નથી.

પછી અહીં રહતો રહતો આવી ન પડે તે ખ્યાનમાં રાખજો !

નારાયણુ તો કંઈ બોલ્યો નહિ પણ હરિકાકા જે નજી-
કજી હતા હતા તે બોલ્યા—વાહ હવે ઓકરો ચાલ્યો જાય
છે તો પણ બળત્રા તો મટતીએ નથી

મુનિમજી—નારે હરિદાસ તે રાજા હોય તો પણ શૈઠના
આમનો છે તો તેની ફિકર હોય નહિ !

હરિકાકા—હવે ફિકર તો ધણી કરી આજે તે જાય છે
તો તેને આશ્વિવૈદ આપો એટલે થયું

મુનિમજી—મારી તો આશ્વિજી છે ઓકરો બહુ
મળતો છે હો ! તારૂં કલ્યાણુ થશે એ ઓકરા મારી
આશ્વિ છે નારાયણુ હરિકાકા સાચુ મ્હો મલકાવી
આજતો થયો

પ્રકરણ ૧૫ મુ

નારાયણુને હવે પેઢી ઉપર જવાનું નહોતું કાલેજેથી
ફૂટતા વેળાસર અમૃતલાલને સાથે લઇ તે બોડિંગે આવ્યો
પણુ હરિકાકા તો પહેલાજ આવી પહોંચ્યા હતા તેઓને
જોઇ હરિકાકા બોલ્યા હું જરા વહેલો આવ્યો કેમ ! વારૂ
ચાલો જુઓ બધું ઠીક કયું છેને ?

અમૃતલાલ—હરિકાકા તમે આ બધું ઠીક ઠીક જોઈ-
વવાની મહેનત શ્રા માટે લીધી અમે અમારી મેજેજ
વ્યવસ્થા કરી લેત.

હરિકાકા—મને ખેતી રહેવું મેજેજ નહિ તમે સર્વ
વસ્તુઓ તો જોઈવતે, પરંતુ મેં વ્યવસ્થા કરી તેમાં મને
ઉલટી કેટલી મળતી પડી

અમૃતલાલ—કાકા તમે પાકા માણસ છો. પણ તમને ઉર્મત અને વાત્સલ્ય છે તેથી આ તકલીફ કંઈ પણ બચાવી નથી

તારે પછી અમૃતલાલની નજર ઢોલીયા ઉપર મઘ એ તરફ જોઈ તે બોલ્યો કાકા આ શું લાભ્યા ?

હરિકાકા આ બે ઢોલીયા થેલી ઉપરજ મારા નકામ પડ્યા હતા તેથી અહીં લાવ્યો

નારાયણ—કાકા નાકક મળુરી ખર્ચી અહીં ખીજે માથે ઢોલીયાની જરૂર ન હોય તમને હવે અમારી ચિંતા કરવા જરૂર નથી. મારે કામકાજ હશે તો હું પોતે ચાલ્યો આવીશ.

હરિકાકા—અરે બાટલા જુજ સામાનમા વળી મળુરી તો શું મોટી પડે ?

અમૃતલાલ—તારે શું તમે તમારે માથે ઉપાડી લાભ્યા ?

હરિકાકા—તેમા શું કંઈ કોઈ માણસ નથી ? મારે માથે ઉપાડી લાવું તો પણ તેમા અને શું કરમ છે ?

નારાયણ જરા કમવાઈને બોલ્યો—બૂઝો કાકા તમે બાટલી તકલીફ ઉઠાવો. નહિ તમે માથે ઉપાડી લાવશો એમ અને ખબર હોત તો અમે તમને અહીંજ આવવા દેત નહિ કેટલું બોલું !

હરિકાકા—આને તારો કાકા મર્યો તેથી શું મારો આ જન્મનો અભ્યાસ થોડો છેલી દેવારો ? તું બૂલી જાય છે હું પણ એક પેલી ઉપર નોકરી કરનારો માણસ છું મારે મારી ચીજવસ્તુઓ હજી માથે ઉપાડીનેજ લાવવી પડે છે. તેમાં શું લાભ્યા ? હું બધી મણી, મોટો માણસ મારે

બધે તું અને મોટાકાકા બનવી માઠી તકીયા ઉપર બેસા
કને પરમેશ્વર તારી આજ્ઞાઓ પરિપૂર્ણ કરે એટલે બસ !

નારાયણ બોલ્યો—તમારી આશ્ચર્ય થશે કાકા ! પણ
હમણાં તમે આટલી મહેનત કરો નહિ

હરિકાકા—હું કેને માટે મહેનત કરે બોલ ? આવું તેણે
તું મનમાં લાવ નહિ આરપછી અમૃતલાલ સામું બેઠ
બોલ્યા—બે બાપ નારાયણ હોકર છે અન્નદાયો. અને
અણુસમન્ન છે હું તો તેને તારા હાથમાં સોપુ છું તો તેણે
ખ્યાન રાખજે હો બાપ ! જરા તેને કરીરે અસુખ બે
સુખ જણાવ તો અને તુરત ખબર દેજે અને તો કાણ
જાણે ક્યારે વખત મળે તો કરીરની સલાહ રાખજે

અમૃતલાલ બોલ્યો—કાકા તમે નારાયણ માટે હવે
બે શીકર રહેજે અને તો બેઉ સમા બાપ્તો મળેજ રહેશે.

હરિકાકા ઉઠીને ઉભા થયા અને બોલ્યા—હવે હું જાઉં
છું જુઓ આજે મગજાર થયો હવે હું ધણુકરીને શુક
જનીવારે ભગભગ પાછો આવી કહીશ એમ કહી હરિકાકા
ચાલ્યા થયા

હવે અમૃતલાલ અને નારાયણ એકલા પડ્યા એટલે
અમૃતલાલ બોલ્યો—બાપ તું તો ભારે નશ્વિયદાર છે !
નહિતર આવા કાકા કયાથી મળે ! બાપ ! હરિકાકા
માણુસ નથી પણ કોઇ દેવતાજ બાજે છે. મેં ધણું
માણુસો જોયા છે, પણ આણું તો હજારે એક પણ અને
તો જોવામાં આવ્યો નથી

નારાયણ—સાચું બાપ હરિકાકા તો કોઇ દેવિપુત્રજ
છે. જુઓને હું ક્યાં અને તે ક્યાં ! અને એક જીનને

ઝાળખતા પણ નહોતા અને એ દિવસમાન અને હરિકાકાએ પોતાનો કરી લીધો મુખમ્મા આવા માણસો હશે તેવો અને કારણો નહોતો આમ કહી નારાયણે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખ્યો.

અમૃતલાલ—હરિકાકાની વાત કરતો કેમ આમ ઝાળે પડી ગયો હે !

નારાયણ—હરિકાકા મારે માટે કેટલું કરે છે ! હરિકાકા મારા શુ સગા માય ? પરંતુ જે મારા અમૃત જે માથા પિતા, તેઓ તો મારી સાથે પણ જોતા નથી કે હું જીવતો છું કે મરી ગયો ? માઈ ! મારી માતા મરી ગયા પછી મારા પિતાજીની માયા પણ કોણ જાણે કર્યા ગઈ ? અને તો તેજ વિચારો આવે છે

અમૃતલાલ—ભાઈ કાઈ સને ? ચોડા સરખા મુખી હોય છે ? જેવું જેવું ભાવિ હવે તું તે વાતો વાદ કરી દુ.ખી થા નહિ તને જે આશ્રય મળ્યો છે તેવો આશ્રય જીજ્ઞાસે એકસો વર્ષ તપસ્યા કરે તો પણ પામે નહિ. માલ હવે કાઈક નાસ્તા પાણીનો જોમ કરીમે કેમ ? જે કુ કોલેજથી આવી આ બનાવુ છું, અને તે પુરી સાથે ખાઈ ખું હમણા મહારાજ રોટલી ભઈ આવશે. આજથી તું આવવાનો છે એટલે ચાર પૈસાની પુરી મંગાવી છે આ કરવાનું જણું હું અહીંજ રાખુ છું બજારના ઉકાળા અને નથી પસંદ કેમ કીકને ?

નારાયણ—ભાઈ અમૃતલાલ, અને તો આ પુરીની આદતજ નથી હું તો ગામડા ગામનો રહીશ. આ પુરી જેવું તો ત્યાં દેખીએ પણ નહિ. કાંઈ દિવસ સુખ લાગે

તો એક પૈસાના કુરમરા લઇએ એટલે બસ તું પણ આટલી બધી મહેનતમાં શા માટે પડે છે

અમૃતલાલ—મામ તું અમારી સાથે બોર્ડિંગમાં પાંચ દિવસ રહીશ એટલે ખજાર પડશે કે છુપા લાગે કે નહિ આ તારી પેઢી નથી કે જ્યાં દાળ, શાક વગેરે ખુબ ખાવા મળે અહિં તો બે કઠ્ઠી દાળ, બે બટેટા અખર વેગણ અને ભાત રાંઢી મળશે મીઠાન ફરસાણુની તો ટાકરી, વળી બે બટેટા તે પણ નામના એ બધા તને અનુભવ થશે આમ બે સવાર સાંજ કાંઈ નાસ્તો નહિ કરે તો તો મરીજ જઈશ

નારાયણ—તે બોર્ડિંગના બોજનની જે વિગત કહી તે તો મારે તો રાજબોજ થયેા તું પેઢીની વાત કરે છે તો પેઢી ઉપર શું મળે છે તે ખજાર છે ? તને શું કહું ? અરે કેટલાક દિવસ તો કુ સવારે કુંધેને જમ્યા વગર આવતો એક ટાણા થતાં હતાં, સગળ્યો અને એક વખતે જે મળે તે પણ મોટા રસોડાની પાણી જેવી દાળ અને રસ-વાળુ શાક દાળ, ભાત અને રાંઢી બાફી કાંઈ નહિ બે શાક તો કાંઈ દિવસ થતાં નહિ અને એક ટક જમવાનું મળતું તે પણ રાત્રે ૧૧ વાગ્યે અરે તેટલામા પણ આપણ-ને કાંઈ વાંધે ન આવતો તે જોતા તો બોર્ડિંગમા કેટલું સારું ? આપણે તા આટલામાં પેટ ભરી જઈ શકશું

અમૃતલાલ—આ જાણતમા તો મારો મત તારા સાથે મળતો નથી અને તો આ દાળભાત ભાવતાએ નથી. પરંતુ મારા સાર જુદું કોણ કરી આપે એટલે મને તો આ નાસ્તાની ટેવ પડી ગઈ છે, અને વળી આ ! આની

વાત શુ પૂછે છે? આ કંઈ આજ્ઞાલા નાનીસુની વાત નથી, હું સારામાં સારો આ વાપરું છું. મને તો આ પાત્ર છે વખત જોઈએ છે તે તો જો. હું કહું છું કે તું જે દિવસ આ પીણ એટલે આ વખત આવશે નહિ. આપણે લા ૬૭ આ એટલો બધો આવ્યો નથી પણ જો તે આ આવશે ભારે ૧૦૦ ધરના ગામડામાં ૧૫ તો ચાની દુકાનો મળે

નારાયણ જોડ્યો—ભાઈ આ બધી ચાની લખ જોઈલી વધારીએ તેટલી વધે આ તો એક અરીજી કરતા પણ વધારે અઠાઈ બચ્ચન છે ચાના કરતા તો મારા ચણા કુરમરાજ સારા, જોડલા ખવાય તેટલા ખાઓ પણ કાંઈ અપકારજ ન કરે વળી ખર્ચ પણ થયો જોડો ભાઈ મને તો કુરમરા ઉપર ભારે પ્રેમ છે, ઇશ્વરે કેવી સુંદર વસ્તુ અને કેટલી સસ્તી બનાવી છે ઇશ્વર કોને માટે છે ?

એ સમયેજ હરિકાકા લા પાછા આવી પહોંચ્યા તેના હાથમાં એક પડીકું હતું તે ઝોરડીમાં દાખલ થતા જોડ્યા—હું જુલોજ ગયો તમને પૂછ્યુંજ નહિ કે તમે શુ નાસ્તો કરશો એટલે રસ્તામાં ચાહ આવ્યું કે જે ઠીક લાગ્યું તે ઉપાડી લાવ્યો તમે ખાઓ બેઉ જણા એમ કહી નાસ્તાતું પડીકું જોડીને તેમની પાસે ચૂક્યું

અમૃતલાલ—કાકા તમારા જેવું ગાંડુ માણસ તો મેં કાંઈ જોયુંજ નહિ આટલે દૂર જઈ પાછો પહોં ખાવાની શુ જરૂર હતી ? જો અમારી તબવીજ કરી લીધી છે. જુઓ હમણા મહારાજ પુરી લાવશે, અમે તો તે ખાઈશું. તમે તો વિનાકારણ આટલો ખર્ચ કરી આવ્યા.

હરિકાકા—હા ભાઈ હા ! ભારે તું જોડ્યોને ખાપ

બાઈજી હારે તને ખબર પડશે કે હરિકાકા કેમ પાછા આવ્યા હતા હવે ખાઓ, આ ખાઓ તમે નહિ ખાઓ તો શુ કુ ખાઈજી ?

નારાયણ—કાકા તમે આમ ખવું કરો નહિ નહિ તર કુ નાંચી જઈજી

હરિકાકા—અરે અપભ્રમ ધણે કર્યો છે હવે એ દિવસ તો સહન્ય કરવા દે !

નારાયણ અને અમૃતલાલ હરિકાકા પાસેથી નાસ્તો ભાઈ ખાવા માડ્યા એટલે હરિકાકા બોલ્યા—તમે ખાવા માડ્યા તે બેઠ મને કેવો આનંદ થાય છે શુ વાત કહુ વાઈ હવે કુ જઈ છુ. તમે બહુ સલાળીને રહેજો હો હવે કુ એ ત્રણ દિવસે આવીજી શુ કરે બહુ દૂર છે નહિતર રોજ આવવાનું રાખુ

અમૃતલાલ—ના કાકા રૂઢ કરીર છે તમે ધક્કા ખાશો નહિ અમેજ વારવાર તમને મળી જઈશું હરિકાકા આભ્યા મયા. અમૃતલાલ બોલ્યો—ભાઈ આટલુ ફેત તો મેં કર્યાં જોયુ નથી

પ્રકરણ ૧૬ મું

દુર્ગાએ હરિકાકાને કહેલ હતું કે બોડિંગથી પાછા ફરતા તેને નારાયણના સમાચાર આપતા જવુ બોડિંગે જરા મોડુ થયુ હતું તોપણ હરિકાકાને થયુ કે ચાલ આ બેસીજી નહિ પણ નારાયણના સમાચાર કહી ઉભા ઉભાજ પેઢી ઉપર આભ્યા જઈજી તે દુર્ગાને ઘેર મયા

દુર્ગા બોલી—કેમ બહુ મોડા ? મેં તો તમને નારાયણને
પણ સાથે લાવવાનું કહ્યું હતું અને તથા કલાક થયા તમારી
રાહ જોઈ છું તમે નારાયણને પણ સાથે લાવવાનું પણ
બૂલી ગયા હાજો છો

હરિકાકા—છોકરું છે મુળધર્મી સાહેબ અન્નપૂર્ણા છે તેથી
તેની ઓરડીની બવરયા મેં કરી આપી એટલેજ આટલું
મોડું થયું તેમા વળી રસ્તામાજ છોકરાઓ માટે નાસ્તો
માદ આપ્યો તેથી એક ચકર વધારે પણ થઈ, નાસ્તો
પણ દઈ આપ્યો છું

દુર્ગા—તમે બળરનો નાસ્તો છોકરાઓને શા માટે
ખવડાવો છો ? એતો ઝેર છે એ છોકરો ગામડેથી આવ્યો
છે એ ક્યોરી જલેખી ખાધને મદિ પડશે તો !

હરિકાકા જરા હસીને બોલ્યા—ભારે શું તું રોજ
તેયાર કરી આપ અને હું આપવા જાઉં ? રોજ
આટલે દૂર અવાય જવાય નહિ તેમ પેઢી ઉપર પણ
રોજ ગેરહાજર રહેવાય નહિ

દુર્ગા—તમે સાબળો તો ખરા ! હું ક્યા રોજ ખાવાનું
આપવા જવા કહું છું જુઓ મને તો તેને જોઈ એવું
વાતશ્વ ઉપજે છે કે તેની શું વાત કહું ? મારી મરજી
પૂછો તો હું તો તેને મારી પાસેજ રાખી માણસ બનાવું
નશીબમા લખ્યું છે એટલે શું ઉપાય ! ઇશ્વરે એક બાળક
પણ રમાડવા ન આપ્યું આ જન્મે અને પૂર્વ જન્મે
કેટલાએ પાપ કર્યા છે એટલે એ સુખ ઇશ્વર ક્યાથી
આપે હું તો તમને કહું છું કે મને કાશી મોકલી આપો.
ત્યાં હું મારા પાપોનો પશ્ચાતાપ કરતી હરી નામની માળા

જપીશ બસ જીખ માગીને પેટ ભરીશ પણ મન તમે જવા
 હો મારાથી આ દુનિયા જોઇ શકાતી ત્યાં પણ હરિદાસ
 આ છોકરાને જોયા પછી તો હું તો કાશીનું નામ પણ
 ભૂલી ગઇ છું જરૂર કોઇ પૂર્વજન્મનો સબબ હશે કે
 હૈન્દવે તેને તમારી પાસે મોકલી આવ્યો છે કેમ ખરૂં ને ?

હરિકાકાને જવાની ઉતાવળ હતી પણ દુર્ગાની વાત
 સાંભળી ને તો પેદીને પણ બૂલી ગયો તે ઉભો હતો
 ત્યાજ એસી ગયો, અને મોઢ્યો દુર્ગા અને પણ આજ
 દિવસ સુધી એમજ થતુ હતુ કે ઠીકરી સુખી છે તો
 દેશમાં જઇ ધરમાર તેને આપી દઇ કોઇ તિથિ સ્થળે
 જઇ બાકીની જીદગી તો સુધારીએ પણ અને શુ ખબર
 કે પરમાત્માએ મારા સાડે એક દિકરો સતાડી રાખ્યો
 હશે ? શેઠને ગમથી આ છોકરો આવ્યો, કોલેજમાં જવા
 માડ્યો, અને મારી સાથે માયા લાગી હવે તો મને
 તેનીજ શીકર છે, તેને કેમ માણસ બનાવવો તેજ હું તો
 જમ્યા કંઈ છું તો પછી આ પૂર્વજન્મની કોઇ લેણા
 દેણી નહિ તો બીજુ શુ ? અરે તારા પ્રાણમાં પણ આઠલી
 વાતસલ્યતા કયાથી ઉભરાઇ આવી ?

દુર્ગા—હરિદાસ તમે નારાયણને ત્યાં કેમ રાખી
 આવ્યા ? ત્યાં ખાવા પીવાનું હું ખૂબ હશે તો ? પરદેશ
 આવ્યો છે, મા મરી ગઇ છે અને બાપ તો સભાજ પણ
 લેતો નથી જુઓ તો ખરા દુનિયામાં કેવા દુખી પડ્યા
 છે નારાયણ માટે કે પારકા છોકરા માટે હું ખની વાત
 સાંભળી માતૃગતિજ આખમાં આસ લાવી શકે દુર્ગા
 કુટુંબથી અળથ્ય થયેલી હતી, દુર્ગાએ શિવ વેચી જીવન

ધારણ કયું હતું, પરંતુ ઇશ્વરે તેના આવા પાપી હૃદયને પશુ પચાનાપથી ઘોષ સદ્વિચાર કરવા વખત આપ્યો તે માતૃહૃદયના એક ખુણામાં હેલા વાત્સલ્યને હવે વહેવા માગે મળ્યો હતો કેણ જાણે ક્યાથી આ નારાયણે આવી તેના વાત્સલ્યને વહેતું કર્યું, અને તેના પથ્થર જેવા શુષ્ક હૃદયને નરમ બનાવી દીધું તેનું માતૃહૃદય જનનીના પવિત્ર ભાવે છલકાઇ જવા માડ્યું હતું તેની આંખમાંથી વાતો ફરતા એ આસુ પડ્યા.

આ સ્થાને દુર્ગાની પૂર્વ સ્થિતિ આપણે કહીશું દુર્ગા એક બ્રાહ્મણની દીકરી હતી તેના બાપ આધેપીધે સુખી હતા. તેઓ કયાય નોકરી કરવા જતા નહિ કારણકે પોતાના બાપુકા ખેતરો અને રોકડ મુઠીમાં પોતે બધું આનંદથી રહેતા હતા દુર્ગાની મા હમેશા માદીજ રહેતી એટલે દુર્ગાનું ભગ્ન નવ વર્ષની ઉંમરેજ કરી નાખ્યું હતું જાણે તેની મા દુર્ગાને પરણાવવાનો દેહાવ લેવાજ જીવતી રહી હોય નહિ તેમ દુર્ગાનું કન્યાદાન આપી તુરંતજ થોડા વખતમાંજ પ્રયાણ કરી ગઇ વય નાની હતી તેથી દુર્ગા માનિત્રેજ રહી હતી બીના વિચેત્રે દુર્ગાને બાપ બહુ દુઃખી થતા હતા એટલે સગાવહાલાએ નજીકના એક ગામમાં દુર્ગાના બાપને પરણ્યો અને તેનું સ્વપ્નમુક ફરી જન્મતું કયું દુર્ગાની નવી મા પોતાની વિધવા મા અને એક ભાઈને પશુ સાથે લઇ આવી પોતાના બધીને સારી સંચાલ આપી દુર્ગાને સાસરે વળાવી દસ વર્ષની કાચી વયે દુર્ગા સાસરે જતા, દુર્ગાના બાપ અને નવી માતા નિશ્ચિન્ત થયા.

સાત વર્ષ દુર્ગાએ સસાર ચલાવ્યો, ત્યાં તેને કોઈ પશુ જાતનું કષ્ટ નહોતું તેનો સ્વામી ભાના જમીનદારને ભાં નોકરી કરતો હતો. પગાર અને ઉપલક આવકમાં ઠીક ઠીક મળી રહેતું હતું તે વૃદ્ધ જમીનદાર ગુજરી ગયા, અને કારભાર તેના પુત્ર યશોધરના હાથમાં આવ્યો. આ વખતે દુર્ગાના સ્વામી નવનીતલાલને લાગ્યું કે હવે નોકરી છોડવી પડશે કારણ કે યશોધર સાથે તેને સારો મેળ નહોતો. યશોધર છટેલ હતો, તેમના બાપ જીવતા તો નવનીતલાલ સલાખીને તેમની નોકરી કરતો હતો. ખરું હવે તેની સાથેજ પનારો પડ્યો હતો. નવનીતલાલ સાચો માણસ અને તેનાથી ઓટી ખુશામદ બની શકે તેમ નહોતી. આ વખતે નવનિતલાલની ઉમર ૨૧ વર્ષની હતી તેના જસારે પોતે ધણી ધણીયાણી સિવાય કોઈ નહોતું હાલતો દરબાર ગુજરી ગયા એટલે બીજી નોકરીની તપાસ કરતો છતો. યશોધરની નોકરી કરતો હતો.

એવામાં યશોધરની નજર દુર્ગા ઉપર પડી દુર્ગા તે વખતે પૂણું યુવતી, પરમાસુદરી તેનું રૂપ અને લાવણ્ય જોઈ યશોધર તો ઝુઝ બની ગયો અને તે દિવસથી તે નવ નિતલાલને મીઠાકથી વશ કરવા લાગ્યો. યશોધરના અકસ્માત આવ્યા ફેરફારનું કારણ નવનિતલાલ કાંઈ કળી શક્યો નહિ. યશોધરે પોતાની આ મનોકામના કોઈ આગળ બોલીને કહી નહિ પહેલાં તેણે નવનિતલાલના પગાર પશુ વધારી આપ્યો અને સર્વે કામકાજમાં તેનીજ સલાહ પૂછવા લાગ્યો. કચેરીમાં વધારે વાતચીત થાય નહિ, એટલે વારંવાર યશોધર નવનિતલાલને ઘેરે આવવા માડ્યો. નવનિ

તલાલ નિખાલસ માણસ હતો તેથી તે યશોધરની જ્ઞતિ કળી શક્યો નહિ. ધણી-જગીનદાર ઉઠીને પોતાને ઘેર આવે તેને માટે યોગ્ય વિવેક અને કૃતધનતા દર્શાવવામાં નવનિતલાલ કાંઈ કभी રાખતો નહિ. આ પ્રમાણે યશોધરની વાસના ધીમે ધીમે વધવા લાગી. પ્રથમ તો બપોર સપોર થોડી વાર આવી ચાલ્યો જતો હતો, પણ હવે તો કલા-કોના કલાકો બેસી રહેવા માડ્યો. બપોરે ચઢા પાછી પણ નવનિતને ત્યાં ચલા માડ્યા, અને તે બાને અનેક ખાવાની ચીજો પણ યશોધર નવનિતલાલને ત્યાં મોકલવા લાગ્યો. પરંતુ નવનિતલાલને કાંઈ પણ વહેમ આવ્યો નહિ, કમાથી આવે ? તે તો ઉશ્કડુ પોતાના ધણીની આટલી કૃપા માટે પોતાનું અહોભાગ્ય માનવા લાગ્યો. પહેલાં પહેલાં યશોધર માત્ર ખાવા પીવાની ચીજો મોકલતો પણ પાછળથી દુર્ગા માટે કપડાસત્તા પણ મોકલવા લાગ્યો. યશોધર એક દિવસ આ કપડાની વાત નીકળતા બોલ્યો—વાહ તમે આ માટે ખોટું લગાડો છો. હું મારે ઘેરે આવી તમારી વહુને કેટલી તકલીફમાં નાખું છું, તમારી સીજ એ સહન કરે છે, મારે માટે ચાહ નાસ્તા માટે બિચારી કેટલું કરે છે. મેં તો આ બે ચાર સામાન્ય વસ્તુઓ મોકલી છે, તેમાં તમારે કુખ લગાડવાનું કે સંકોચવાનું કાંઈ પણ કારણ નથી. તું મારા મનમાં નોકર નથી હો ! તું મારો ભાઈ છો. હું વહુને સારું આ માટે ન મોકલું ? તેમાં તમારે આડા આવવાની જરૂર નથી. નવનિતલાલ જવાબમાં ધણીએ કહી શકતે, આ જગ્યાએ બીજો કાંઈ બુદ્ધિમાન અને વિચિત્રણ બંધિત હોય તો અનેક સુબુક્તિઓ ઉઠાવી શકતે, પરંતુ નવનિત-

લાલ બિચારો કાષ્ઠપણુ બોલી સક્યો નહિ દુર્ગાને પણ આમા કાષ્ઠ દોષ દેખાતો નહોતો ધણીધણીમાણીને આ બાગતમા પ્રસંગોપાત વાત નીકળતા પણ દુર્ગાએ કહ્યું— આમા શુ દોષ છે ? તેઓ આપણા માલિક છે આપણે તેના આશ્રિત છીએ નો માયાથી આપણુને આટલુ માન આપે છે તે તો આપણુ અહોભાગ્યજ છે, વળી દરબાર એવા કાષ્ઠ ખરાબ વિચારના પણ લાગતા નથી તમે તો તેનુ વાકુ બોલતા હતા પણ મને તો તેઓ દેવ જેવા લાગે છે કેવુ તેમનુ હસતુ મ્હો, કેવો રનેહકાર્યો તમારી સાથેનો વહેવાર ? આપણે ગરિમ માણુસ, તેમના ચાકર પણ તેઓમા જરાએ મહોટાઇ નથી અને આપણે ઘેર ચાલીને આવે છે દુર્ગાની આ વાતમા પણ તેને કાષ્ઠ અન્ય ભાવ જણાયો નહિ, તેને પણ એમજ લાગ્યુ કે આ આપણા સદ્બાગ્યનીજ વાત છે કે આપણા મલેકની આપણા ઉપર મીઠી દ્રષ્ટિ છે

યશોધરને લાગ્યુ કે આ પ્રમાણે તો પોતાની વાસના સિદ્ધિને વાર લાગશે અને વખતે વાસના પૂર્ણ પણ ન થાય માટે હવે કાષ્ઠક બીજો રસ્તો કાઢવાની જરૂર છે પોતાના એક ગામમા કાષ્ઠક ટટેા ફિસાફ થયો અને ખેડુતોનુ બરણુ આટકયુ હતુ, ત્યાં માણસોએ અનેક પ્રયત્નો કર્યા છતા ખેડુતો સમજ્યા નહિ એટલે આ સુયોગનો લાભ લઇ યશોધરે નવનિતલાલનેજ ત્યાં મોકલવાને [નચાર કર્યો નવનિતલાલની બદલી કરવામા આવે તો તે જ્ય તમ નહોતો અને તે ધરખટલો લાખને જ્ય તે તો યશોધરને ઠીક લાગતુ નહોતુ એટલે મોઢા દિવસ મને

તે રીતે એકલો બહાર મોકલવા જરૂર હતી એક દિવસ નવનિતને બોલાવી આપુએ પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો અને કહ્યું કે તમારે કાંઈ ત્યાં વધારે દિવસ રોકાવું નથી તેમ તમારા વચ્ચે બીજા કાંઈથી બેસીને સમજાવું તેમ પણ નથી નવનિત શુ કરી શકે, તે તો બિચારો પમાર ખાનારો નોકર હતો, માલિકની આગા પાળવીજ એકાએ નહિતર આવી સારી નોકરી જમ થેરે કાંઈ પુરવઠામાં થરનું ધ્યાન રાખે તેમ નહોતું એટલે પ્રથમ તો તેણે એ બહાનું આપી વાત ઉઠાવી મૂકી એટલે યશોધરે કહ્યું — કાંઈ તું તારા થરની ફરિયાર કરીશ નહિ, હું હમેશા ખખર કહાવતો રહીશ હું કાંઈ જુદો છું ? આ પ્રમાણે આત્મવાક્ષન મળતા નવનિતલાલ બહાર જવા તૈયાર થયો અને નવનિતલાલની મા અને દુર્ગાની સલાહ લેવાનું યશોધરને માથે આવ્યું ત્યાર પછી બે મહિનામાં શુ શુ થયું તે વિસ્તારથી બિપિબદ્ધ લખવા આ લેખક અસમર્થ છે માથુસ કેવી રીતે લેખવશ થઈ આડે માર્ગે દોરવાઈ જાય છે, જ્યતાનરૂપી કામાન્ધ યુવક કેમ કરીને દુક શુદ્ધિ અબજાને આજી નાખી પાપ માર્ગે બેચી જાય છે, તે લખવું કે વાંચકને વાચવું પણ મોઝ નથી આખરે આખા ગામમાં વાતો થવા માડી કે નવનિતલાલની સ્ત્રી કાંઈ સાથે નાસી ગઈ, તે કયા ગઈ કાણુ ઉપાડી ગયું તે કાંઈને ખબર પડી નહિ આ કામ કોનું છે, તે માથુસો મનમાં તો સારી પેટે સમજતાં હતાં પણ કાંઈ ખુલ્લે ખુલ્લું બોલી શકતું નહોતું

યશોધર દુર્ગા નાસી ગઈ તે દિવસથી પાંચ સાત દિવસ

ક્યાય બહાર નીકળ્યો નહોતો, તે પોતાને ઘેરજ રહેતો અને નવનિતલાલની સ્ત્રી નાસી ગયાથી તે સર્વ કોષ કરતા વધારે દુઃખી થયો જાણ્યો હતો. દુર્ગા નાસી જવાથી ગામમાં પણ ભારે કેનાહોલ જાગ્યો હતો, યશોધરે પણ દુર્ગાને ઉપાડી જનાર નર પિશાચને ચોખ્ખી શિક્ષા કરવા મોટી મોગી પ્રવિણાઓ લીધી દુર્ગા જે માત્રે મધ હતી તે સિંચાયા અન્ય માત્રે તેણે અનેક માણસો તપાસ કરવા રવાના કર્યાં આ મમાચાર સંજ્ઞાથી નવનિતલાલ પણ ઘેરે આવ્યો તે આવના સર્વ પ્રથમ યશોધરે તેના આ દુઃખ માટે પોતાને પણ ભારે લાગી આવે છે તેમ દેખાડ્યું. ગામના એક જણે ખાત્રી આપતા કહ્યું કે આ બનાવ બન્યા પછી બાપુને બહુ મારું લાગ્યું છે અને તેમનાથી બનતા પ્રયત્નો કરવામાં તેણે ક્યાંય રાખી નથી બાપુ ખીજા કોષ માટે આટલું કરે નહિ નવનિતલાલની આ બે આશરથી યશોધરને પણ કેટલું લાગી આવે છે, તે આક-કતરી રીતે નવનિતલાલને સમજાવવામાં બાપુએ થયું હતું પરંતુ નવનિતલાલ ખરે રહ્યો બરાબર સમજી ગયો હતો અને તેની માની પણ તેજ માન્યતા હતી આ પ્રમાણે હવે નવનિતલાલને આ કામ કહ્યું ઝેર જેવું થઈ પડ્યું તેથી તેણે યશોધરની તોફારી છોડી દીધી પોતાના ધરખાર છોડી જે કાંઈ ચીજવસ્તુઓ હતી તે સાથે લઈ કાઢી આવ્યો. ગયો યશોધરે થયું એ સમજાવ્યો. પરંતુ નવનિતલાલ કોષ પણ રીતે સમજ્યો નહિ.

દુર્ગા યશોધરના આશરે મુખામુખી બે ત્રણ વર્ષ રહી ત્યારપછી અનેક લાલનો બેટો થતો ગયો અને અનેક

ચાલ્યા ગયા સ્વતંત્ર ગમે લા ફરવા લાગી છેવટે તેના થોવનના અવસાન સમયે કોઇયે તેને રાખી નહિ દુર્ગની દિવસે દિવસે અધીઅતિ થવા લાગી અને આખરે તેને કોઇએ સમજી નહી તે વખતે હરિકાકા તેના આશક થયા ત્યાર પછીની હકીકત આગળ વાંચી ગયા છીએ

મકરણ ૧૭ મું

એ ચાર વખત આવતા જતામા હરિકાકા બોર્ડિંગના છોકરાઓ સાથે બળી ગયા હરિકાકા એક સામાન્ય માણસ છે તે જણ્યા છતાં કોઇપણ છોકરાએ તેને પોતાની નજરમા ઉતારી પાડ્યા નહિ ઉલ્ટુ તેની મહત્તા જોઇ, તેની વાતો સાંભળી સર્વેને તેનો અનુરાગ લાગ્યો હરિકાકા હવે તો બધા છોકરાના કાકા મધ પડ્યા

હરિકાકા જ્યારે બોર્ડિંગે આવતા ત્યારે છોકરાઓ પોતાનું વાચવા લખવાનું મૂકી દઇ તેની પાસેજ આવીને બેસતા તેઓને કાકા સાથે વાતો કરવામા કારે આનંદ આવતો હતો અને કાકાના પ્રેમાળ વર્તન તેઓ મુગ્ધજ બની ગયા હતા બોર્ડિંગમા ૧૪ છોકરા હતા સર્વે કોઇ ગુજરાત તરફના હતા તેમ સર્વે હળીમળી એકસ પી બની ગયા હતા બાણુ અને કેમ સારો અભ્યાસ થાય કેમ કારે નબરે પાસ થવાય તેજ તેઓનું રહસ્ય હતું આજે છે તેટલા તે વખતે નાટક સીનેમા નહોતા ક્રિકેટની રમત કાંઈક થોડી થોડી રકબમા દાખલ મધ હતી, પરંતુ પુટબોલ તો હજી દરિયાની પહેલી પા જ હતો તે વખતે દેશભક્તોના કાંઈક

બાપણેની લગની લોકોને લાગી હતી શીરોજશાહ મહેતાનું બાપણ સંભળતા કોલેજ્યનો વારવાર જતા હતા પરંતુ ઝોડીંગના ખારાપોરણ બહુ કડક હતા નેથી કોલેજ વખતે આ લોકો વખત મેળવી શકતા હતા છોકરાઓ એક સાથે જમવા બેસના, અને કોઈ પોતાના પૈસાનું બહુ કાંઈ મગાવી ખાતા નહિ ઝોડીંગની શી પણ્ય તે વખતે બહુબહુ તો દક્ષ રૂપીઆ આવતી હતી નારાયણ આદિ આવી પોતાની દારિદ્રતા જરાએ અનુભવી શકતો નહોતો તેણે જોયું તો નાના મોટા, ગરીબ અને શ્રીમત સર્વે હળીમળીને રહેતા હતા તેને પહેલાં તો એવી બીક લાગી હતી કે પોતે ગરિબનો છોકરો અને વળી તેને એક બહારી કાંઈ મદદ કરે છે તે સાબળી છોકરાઓ વખતે મ્હો મરહો તો ! પણ્ય આદિ તો શ્રીમત અને ગરિબના છોકરાઓ એક સાથે હરિકાકાના ભત્રિજ બની ગયા તેઓ હરિકાકા એક સામાન્ય માણસ છે તેમ મનમાં આવતાજ નહોતા, અને હરિકાકા આવતા ત્યારેજ તેઓને એન પડતું હતું જો કોઈ દિવસ એકાદ દિવસ મોડા આવે તો હરિકાકા ઉપર ખીજતા હરિકાકા પણ્ય છોકરાઓથી કદાજ નહોતા પહેલાં આપણે કહી ગયા સારે હરિકાકાને હજી એક બે છોકરાઓથીજ જોળખાણ થઈ હતી, સાર પછી વારવાર આવતા બધા છોકરાઓને હરિકાકાને પ્રસન્ન પડતો મોઢો અને મોડા વખતમાં તો આખી ઝોડીંગના કાકા પણ્ય સ્થપાયા હવે હરિકાકા એકલા અમૃતલાલ અને નારાયણ માટે આવતું આવતા નહિ વાહ ! કેવું ખરાબ દેખાય ! તેને તો હવે નારાયણ અને ખીજ

પરાયા કાંઈ પણ જીવ હાજર નહોતા, તે તો સર્વના કાકા એટલે જ્યારે જ્યારે આવતા ત્યારે ચાલ પડત જણાને પુર મામ તેટલું લાવતા હોકરાઓ પણ તેમની સાથે જારે લકતા એક વખત સવારે હરિકાકા એક આખાની પાટી ઉપડાવી બોર્ડી જે આવી પહેાંચ્યા અને હોકરાઓ તે વખતે હાજર હતા મહારાજે આ આખાની પાટી જોઈ હુમે સ્વરે હરિકાકાને કહ્યું—અરે હરિકાકા તમે આ શું જીવન માડ્યો છે ? મહારાજની રાહરાહ સાબળી બોર્ડીગતો માલેક જગન્નાથ મહારાજ અને હોકરાઓ પણ આ આવી પહેાંચ્યા આખા જોઈ જગન્નાથ મહારાજ બોલ્યા—ના હારકાકા હોકરાઓ માટે તમાગ આપા અમારે જોઈતા નથી તમે જ્યારે આવો છો ત્યારે કાંઈક ધમાલ લઈ આવો છો માટે કાકા આ ઠીક થતુ નથી, જુઓને આજે વળી આટલા આખા લાવ્યા ! એટલે હરિકાકા હસતા હસતા બોલ્યા—તેમાં શું થઈ ગયું ? આજે મારી ઇચ્છા આખાની થઈ તે આખા લાવ્યો આમ કહી મહારાજ સાચું જોઈ વળી હરિકાકા બોલ્યા—જે મહારાજ સ્થો આનો રસ કાઢો રસ એક હોકરા જે સૌથી મોટો હતો તે બોલ્યો—હરિકાકા આજ જગન્નાથ મહારાજ રાડો કેમ પાડે છે તે તમને ખબર છે ? તમે તો આપા દૃષ્ટને છુટી જશો પણ તેને ચાર પાંચલી લોટની બાંધ બેસસે તે તમને ખબર છે ? એટલે જગન્નાથ મહારાજ બોલ્યા—એમ કેમ કહો છો બાંધ ! અમૃતલાલ બોલ્યો—તેમાં શું ખોટું ? પરંતુ તમારું દીલ તેલુ નથી પણ હરિકાકા કયા આટલા હોકરાઓને

પોતાને ધેર આંખા ખાવા નોનરે ? તેઓ આટલું ખર્ચ કાંઈ દીવસ અમારે માટે કરે છે તો તમે પણ ક્યા એવા ભોળી મનના છો ? તમે પણ હરિકાકાને કાકાજ કહો છો. હરિકાકા બોલ્યા—હા બાપ હું તમારામાં સાથી મોટો છોકરો તમે સર્વે મારા પ્રભુ હવે તમે ગડબડ બધ કરો જમનાથ મહારાજ બિચારા ક્યા કાંઈ કહે છે તેમજ તેને સરમાવો છો.

અમૃતલાલ બોલ્યો—હરિકાકા આજે તમને આટલો બધો ખર્ચ કરવાનો શું સોલો ચલ્યો ?

હરિકાકા—અરે સોલો તે વળી શું ચલે ? કાલે અમારી પેઢી ઉપરથી એક વેપારી પોતાને દેશ ગયો તે અહિંથી વેપારમાં ખુશ કમાઈને ગયો એટલે જતા જતા મને પદર રૂપીઆ આપી ગયો એટલે મેં તે પદર રૂપીયાને આમ કામે લગાડ્યા.

એક છોકરો બોલ્યો—કાકા તમને આટલા બધા ભાતજા ધમકાવે છે તે તમને કેમ ગમે છે ?

હરિકાકા—બાપ આજે તને સમજણ નહિ પડે એ લાવતો જેના નશીબમાં હોય તેનેજ મળે અરે મહારાજ હવે શું જોયા કરો છો, આવ્યાનો રસ કાઢવા માડો હવે મને વખત થાય છે હું જઈશ.

બીજો છોકરો બોલ્યો—અરે કાકા તમારે રૂપીઆ રાખવાની કાંઈ જગ્યા નથી કે આમ ખર્ચ કરી ઉઠાવી નાખો છો ?

હરિકાકા—હાઈ તુ મારા જેવડો થઈ જ ત્યારે તને ખબર પડશે કે આવા ખર્ચ કરવામાં કેવો ખાનદ આવે છે

અમૃતલાલ બોલ્યો—કાકા આજે તો આદિ અમારી સાથેજ જાઓ

હરિકાકા—હાઈ મને કાંઈ વાંધો નથી પણ આજે મારે અખારજ છે છતાં હું ફરી એક વખત આવી જઈશ અને તમે જમી લેશો તે પછી જઈશ હમણું તો જઈ છું, એમ કહી કાકા આજ્યા ગયા

બરાબર જમતા વખતે હરિકાકા આવી હાજર થયા જમવામાં અનેક ગપાટા સપાટામાં અને હરિકાકા પોતે પીરસતા હાવાથી છોકરાઓ દાખી દાખી આમલે ખુબ જમ્યા તેનું પણ કોઈને જાન રહ્યું નહિ

રાત્રે હરિકાકા દુર્ગાને ઘેરે ગયા દુર્ગા તે વખતે માળા ફેરવતી હતી તે હરિદાસને આવેલા જેમ માળા ચૂકી દઈ બોલી—કેમ શું ખબર છે ?

હરિકાકા—આજે નારાયણ પાસે ગયો હતો

દુર્ગા—કેમ છે તો મો સારી પેઠેને ?

હરિકાકા—અરે સૌ લહેરમાં છે આજે ત્યાં જમણું વાર હતી એટલે ત્યાં જમણું ગયો હતો

દુર્ગા—તમને નોતરું હતું કે એમજ ?

હરિકાકા—તું પણ ઠીક છો આટલી ઉંમરે મને નોતરું વળી કેવું ? પણ શું કહું દુર્ગા ? આવું નિમત્રણ

અને આવી બહેર તો મને જીવંતીબરમા ક્યારે પણ મળી નથી

દુર્ગા—એવું બધું તે શું હતું ?

હરિકાકા એક આસન પાસરી, ઉપર નીરાતે પલોઠી વાળીને બેસતા બોલ્યા—પેટ ભરી ખાવું એજ શું બહેર છે ? આજે નારાયણ અને બીજા બધા છોકરા સાથે આનંદ અને મોજમા એવા તો જમતા હતા કે તેઓના મ્હો હસતા હસતા પુછી જતા હતા, અને મારો આનંદ તો ક્યાય સમાતો નહોતો તેઓ જ્યારે કહે, હરિકાકા ફલાણું આપો, આ આપો, એમ હમાન કરે શેરબકેર કરે ત્યારે તો મારી અવસ્થાજ કુ જુલ્હી ગયો હતો કુ ઠેણું જાણે ક્યા હોઈ તેવું લાગતું હતું દુર્ગા તે આનંદ તે શેષા જોવા તું હાજર હોત તો તને પણ શેરએક લોહી ચડને અને તને કહેવાની મારી હેઠ સમાતી નહોતી

દુર્ગા—પણ આજે ત્યાં એવું શું હતું કે જમવાનું કયું હતું ?

હરિકાકા—અમસ્થ ! કાલે રાત્રિ એક વેપારી મને પદર રૂપીઆ આપી ગયો, એટલે મારી એવી મરજી થઈ કે આ રૂપીઆ ચાલ નારાયણની મડળીને ખવડાવી દઈ તેથી આજે એક આવાની પાટી લઈ ગયો હતો અને તેઓને સારી પેટે જમાડ્યા

દુર્ગા—બહુ સારું કર્યું પણ મારા નશીબમા ક્યાથી કે કુ આવી કહું ? જુઓ મને પણ મરજી થાય છે કે છોકરાઓને એક દિવસ જમવાનું કહું ને નારાયણ

છોકરાઓને સમજાવે તો માથા તેઓ એક વખત તો મારે
થેર આવવાની હા નજ પાડે એટલે હું પણ નારાયણને
કહી શકતી નથી એમ કહી દુર્ગાએ એક દીર્ઘ નિશ્વાસ
નાખ્યો.

હરિકાકા—તું જા માટે આટલી કમવામ છે હવે તારી
ધૃત્તિ છે તો કોઈ દિવસ મ્મં રહેશે, શુ મોટી વાત છે
વારુ હવે બહુ મોડું મ્મં છે એમ કહી હરિકાકા પેટી
ઉપર ગયા.

મકરણ ૧૮ મુ

આપણે વાન કરીએ છીએ તે વર્ષના શિયાળે મુળમ્મ
શિતળાને કામ કર રોગ ફાટી નીકળ્યો હતો તે વખતે
સરકારને આજના જેટલો બહોમસ્ત નહોતો તેમ કોઈ
રોગચારો ફાટી નીકળના, મ્યુનીસીપાલિટી પણ કાંઈ
ઉપાયો યોજતી મ્મં નહોતી.

વમતત્તુ બેઠી શિતળાના કાચે સૌ સૌ પોતાને દેશ
નાસી જવા માડ્યા પરંતુ જેનો કાંઈ ઉપાયજ નહોતો
તેઓ મુળમ્મ મરણીયા મ્મં પડી રહ્યા હતા જેનું આયુષ્ય
હોય તે બચી જતુ પરંતુ માણસનો મરો તો અલગજ
હતો, રમજાને કાધુઓ સવારે જમ તે સાજો માડ માડ
પરવારી આવતા.

રુકો અને કોલેજો પણ બધા મ્મં મ્મં હતી, છોક-
રાઓ પોતાને દેશ નાસી જવા માડ્યા નારાયણના જોડી-

દારે પણ હવે પોતપોતાને ઘેરે જવાની ઉનાવળમાં પડ્યા હતા. નારાયણને પોતાને ઘેરે જવાનું કહેવામાં આવતા તે બોલ્યો—મારે ક્યા ધરખાર છે ? હું ક્યા જઈ ? કાંઈ

અમૃતલાલ—તો પછી ચાલ મારે ઘેરે જોઈ વખતે હરિકાકા હાકતા હાકતા બોલ્યાં જો આવી પહોંચ્યા, તેને આજે પાંચ દિવસ થયા તાવ લાગુ પડ્યો હતો તે પાંચ દિવસ થયા નારાયણની સભાળ ભેવા આવી શક્યા નહોતા, તેમ તેની પાસે કાંઈ માણસ નહોતું કે નારાયણના અપ્પર અંતર લાભે, આવા બપોરે રોગચાળામાં કોણ કોનું ચાલે ? હરિકાકાને તાવ લાગુ પડ્યો ત્યારથી તેને નિદ્રા પણ આવી નહોતી તાવ કાંઈ જેવો તેવો નહોતો, ચાર લાખથી થવાથી તેનું શરીર એકદમ ડુબી જાય ગયું હતું પેઢી ઉપર સર્વ માણસોને બધા લાગ્યો કે હરિકાકાને શિતળા નીકળશે આવા મોટા તાવમાં પણ હરિકાકા બોલ્યાં જો આવા, તેનો જીવ પેઢી ઉપર ટકી શક્યો નહિ નારાયણની અપ્પર પૂછ્યા વગર તે કેમ મૃતો રહી શકે ?

પેઢીથી બોલ્યાં જ કાંઈ ઓછી દૂર નહોતી, તો પણ હરિકાકા ધીમે ધીમે આટલો રસ્તો ચાલીને આવ્યા હતા. ડુબી જ શરીર આટલી તકલીફ કેમ સહન કરી શકે હરિકાકા માડમાક સીડી ચઢી નારાયણ જે ઝોરડીમાં બેઠો હતો તેના દરવાજા સુધી માડ માડ પહોંચી શક્યા દરવાજા આગળ પહોંચતાજ તેનું ડુબી જ શરીર કાંઈ ન રહ્યું અને તે ત્યાં બેસી ગયા તેની આ અવસ્થા જોઈ, શુ થયું શુ થયું એમ બોલતા સર્વે છોકરા ઝોરડી બહાર દોડી આવ્યા

નારાયણ તો હરિકાકાને વળગી પડ્યો અને બોલ્યો—
તમે આમ કેમ કરો છો ? અરે અમૃતલાલ આ તો કાકા
તાવમાં બળે છે

હરિકાકામાં હવે બોલવાની પણ શક્તિ નહોતી, અને
દિવાલોનો આધાર લઈ આખો મીઝી બેસી મવા હતા
પાત્ર સાત છોકરાઓએ હાથોહાથ ઉપાડી હરિકાકાને એક
બિજાના ઉપર સુવડાવ્યા હરિકાકાને આ વખતે કાંઈ પણ
જ્ઞાન નહોતું

સર્વ કાંઈ શુ મયુ ? શુ મયુ ? તેમ પૂછવા લાગ્યા જન-
નાથ મહારાજ પણ તેની ઝોરડીમાંથી બહી આવ્યા તેણે
પણ પૂછ્યું—કાકાને શુ જણાય છે ? કેમ આમ મુતા છે ?
તમે કૈા મુખ્ય મૂકો તેને જરા વિગતિ લેવા છો નહિતર
વગર મોતે મારી જશે

નારાયણ બેળાકો જનનાથના બે હાથ પકડી રહતો
રહતો બોલ્યો—અરે જનનાથકાકા મારા કાકાને બચાવો
મારા કાકાને આ શુ મયુ ?

જનનાથ—અરે શા માટે ગમરાય છે ? કાંઈ નથી
તારા કાકાને આટલે દુરથી ચાલીને આવ્યા છે તેનો શાકજ
લાગ્યો છે તમે કાંઈ થોડો પતન નાખો એટલે કાકા હમણા
આખો બોલશે

આખે પાણી છાટ્યું ખુબ પવન પણ કર્યો છતાં હરિ-
કાકાને શુદ્ધિ આવી નહિ એટલે અમૃતલાલ બોલ્યો—હવે
આમ બેવા કરવું શુ કામનું ? ચાલો હ

ડાક્ટરનેજ બોલાવી લાવુ જે કોઇ મળશે તેને ઉપાડી લાવુ છુ આમ કહી તે ડાક્ટરને બોલાવા ગયે। સર્વે છોકરા જેનાથી જે બન્યુ તે હરિકાકાની સેવા કરવા માડ્યા પદર મીનીટમા અમૃતલાલ એક ડાક્ટરને તેડી લાવ્યો ડાક્ટર રોગીની તપાસ કરી મલિન મુખે કહ્યું— આ દરદીને તો સિતળા છે શરીર મહાર નીકળ્યા નથી ઉપાય કરવા તે જુઠા છે, તેને જેમ બને તેમ તેને ઘેર પહોચાડો સિતળા બહુ લય કર ચીજ છે આ રોગમાથી બાજ્યેજ કોઇ બચે છે છતા જૂઓ હુ તમોને બે જાતના ઓસડો આપુ છુ, તેમાથી એક બે બે કલાકે પાત્રે અને બીજુ એક છે તે કપડાનો ટુકડો બાંજવી તેના આખા શરીરે લગાવજો જે આજની રાતમા તેને સિતળા બહાર દેખાશે તો હજી તેને માટે આશા રાખી શકાશે નહિતર પ્રજુ ઇન્જ હુ જઈ છુ કે તમે સર્વે કોલેજીયનો છો તો તમારે આ રોગી પાસે ઉભા રહેવુ ઠીક નથી મુખાઇમા રહેવુ પણ સલામત નથી વારુ આ દરદી તમારામાથી કેનો સગો છે ?

નારાયણ બોલ્યો—તેઓ મારા કાકા છે.

ડાક્ટર બોલ્યા—મારી સલાહ માનો તો તમે આ દરદીને ઇસ્પતાલે મોકલી આપો તમે આદિ તેની સારવાર કરી શકશો નહિ તમારે હાથે પણ કરવી સારી નથી હમણાને હમણા માડી બોલાવી તેને ઇસ્પતાલે પહોચાડી આવ અને સાર પછી તમે બધા મુખાઇ ડોડી ચાલ્યા જાઓ.

અમૃતલાલ બોલ્યો—અમે કોઇ પણ જાત શકીયે તેમ

નથી, અને ઇસ્પતાલમાં મરવા પછી મોકલ્યું નહિ
અમારા જીવ છે ત્યા સુધી તો અમે કાકાની સેવા કરશું
તેમ કરતા અમે પણ મરી જઈએ તોપણ દિકર નહિ
પરંતુ કાકાને ઊંડીને અમારાથી ક્યાં જવાશે નહિ

કાકાદર અમૃતલાલ સામું દિકમુઠ ચપજ રજા આવી
વાત તો તેણે ક્યાં સાંભળી નહોતી મુગ્ધ સહેરમાં
તે અનેક દરદીને જોવા ગયા હતા, પણ રાત્રી પામે તેના
અગત એક મે જણા સિવાય કોઈ દરદી પાસે આવવાનું
ક્યાં પણ સાહેસ કરનાર જોયું નહોતું બ્યારે અહીં
તો ઊંકરા પોતાના પ્રાણુની પણ દરકાર કરતા નથી
એટલે સવિરમથી બોલ્યા—આ દરદિ આ ઊંકરાનો કાકો
છે, પણ તમે શામટે આટલા જોખમમાં બેસી રહો
છો ? હુ તો કાકા—

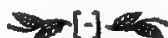
કાકાદરના બોલવાની વચ્ચે અમૃતલાલ બોલી ઉઠ્યો—
બરે એ કાંઈ એકલા નારાયણના કાકા નથી ! અમારા
બધાના કાકા છે તેમ મનુષ્ય નથી પણ દેવતા છે ! આના
જેવા માણસો જન્મતમા થોડા હતા સાહેબ ! આમ કહી
હરિકાકાનો કાકાદરને અમૃતલાલે થોડા પરચિય આપ્યો

કાકાદર હરિકાકાની કથા સાંભળી મુગ્ધ બની ગયા તેણે
કહ્યું, જુઓ હવે તમે વિલમ્બ કરો નહિ તમારામાથી
એક જણ મારી સાથે ચાલો એટલે હવે મોકલ્યું ત્યાર
પછી જે કાંઈ કરવાનું છે તે હુ સંભળી લઈશ ફરી
હુ સાજના આવીશ અને મારાથી જે મનશે તે કરવામાં
બાધી નહિ રાખુ

આટલું બેઠી ડાકટર ઉઠીને ઉભા થયા અમૃતલાલ એ વખતે ડાકટરને શીના પદર રૂપીઆ આપવા ગયો, એટલે ડાકટર સાહેબ પોતાનો હાથ ખેંચી બોલ્યા— રૂપીઆ ! અરે હું એક પૈસો પણ નહિ લઉં ઉપરાત જ્યારે મારી જરૂર હોય ત્યારે વગર સ કેન્સ મને બોલાવજો તમે જ્યારે આવા મહાત્મા માટે તમારા પ્રાણોની પરવાર પણ નથી કરતા તો મારાથી બને તે મને પણ કાં ન કરવા આપો ? હું પણ મનુષ્ય છું હું પણ એક દિવસ તમારા જેવા વિદ્યાર્થી હતો પરંતુ તમારા જેવા વિદ્યાર્થીઓનો મેં ક્યાય જોયા નથી અને તો લાગે છે કે તમારી એક લાગણીના પ્રભાવેજ આ કાકાને હતી આમ પણ નહિ આવે અમર તમારા સામું જરૂર જોશે વાઈ આશે હવે મારી સાથે કાણ આવે છે ચાલો

અમૃતલાલ ડાકટર સાથે ગયો નારાયણ તો બે ખબર બેઠો હતો.

અકરણુ ૧૯ મુ

ડાકટર અને અમૃતલાલ ચાલ્યા ગયા એટલે નારાયણ સર્વે ઓકરાઓને કહ્યું—મારી વિનંતી છે કે આપ સર્વે એ કાકાની ચાકરી જે બની તે કરી હવે આપ સૌ માફ કરો

એક ઓકરા બોલ્યા—એમ કેમ ? તુ યુ હજી આથી વધારે મોટા ડાકટરને બોલાવવા માગે છે

નારાયણ—ના બાપ એમ કું નથી કહેતો, સારવારમાં કું શું સમજી પશું ડોક્ટર કહી ગયા તેમ કાકાને સિતળા છે તો રાખીની ખાસે રહે નેને તેનો એપ લાગે માટે તમે સર્વ તમાના પ્રાણ શા માટે જોખમમાં નાખો છો ? કું એમ કહું છું કે તમે સૌ તમારે ધેર જાઓ કું કાકાની સેવામાં એટલે છું ઉપરાત તેનું એક બીજું પશું અગત છે તેને પશું ખબર આપવાની જરૂર છે પરંતુ અભાર સૂધી કું તે વાત તમારા આગળ કહી શકતો નહોતો પશું હવે તો ચાલી શકે તેમ નથી તમે કાંઈ કાંઈ મનમાં લાવો નહિ નોખ કહું

મોટા છોકરો બોલ્યો,—એવી તે શું વાત છે કે તું આટલો બધો સડોચા છે ? આ સડોચાવાનો સમય નથી બોલ, હરિકાકાનું બીજું તે કાણ છે એટલે તેને તાબડતોબ ખબર આપીએ હરિકાકા અભારે બચ કર રિથતિએ છે અભારે બિલકુલ સડોચાવા જેવું રાખવું એ ઠીક નથી બોલ જો હોય તે કહી નાખ !

નારાયણ બોલ્યો—તે સાબળો, હરિકાકાએ ધણી વખત થયા એક રખાત રાખી છે કું તેને મારી કહીને બોલાવું છું તે મને પોતાના દિકરા જેવો લાહે છે પરંતુ તે કાકાને હમણા પહેલાની માફક વાસના દ્રષ્ટિથી જોતા નથી તે તો કાકાને પૂજે છે તેઓને જોઈ, કે તેમનો વ્યવહાર જોઈ આપણને એમ નજ લાગે કે આ માણસ એક વખત કુપાયે હતો તે બાંધને જોતા પૂજ્ય બાવ ઉત્પન્ન થાય તેવા છે તો તમારી સૌની રજા હોય

અને કોઈને કાંઈ ખરાબ ન લાગે તો હું તેને અબર આપુ તેઓ આવશે એટલે આપણા કોઈને કાંઈ કરવું પડશે નહિ તેઓ પોતાના પ્રાણની પરવા ન કરતા રાત્રિ દિવસ કાકાની સેવા કરશે અને તેથી—

મેટો છોકરો ઉતાવળો ઉતાવળો વચમાજ બોલી ઉઠ્યો—હા એ બધું સમજ્યો ! એ વાતમા બીવા જેવું કાંઈ નથી તેમ અમને પણ કાંઈ મનમા આવશે નહિ એ તું જલ્લદી જા અને ગાડી કરી તેમને જલ્લદી અહીં તેડી લાવ અહીં કોઈ તેમની તરફ તિરસ્કાર નહિ લાવે એ આત્રીથી માનજો અને હવે તારે પણ વિલમ કરવો ફીક નથી માટે જલ્લદી જા

નારાયણ તરતજ દુર્ગાના ધર તરફ ચાલી નીકળ્યો

પ્રકરણ ૨૦ મું

નારાયણ બોડિંગમાથી જ્યારે બહાર નીકળ્યો ત્યારે આજરે ચારનો અમલ થયો હતો તેને એક વખત તો મનમા મધુ કે ગાડી કરીને જલ્લદી દુર્ગાને ધેર પહોંચુ પણ બીજી ક્ષણે તેને લાગ્યું હવે ડાના આધારે હું ખર્ચ કરી કાકા હવે શું બચશે ? તેની છાતી આવા વિચારે ફાટી પડતી હતી આ ભમકર રોગમાથી કોઈ પણ બચતું નથી તો કાકા કમાથી બચે, હાથ ભગવાન આ તમે શું કર્યું ? મારે કાકા સિવાય જમતમા કોઈ પણ નથી, આ હરિકાકાજ માત્ર તેના એકના એક આધાર છે

હરિકાકાની મદદેજ હું કાલેજમાં બાણી શકુ છું અને
કઠોર વિધાતા તું આ શુ ભુલ્યમ કરે છે રસ્તે ચાલતા
ચાલતા તેને અદ્રશ્ય નજરે દેખાવા લાગ્યું કે જાણે હરિ-
કાકા હવે ચાલ્યા ગયા છે અને જાણે પોતે રસ્તા ઉપર
એક રખડતો બીખારી થઈ ગયો છે બીજી કાણે તે દ્રશ્ય
ભોવાઈ જતા તે ઉતાવળો ઉતાવળો દુર્ગાના ધર તરફ જવા
લાગ્યો થયું તેના ક્ષિપિલ પગ ઉપડી શક્તા નહોતા
નારાયણની સકિતજ હરાઈ ગઈ હતી તેના સર્વાંગે પુસિનેા
આવી ગયો હતો આમ કરતા માડમાઠ તે દુર્ગાને ઘેરે
પહોચ્યો અને સારે માડમાઠ કુલ કામોના અણકા અટક્યા

તે મહા કષ્ટે દુર્ગાને ઘેરે તો પહોચ્યો, તેની છાતી
ફાટી પડતી હતી આ સમાચાર સાંભળી દુર્ગાની શરી
રિથિત થઈને તે વિચારે નારાયણ આકુળ થઈ ગયો પોતાતું
હેયુ હાથ રહેતું નહોતું તો પછી દુર્ગાને આ સમાચાર
કેવી રીતે કહેવા તેના પગ ઉપડતા નહોતા તે તો બાગીજ
પડ્યા હતા તે જરા પાસેના ધરનો ફરવાળો પકડી ધસીખર
ઉભો થઈ રહ્યો, અને પ્રભુ ! માસીને હું શુ કહું ?

એ ત્રણ મિનિટ આમ વિચાર કરતો ઉભો રહ્યો તેને
લાગ્યું કે હું જોયું મોડું કરું છું તેટલું હરિકાકાને
વિશ્લેષ દુઃખ થશે તેની જીવવાની આશા તેટલીજ ઓછી
થતી જશે હવે ગમે તેમ કરીને દુર્ગાને તો આ બધ
જાઉં બીજું શુ થાય હે પરમાત્મા

વધી અચાનક તેના મનમાં થયું હાથ, હાથ. હું તો
અહીં વિચારો કરું છું ઢીલ કરું છું અને એટલામાં

હરિકાકાને કાષ્ટ થયું હતો તો ? તેનું શરીર કપી ઉઠ્યું,
હાયા ! હાયા ! હું હરિકાકાને મૂકીનેજ શા માટે આવ્યો,
કદાચ પાછો જઈશ અને કાકાને જીવતા નહિ જોઈ શકું તો !

નારાયણ ગાડાની માફક છુટી ફુર્ગાના દરવાજાને
વળગ્યો. બારણું અદરથી બંધ હતું નારાયણ જરા
શિથિલ હાથે સાકળ ખખડાવી લાજ એસી ગયો, તેનામા
ઉભવા જેટલી પથ્થુ સંકિત રહી નહોતી ફુર્ગા છેક અદર
કાષ્ટ કામકાજમા હતી તેથી તેણે સાકળનો ખડખળાટ
સાબળ્યો નહિ, નારાયણે જરા જોરથી સાકળ ઠોકી હોત
તો ફુર્ગા સાંભળતે પરંતુ નારાયણના હાથમા જોરજ ક્યા
હતું કાપતા હાથે તે જરા સાકળ ખડખડાવી લાજ એસી
ગયો હતો, આમ ધીમે અવાજ ફુર્ગાને પહોંચ્યો નહિ
એટલે ફુર્ગા ક્યાંથી ઉધારે

એક મિનિટ થઇ પથ્થુ બારણું ખુલ્યું નહિ, એટલે
નારાયણને લાગ્યું કે ફુર્ગામાસીએ સાબળ્યું નહિ હોય
એટલે વળી ઉભા થઇ જરા જોરથી સાકળ ઠોકી અદરથી
ફુર્ગા બોલી--કાણું

નારાયણ ફુર્ગાના સવાલનો જવાબ દઇ શક્યો નહિ
કાષ્ટ જવાબ ન મળ્યો એટલે ફુર્ગા જણે એ તો મને
સાકળનો ખોટો બચકારો થયો હતો એટલે તેણે બારણું
ખોલ્યું નહિ

નારાયણે ફરી સાકળ ઠોકી એટલે ફુર્ગાએ બારણું
ખોલ્યું અને જોયું તો મહિન મુખે નારાયણ ઉભો છે
નારાયણને જોઇ ફુર્ગાએ પૂછ્યું --નારાયણ તું સાકળ ઠોકી

હતી ? મેં કોણુ એમ પૂછ્યું તારે જવાબ કેમ આવ્યો નહિ
આ શું ? તારૂં મ્હેં આમ કેમ પડી ગયું છે ? આજે
આવો દીલો કેમ દેખાય છે ? આમ બોલતી દુર્ગા તેનો
હાથ પકડી ધરમા ધસડી ગઇ

નારાયણ શું બોલે ? શું કરવું તે સ્થિર કરી શક્યો
નહીં એટલે દુર્ગા ગળગળી થઇ બોલી—ભાઇ તું આમ
શું કરે છે ? તને ઠીક નથી ? એમ કહેતી નારાયણના
પરસેવાથી રબરબ થયેલા કપાળે હાથ ફેરવવા લાગી

આ સ્નેહ સ્પર્શે નારાયણનું હૈયું છુટી પડ્યું તે પોતે-
પોતે ક્રુન્કા મૂકતો રહતો લાગ્યો અને બોલ્યો—ખરે માસી
આપણું તો સલાનાજી વળવા બેઠું છે !

દુર્ગા—શું છે, નારાયણ ! જબહી બોલને ભાઇ

નારાયણ—ખરે માસી શું કહું આજે હું ખતો દુર્ગા
ની પડ્યો છે ! કાકાન સિતળાનો તાવ આવ્યો છે

દુર્ગા—સિતળા ! હાથ ! તે વધારે બોલી શકી નહીં
તે લાજ બેસી ગઇ

નારાયણ સમય સમજી હીમત એકઠી કરી દુર્ગા પાસે
બેઠો માસી તમે જો આમ કરશો તો કાકાનું કોણુ કરશે ?
તમેજ એક માત્ર અમારો આધાર છો હવે વિશ્વજ કરો
નહીં અને માલો મારી સાથે

દુર્ગા—આવું ! ક્યા આવું ? પેઢી ઉપર અને કોણુ
હાખલ થતા દે ભાઇ તું આટલે દૂર પશુ ખખર મેળવી
શક્યો, પશુ અને કોણુ સમાચાર આપે ક્યારે તાવ આવ્યો ?
તેમને તો ખખર પશુ નથી તું ભાઇ જાળક છો એટલે
કાંઈ વિચાર કર્યા વગર અને બોલાવવા આવ્યો છે હું
પેઢી ઉપર તે કેમ આવી શકું ? તો એક કામ કર અને
તેમ કરીને તારા કામને આઢિ ઉપાડી લાવ અને તેમાં

પેઢીના માણસો ના નહીં કહે શિતળાનો ગેંગી એટલે તેઓ તો ઉતટા રાજી થશે હવે તું બેસી રહે નહિ અને જા જલદી નારાયણ—અરે આસી દજી શિતળા બહાર દેખાયા પછી નથી અને કાકા કયા પેઢી ઉપર છે? તેઓ તો અમારી બોડીંગે આવી સુતા છે એટલેજ તમને તેડવા આવ્યો છું ચાલો

દુર્ગા—તારી બોડીંગે ક્યારે આવ્યા ?

નારાયણ—આજે બે ત્રણ કલાક પહેલાંજ આવ્યા છે

દુર્ગા—પછી આટલા બધાં તાવમાં આવે હર કેમ આવી શક્યા હશે? માફ કર તો નજીક હતું તો આહિ ન આવતા આટલે દુર તે શા માટે આવ્યા હશે?

દુર્ગા—તો પછી તને કેમ લાગ્યું કે શિતળા છે?

નારાયણ—અરે કાકા તો અમારી એરડી પાસેજ દમશે થઈ પડ્યા હતા, અને ઝિજાના ઉપર સુવડાવતા તો નેમનું જ્ઞાન પછી જતું રહ્યું શરીરે હાથ લગાડતા ત્યાં આગ સળગી રહી હતી અને ડાકટરને તેડી લાવ્યા તેણે તપાસી કહ્યું કે કાકાને શિતળા છે, પછી નીકળ્યા નથી જો શિતળા બહાર દેખાય તો તો બહુ સાફ માટે તમે હવે જલદી ચાલો જ્યાં સુધી શિતળા બહાર દેખાયા નથી ત્યાં સુધી તો માગલો બચ કરજ છો

દુર્ગા બોલી—એમ થશે તો બાપ આપણે શું કરશું?

નારાયણ—હવે તો ઈશ્વર કરે તે ખરૂં આપણે તો બનતી મહેનત કરશું પછી જોવા આપણા બાવી પછી તમે હવે દીન કરો નહિ આરી બારણાં સ્વયંવી હોયો તટવામાં હું માડી લાવું છું

દુર્ગા—જો બાપ પૈસાના ખર્ચ માટે વિચાર કરીશ

નહિ, મારી પાસે જે કાંઈ છે તે તારા કાકાની સારવાર માટે ખર્ચશું તું હવે ગાડી લાવ તેટલામાં હું તૈયાર થઈ જઈશું

નારાયણ દોડતો ગાડી લેવા ગયો આ બાળક દુર્ગા પાસે જે કાંઈ રોકડા હતા તે સર્વે બહાર કાઢ્યા તે વખતે મણ્વવાનો વખત નહોતો તેને લાગ્યું કે આ રૂપિયા પુરા નહિ થાય તો, એટલે પોતાના જે કાંઈ ધરેણા હતા તે પણ રૂપિયા સાથે પોટલીમાં બાંધી લીધા ત્યાર પછી બીજી બીજી આમતેમ ફેંકી જેમ હતી તેમ પડી રહેવા હા' બારણા બંધ કરી બહાર આવી તેની પાસે એક ડોશી રહેતી હતી તે બહાર ઉભી હતી તેને પોતાના આ સકટની વાત કરી અને પોતાના ધરતું ખાન રાખવા લાભામણું કરી

પ્રકરણ ૨૧ મું

દુર્ગાની મલીને નાકે ગાડીઓ ઉભવાતું સ્ટેન્ડ નહોતું તેથી ગાડી માટે નારાયણને બહુ દૂર જવું પડ્યું ત્યાં પશુ માઠ માઠ એક ગાડી મળી ગાડીવાલે જે લાડુ કહ્યું તે કબૂલ કરી નારાયણ ગાડીમાં બેઠો નારાયણને આવતા જે વાર લાગી તે તો દુર્ગાને એક લાવ જેટલી લાગી

નારાયણ ગાડી લાવતાં દુર્ગાએ બારણા બંધ કરી દીધા તાણુ વાસી ગાડીમાં બેસી ગઈ

આટલો વખત તેને વિચાર આવ્યો નહિ કે બાઈએ જવું કે નહિ, ઉચિત કે વગર ઉચિત વિચારવાનો વખતજ નહોતો ગાડીમાં બેઠા પછી દુર્ગાએ નારાયણને પૂછ્યું —

હું ઝાડિંગમા આવું છું પણ તારા સમાથીઓને ઠીક નહિ લાગે તો ?

એમ હોય તો તું તેઓને સમજાવજે કે હું તારા હરિકાકાને તેડી જવાજ આવું છું ત્યાં હું ગ્હીસ નહિ મારે ત્યાં રહેવું ઉચિત નથી મને તેમ કરીને તારા કાકાને મારે ઘેરજ લાઇ આવશું તમારી બોર્ડિંગના ફર્શ પદ્દત્ત છોકરા છે ત્યાં શિતળાના દરદીને કેમ રખાય તેમ હું પણ ત્યાં કેમ રહી શકું ? માટે મને તેમ પણ તારા કાકાને આપણે ઘેરજ લાઇ જવા જોઈએ

નારાયણ—પણ કાકાને લાઇ જઇ શકાય તેમ નથી તેનું કેમ ? તેઓને તો અત્યારે શુદ્ધિ પણ નથી આવી સ્થિતિમાં કેમ લાઇ જવાય ? તમે કહો છો તે વિચારે કરવા જરૂર નથી, ત્યાં કોઇ બોને તેમ નથી આજેજ કેટલાએક છોકરા તો જવાનાએ હતા, હજી વિચાર કરતો હતો કે ક્યા જઈ ? માટે તો ધરખાર પણ નથી આમ સમજા જવાની તૈયારી કરતા હતા તેટલામાં કાકા આવી પહોંચ્યા અને ડૉક્ટરે કહ્યું કે કાકાને શિતળા છે એટલે બધા છોકરા અટકી પડ્યા અને એક પણ છોકરો કાકાને આમ મૂકી જવા માગતો નથી ડૉક્ટરે કેટલોએ ભાવ બતાવ્યો પણ કોઇ તેનાથી ડરું નહિ, સર્વે આદિ રહેશે અને કાકાની સારવાર કરશે જે કાંઈ ખર્ચ થશે તે પણ છોકરા આપશે કાકા માટે તો સર્વ કોઇ પ્રાણ આપવા પણ તૈયાર છે

દુર્ગા—ભાઈને મેં આવું તો ક્યાય સાબાળ્યુ નથી એ છોકરાઓ માણસ નથી પણ દેવતા છે પારકા માટે મુનમના આટલું કરે તેવા છે, તે મેં આજેજ અનુમત્યુ

નારાયણ—અરે હજી તો સાબાળો મારી ! તેઓએ

આ સર્વે નહીં કર્યા પછી મે તમારી પશુ વાત તેઓને કરી પહેલા મને પશુ લાગ્યું કે વખતે તમને આવવાની તેઓ ના પાડશે પરંતુ તમારી વાત સાંભળી ના પાડવી તો બાલુ રહી પશુ ઉઠ્યા મને તમને તેડવા મોકલવા ઉતાવળ કરવા લાગ્યા તમે ત્યા આવશો અને જોશો તમારે જ ખબર પડશે કે એ છોકરા કેવા છે પશુ હે માસી જો સિતળા બહાર ન આવે તો ખરેખર માણસ ન બચે ?

દુર્ગાને બંધે મને તેમ થયું હોય પરંતુ નારાયણને હિંમત આપવા તે બોલી—કમ ન બચે ? બાલુ બચી જાય છે તે ફિકર નહિ હું તારા કાકાને બેઠા કરીશ જોને માટે આટલા બાલુ પોતાના પ્રાણ દેવા તૈયાર થયા છે તો પ્રભુ સામું નહિ જુએ ? પરમેશ્વરનું નામ લે બાપ, તેજ બચાવશે નારાયણ રડી પડતો બોલ્યો—માસી જગતમા માર કાકા સિવાય કાંઈ નથી હું તો કાકાને જ બરોસે છું કાકાને કાંઈ થશે તો માર કોણ ?

દુર્ગા નારાયણની આંખો છુછતી બોલી—અરે બાપ સકટ વખતે ખામ હારી જવું તે ઠીક કહેવાય ? તું બહોલ મહેલ સમજુ છો ઇશ્વર ઉપર બરોસો રાખ, તે સૌ સાર કરશે ઇશ્વર વચર આપણું કોણ છે ?

નારાયણને સાન્તવન આપવા દુર્ગા પોતાને મોઢે આમ બેસતી હતી, પશુ નેના પેટમા થું થવું હતું તે જાણતી હતી કે સિતળા બહાર ન દેખાય તો માણસ બચે નહિ પશુ પોતે જો આમ હિંમત હારી જાય તો નારાયણ કોણ છાનો રાખે તે । હૃદયમા થું થવું હતું તે તો એ ઉપર ઇશ્વર જ જાણતો હતો

થોડીવારે તેઓ બોર્ડિંગે પહોંચ્યા ગાડીનો અવાજ સાંભળી બે ત્રણ છોકરાઓ નીચે આવ્યા

નારાયણે ગાડીમાંથી ઉતરતાજ પૂછ્યું—

અમૃતલાલભાઈ કાકાને શુદ્ધિ આવી છે ?

અમૃતલાલ—હજી તો શુદ્ધિમાં આવ્યા નથી દવા પણ મહામહેનતે પીચડાવી છે પણ હજી વાગ છે થોડી વારમાં જરૂર શુદ્ધિ આવવી જોઈએ હવે તમે જલદી ઉપર ચાલો દુર્ગાને ગાડીમાંથી ઉતારી સર્વે ઉપર ગયા દુર્ગા અદર દાખલ થતાજ હરિકાકની પથારી પાસે બેસી ગઈ તેના મ્હો સામુ જોઈ રહી પડી—આ તમે શું કહ્યું ?

મોહન તે વખતે કપડું લીંબવી હરિકાકાને શરીરે માલીસ કરતો હતો તે બોલ્યો—માસી તમે આમ હિંમત હારો નહિ ડોક્ટરે કહ્યું છે કે આ દવા બરાબર લેવાવવાથી શિતળા મહાર આપણે તો પછી આટલું બધું બહીવાનું શું કારણ છે તમે આમ કરશો તો પછી અમ કંઈ નહીં શકશું ?

આ સાંભળી દુર્ગાએ કપડાનો ટુકડો મોહનના હાથમાં યા પોતે લઈ લીધો અને બોલી—ભાઈ આવા બચકર રોગી પાસે તમે બેસો નહિ જે કાંઈ કરવું હોય તે અને કહો હું કરીશ તમે તમારા કાકાનો હવે સ્પર્શ કરો નહિ એ બહુ ખરાબ દર્દ છે પણ છોકરાઓ કોનું સાંભળે તેઓ તો જે બને તે કરવા માડ્યા

પ્રકરણ ૨૨ મું

ડોક્ટરે કહ્યું હતું તેમ દવા લેવાવાથી બીજો દિવસે

સવારે સિતળા બહાર નીકળી આવ્યા સાંજે ડૉક્ટર સાહેબ એક વખત આવ્યા હતા પણ તે વખતે તમો કાંઈ ખાસ બોલી શક્યા નહોતા.

સવારે એક છોકરો ડૉક્ટર સાહેબને ખબર આપવા ગયો. ડૉક્ટર તેની સાથેજ હરિકાકા પાસે આવ્યા અને તેની સ્થિતિ જોઈ બોલ્યા—હવે મને પણ હિમત આવી છે તેને જ્ઞાન નથી આવ્યું તે માટે કાંઈ પણ ગમરાવાનું કારણ નથી તેના માથામા ગરમી ચઢી ગઈ છે તે હજી ચાર પાંચ દિવસ સુધી આવા બેભાનજ રહેશે, પણ તમે સાવધાન રહેજો આ રોગ એવા પ્રકારનો છે કે જેમા ખાસ માવજતજ કામ કરે છે માટે બરાબર સાવધાન રહેજો.

ચાર પછી દુર્ગાને જોઈ તેઓ બોલ્યા—આ બાપ માવજત કરે છે તો તમારી આટના બધાની અહિ થી જરૂર છે ? તમે બે જણા રોકાઓ બાકી સર્વે તમારે ઘેરે જાઓ આરા રોમચારામા મુબાઈમા રહેવું બહુ જોખમભર્યું છે.

અમૃતલાલે કહ્યું—મેં તો બધાને કહ્યું કે હું અને નારાયણ અહિ છીએ તમે સર્વે પ્રુથીથી જાઓ પણ સાહેબ માફ તો કોઈ સાબળતુએ નથી સર્વે કહે છે કે હરિકાકાને ઠીક થયા વગર અમે તો અહિથી ખસીશું પણ નહિ.

ડૉક્ટર—જો સર્વનો એવોજ આગ્રહ હોય તો હું શું કહું ? પણ તમે બહુ સલાળથી રહેજો આ દરદિ પાસે બધાને આવવાની કાંઈ જરૂર નથી આમ કરી ડૉક્ટરે બહાર આવી પૂછ્યું—આ સ્ત્રી કોણ છે ? હરીકાકાને શું થાય ?

મોહનલાલે ડૉક્ટરને દુર્ગાની સર્વ વાત કહી. ડૉક્ટર વિસ્મય થતા બોલ્યા—તમારા હરિકાકાનું ખાણ તો વિચિત્ર

છે તે કાંઈ જાદુ આદુ તો જાણુનો નથી ને ? તમે બધાઓ હરિકાકા પાછળ માડા બન્યા છો અને આ બગ્ગરની વેશ્યા તે પણ પ્રાણુ પાથરે છે આવું તો મેં મોઢ દિવસ સાંભળ્યું નથી પણ આજે નજરે જોઈ છું

મોહનલાલ—અરે તેની પાસ જે કાંઈ રૂપીઆ ધરેણા હતા તે પણ ચાહિ આવી મારા હાથમા સોપી દીધા છે અને ચિકિત્સા માટે વાપતવા કહે છે પણ અમે તો અમારી પાસેથીજ દેવાના છીએ

ડૉક્ટર—હા એમ થવું જોઈએ તે બાબ પોતાનું સર્વ અર્થા નાખે અને ન કરે ઇશ્વર અને હરિકાકાને કાંઈ થાય તો આ વચે તો તેને બીજા માગવીજ પડે તોપણ જે તમને કાંઈ ખર્ચ લાગશે નહિ હું વિચિત્રનો એક પૈસો પણ નહિ લઉં, વળી તમે આટલું બધું કરો છો તો મને પણ કાંઈક હાથ યામો કરવા આપો હું મજબૂર ઉપર ચીઠી નખી આપું છું ત્યાં થર્માઈ ખાતુ છે તો ત્યાંથી દવા લેતા જજો ત મારે ખાતે માડી આપશો

અમૃતલાલ બોલ્યો—સાહેબ આપ રોજ આમ બે વખત જોવા આવતા જશો તે પણ થોડું નથી તમારા કરજમાથી અમે ક્યારે છુટશું ? પરંતુ દવાના પૈસા તો અમેનેજ દેવા હો

ડૉક્ટર—ના તેમ નહિ બને, તમારા કાકા માટે મને પણ કાંઈક કરના આપો આમ કહી તેણે મજબૂર ઉપર ચીઠી લખી આપો અને તેમા સર્વ બીલો પોતાને ખાતે માડવા લખી આપ્યું

જતા જતા ડૉક્ટરે કહ્યું તમારે હવે કોઈએ મને બોલાવવા આવવાની જરૂર નથી,—હું મારી મેળેજ સાજ

સવાર આવીશ છતાં તમેને કાષ્ટ ખરાય રિયતિ જણાય
તો અને ખબર આપજો

એક છોકરો બોલ્યો—ડાક્ટર માહેજ સ્થિતિજાની દવા
દેશી તો કરવા જરૂર નથીને ? ડાક્ટર બોલ્યા—નાના તેવી
કાષ્ટ જરૂર નથી દેશી દવા ખરાય તેમ હું કહેતો નથી
પણ અને લાગે છે કે સ્થિતિજા ઉપર વિલાયતી દવા પણ
હીક કામ કરે છે ઉપરાત દમણા અને સારો અનુભવ પણ
મળ્યો છે ને તમે જાણો છો

બોહન બોલ્યો—અને તે માટેજ અમે આપને સરણે
આવ્યા છીએ આ જોવા દેવી પુરૂષને હાથે જો હરિકાકા
ન આવે તો તો અમારા નશીમનોજ વાક

ડાક્ટર ગયા પછી બોહન બોલ્યો—મહા જ દેખાતો
નથી તો પછી શું કરશું જગન્નાથ કહેતા હતા કે રાત્રેજ
મહારાજ જવાનું કહેતા હતા તો નાસી તો નહિ ગયો
હોય ને ?

અ વખતે જગન્નાથ મહારાજ આવી પહોંચ્યા તેણે
કહ્યું—એકસ નાસી ગયો છે રાત્રે અને તેની વાત ઉપર
થીજ લાગ્યું હતું કે તે નાસી જશે પણ ભાઈ મારાથી
તમને છોડી કેમ જવાય અરે ધન્યરની મહેરમાની હોય તો
કાષ્ટ થતું નથી, પણ હવે આપણે રસોયો તો શોધવો
પડશે આજકાલ કાળો રસોયા પણ સ્થિતિજાના કમથી
નાશવા માડ્યા છે, પણ આપણે તો કાષ્ટ કાષ્ટ નથી
ભય થાય તો પણ આમ છોડીને પણ કેમ જવાય ? વાર
હવે હું કાષ્ટ રસોયો શોધી લાવું બિચારા હરિકાકા રોજ
હસે મોઝો અને હાક મારતા આવતા હતા તેઓ આવી

રિશ્તિમા આદિ આવી પડ્યા છે તો મારો તો પ્રાણુ પણ તેને માટે દેવા તૈયાર છું એટલામા અમૃતલાલ બોલ્યો— પણ જગન્નાથ મહારાજ આદિ દુર્ગા વાંછ પણ છે અને અમે પણ છીએ સર્વ કાંઈ મલાળી લેશું તો તમે ખુશીયા તમારે છેરે જાઓને ? જગન્નાથ મહારાજ બોલ્યા—વાંદ તમે કુલ જેવા છોકરા અહીં રહો છો, અને મને જતા રહેના કહો છો સલાહ તો સારી આપો છો, હરિકાકા તમારા છે અને મારા નથી ? તમે સારા માણસના ઠોકરા તમારામા દશ વીસની આશા બધાયેલ છે પણ આપણે પાછળ કાંઈ નથી તો હું જીવું તો એ શું અને મરું તો એ શું ? હરિકાકાની સેવા કરના મરણુ આવે તેવા દિવસ કનથી ? વાઈ ત્યારે હવે હું જાઉં, હું ખુબ રખડીશ ત્યારે રસોયો મળશે વળી આનશે તેને ખબર પડશે કે આદિ એક શિતળાનો હરદી છે અને તે સામળીને નાશી જશે તો વળી ફરી શેષવા જવું પડશે અન્ય યીજ રસ્તું તો તૈયારજ કરી રાખી છે આમ કહી જગન્નાથ મહારાજ રસોયાની શેષમા આવી નીકળ્યા

મોહન બોલ્યો—અરે રસોયો ન મને તો આપણે નારતેથી ચલાવીશું

અમૃતલાલ—બહે ગયા આમ નારતો કરી ચલાવવા જઈશું તો તખીયત બગડશે

પ્રકરણ ૨૩ મું

ત્રણ દિવસ પછી હરિકાકાને શુદ્ધિ આવી, પણ આપો બેલવાની કે બેલવાની તેનામા શક્તિ નહોતી તેને જે

કાંઈ જ્ઞાન થયું હતું તે તેના ચહેરા ઉપર મના ફેરફારથી જણાતું હતું

બોડિંગના ડોકનઓ અને દુર્ગા જરાએ વિશ્રાન્તિ લીધા વગર મતન હરિકાકાની સેવા કરતા હતા દુર્ગા ખાસ જરૂર વગર હરિકાકાની પચારી પાસેથી ખસતી પણ નહોતી તેને કેમ સારૂ થાય, તેને કષ્ટ કેમ ઓછુ લાગે તેજ દુર્ગાનું રટણ હતું તેની બાકિનપૂર્વક સેવા જોઈ છેકગઓ અને ડોકટરો અજબ થઈ ગયા હતા ડોકટર એક દિવસ આવેગમા બોલી ગયા કે—જો કદાચ હરિકાકાની આ જીવતા હોત તો તે પણ આટલી સેવા કરી શકત કે કેમ તે પણ મને તો શકા પડતું લાગે છે હું મારો જોશ અનુભવ છે તે પ્રમાણે તો કહું છું કે આવી માવજત નો એક પાકી અનુભવી નર્સ સિવાય કોઈ પણ કરી શકે નહિ અને તે ઉપરથી તમારે જોવાનું છે કોઈની ઉપર ઉપરની લાગણી કે સબંધ ઉપરથી દોરવાઈ જવું નહિ આ જુઓ દુર્ગા, પાપને માર્ગે દોરવાઈ ગઈ પણ હવે જે પ્રમણે તે કરે છે તે સેવાભાવ જોતા તેઓએ પોતાની જાદગી કેવી સુધારી છે જે પાપને માર્ગે દોરવાઈ ગય છે તેને મોડો નહિ તો વહેલો પણ પશ્ચાત્તાપ થાય છે પરંતુ પોતાને સુધારવાનો અવસર તેઓ મેળવી શકતા નથી આ સમાજને એક સારો જોશ દાખલો લેવા જેવું છે તમો પણ હું ધારું છું કે દુર્ગાનો ગુણજ અહણ કરશે। પાપ નિન્દાપાત્ર છે પણ પાપ કરનાર નિન્દાપાત્ર નથી કારણ કે મને તેવું પાપી પ્રુણનો માર્ગ, ધર્મનો માર્ગ સોંપી શકે છે

પણ સમાજ તેની નિન્દા કરી તેને પાછળ ધકેલી મૂકે છે તેજ ખરાબ છે

અમૃતલાલ—અમે તો તેનો વ્યવહાર જાણ, તેમને મનુષ્ય નહિ પણ દેવીજ કહીએ છીએ

ડૉક્ટર—દેવી કહો કે ન કહો પણ સાધારણ માણસ કરતા તેના કટલાક વિશેષ ગુણો છે તેમા ખોટું નથી વળા એક વાત તમને કહું કે જેઓ નિસ્વાર્થ બની રોગીની સેવા કરે છે પોતાના પ્રાણ પાથરે છે, તેને કોઇ પણ રોગ અથવા એવ વાગનાજ નથી મને તો હૃદય-રનો એટલો બધો ભરોસો છે અમારા જેવા ડૉક્ટર વિજ્ઞાનિક હતા તેઓ વાત ઉપર વાત નીકળતા એક વખત કહેતા હતા કે—નિસ્વાર્થ અને પરોપકાર દૃષ્ટિથી મનમા એવી એક ઉન્નતતા જાગત થાય છે કે કાંઈ પણ રોગ તે શરીરમા પ્રવેશ કરી શકતો નથી—આ વિજ્ઞાનિક અનુભવે સત્ય જણાય છે તમે સમજી શકો છો અમારા વિજ્ઞાનિક મિત્ર કહેતા હતા કે હૃદયની કૃપા કે આશ્વિર્વાદ કોઈ ઓછા નથી શરીરે એક એવા પ્રકારનો ભાર ઉત્પન્ન થાય છે કે કોઈ પણ રોગ તેના ઉપર આક્રમણ કરી શકતો નથી અર્થાત તેણે તેમના બળની મદદ જણાવી તે એક પ્રાકૃતિક મત્સ્ય છે તમે તો વખતે માનશો કે નહિ પણ માનો પણ હું તો ડૉક્ટર હતા કહું છું કે પરમેશ્વરની કૃપાજ મોટી ઓછા છે પછી ભલે મને કાંઈ વીમઝીકલ કંઈ વાર હવે આજે તો ખુબ થઇ કારણકે તમે યોગ્ય પાત્રો છો તો મને પણ પાત્ર થાનો કરવાની હોશ થઇ આવી મને તમારો પરિચય

થતા તમારી લાયકાત જોઈ હું બહુ ખુશી થયો છું હું જીવીશ ત્યાં સુધી તો નહિજ જૂલું અને હરિકાકા બેઠા થશે એટલે તેમને પહોલી પેટી ઉપર લાડારી થવા નહિ જવા હવે મારે લાજ બધું જમણું કેમ કીકને ?

નારાયણ—અરે પહેલા તો તેમને બેઠા તો કરો પછી તમારી મજા પડે તેમ કરજો હવે તમારેજ તેનો ભાર ઉપાડવો છે તે મહુ સાર છે આટલા દિવસ જે પેટી ઉપર દીલ સળેને ઢોરની માફક કામ કરું છે તેઓ તો ખબર પણ નથી પૂછતા અને તમારે તેને ટટલા દિવસનો મનપા છતાં તમે આટલું કરો છો ત થોડી વાત છે ?

ડાક્ટર—આઈ હું તો મારી કમાણીના લોભે આ મધુ કરે છું

નારાયણ—માહેન અહીં આપને થું મોટી પ્રાપ્તિ થઈ ગય છે ? અહીં ક્યા તે લોભ આવ્યો ?

ડાક્ટર—અરે છોકરા અર્થ લેભ નહિ પણ પરમાર્થના લોભ તો કમાણી કામ ઓછી નથી હો !

મોહન—અમારૂં પણ મહાગય કે આપ જેવા મોટા માણસની અમારા ઉપર મીઠી નજર થતી છે હરિકાકા થકી આપ અમને મળી આવ્યા આપ મોટા માણસ થોડા રોજ પહેલાં અમે તમારી પાસે આવવાની પણ હિમત ન કરીએ અને આજે તમે અમારા આત્મીય બધ પડ્યા છો તે પણ ઇશ્વરની કૃપા નહિ તો શું ?

ડાક્ટર બોલ્યા—સાલજી માણસને એવો પણ દિવસ મળી આવે છે કે જ્યારે મન જોલીને વાત કરવાનું મન થાય છે તે કમ ખબર છે ? સારા માણસની હવા લાગે એટલે મનુષ્યના હૃદય ઉપરનો પડદો ખુલી જાય છે અને માણસ એક બાળક જેવું જની જાય છે તે એક સ્પર્શ સક્રિય છે તમારી જોડીં જની હવા અને સજત એવી તો

દેવી છે કે મારા જેવા હજારોને પણ હૃદય ખોલવું પડ્યું છે મારા મ્હો ઉપરનો ભાર સરી પડ્યો છે અને હૃદય એક બાળક જેવું શરણ મની અત્યંત સતેષ અનુભવે છે

મોહન બોલ્યો—પણ ચાહવા અમારા કાકાએ બનાવી છે ! અને બીજા અમારી માસી પણ તેવાજ છે

ડાક્ટર—ખરી વાત છે હું પણ તેજ કહેવા જતો હતો

નારાયણ—ચાડ ડાક્ટર સાહેબ, કાકા આખો બધું કરી રાખે છે તે તેમની આખો તો નહિ જતી રહેને ?

નારાયણનો સવાબ સાબળી ડાક્ટરનું હૈયું પણ કંપી ઉઠ્યું કોણ જાણે નારાયણના ચોખ્ખા હૃદયમાં તેના કાકાના ભવિષ્યની છાયા તો નહિ પડતી હોય ? આમ વિચારી જરા કંપી ઉઠ્યા પણ પોતાને સાબળીને બોલ્યા—માડો યામા ભાઈ આખો તે કેમ જશે ?

નારાયણ—કેમ જશે તે તો કહી શકતો ના | પરંતુ મને તો મનમાં જે લાગી આવ્યું તેજ કહું છું

નારાયણની વાત સાબળી ડાક્ટરના કબેજમાં એક ચીરો પડ્યો તેનું મ્હો પણ સુકાઈ ગયું તેને લાગ્યું કે આ કાવચવાણી તો નાહ હોય

પ્રકરણ ૨૪ મું

અચાનક નારાયણના મ્હોમાંથી જે બોલાઈ ગયું હતું તેમજ થયું સાત દિવસ પછી જિતળા બપોરે નખી મયા અને હરિકાકાયા બોલરાની શક્તિ આવી ત્યારે ડાક્ટર તેની આખો ખોલવા પ્રયત્ન કરતા લાગ્યા હરિકાકાની આખો ખુલી શકી નહિ, પરંતુ ડાક્ટરે તે ધીમે ધીમે એક પછી એક પાપણ ખોલી અને એવું તો બેડ આપ્યા ડોળા

ખલાસ થઇ ગયા હતા પણ હવે કાંઈ ઉપાયજ નહોતો તેઓએ તે દિવસ કોઇને પણ તે વાત કહી નહિ આવી વાત તેઓ કેવી રીતે કહી એકે કારણકે તઓ અહીં ડાક્ટર તરીકે નહોતા પણ હરિકાકાના આત્મિક હતા તેથી તેની જલા કેમે કરતા ઉપડીજ નહિ છોકરાઓ જેમ હરિકાકા કહીને બોલાવતા હતા તેમ ડાક્ટર પણ તેને કાકા કહીનેજ બોલાવતા હતા તેને લાગ્યું કે તે વાત હમણા જાહેર ન કરવીજ સારી છે, હરિકાકા પોતે જ્યારે સમજી ગઇ કહી નાખશે ત્યારે કાલે સુવેન ખબર પડે

ડાક્ટરે હરિકાકાની એક આખો જરા બોલી તપસી તેથી હરિકાકાને પણ પોતાની આખો જરા હળવી અને છુટી પડેલી લાગી તે દિવસ તો તેણે પણ આખો બોલી નહિ પણ બીજે દિવસે જરા મહેનત કરતા આખો ખુલી ગઇ પરંતુ આ શું ! સર્વત્ર અધકાર !

એટલે હરિકાકા કીણા સ્વરે એ કુળ્ય હાથે ધીમે ધીમે કહ્યું--દુર્ગા મને કાંઈપણ દેખાતું નથી મને તો સર્વત્ર અધકારમયજ લાગે છે

દુર્ગા તે વખતે હરિકાકા પાસેજ બેઠી હતી તેમ બીજા કાંઈ પણ ત્યાં નહોતું ગાં બોલી--અધકાર એ કેમ ? ના ના એવું બનેજ નહિ ! તમે આટલા દિવસ આખો બોલી નહોતી એટલે આજે પ્રથમ જતા એવું લાગતું હશે એ અધાઈ નહિ રહે એક એ વાર આખો બોલીને જોશો એટલે સર્વ કાંઈ જોવામાં આવશે

હરિકાકા--નારે ના તેમ નથી કાલે ડૉક્ટરે જ્યારે મારી આખો બોલી હતી ત્યારે પણ મને તો અધાઈજ લાગ્યું હતું ડૉક્ટરે મારી આખો એવી રીતે છોડી દીધી કે મને પણ લાગ્યું કે મારી આખો જતી રહી છે પરંતુ તે વખતે હું ડૉક્ટરને પૂછી શક્યો નહિ પણ ખરેખર દુર્ગા મને તો લાગે છે કે મારી આખો ખલાસ છે બસ હવે તો

આ સર્વે અધિકાર લાગે છે મારે તો બધે અધિકાર થઇ ગયું છે, આમ કહી હરિકાકા નિશ્વાસ નાખતા ચૂપ રહ્યા. નારાયણ બાબુની જોરડીમાં હતો તે આ વાતથી તને બાબુકાર સાબળી આ રાગીની જોરડીમાં આવી બોલ્યો—માસી મા કાકા શું કહે છે ?

દુર્ગા કાઠ બોલે તે પહેલાં હરિકાકા બોલ્યા—બાપ આ જન્મે તા આ આપોએ તને જોઇ શકીશ નહિ નારાયણ—એમ કેમ કહે છે કાકા !

દુર્ગા બોલી—તારા કાકા કહે છે કે તેમની આંખે કાઠ દેખાતું નથી તેને તો સર્વત્ર અધિકાર જ લાગે છે

હરિકાકા—સર્વત્ર અધિકાર લાઇ મારા નશિયમા સર્વત્ર અધિકાર

નારાયણ—એ તમે શું કહે છે કાકા ! અધિકાર વળી ક્યાંથી આવ્યો ? બધા દિવસે તમે આખો ખોલી છે તેમ આપોમા પણ સિનળાના ઘણા થયા હોય અને તે સુકાઇ ન ગયા હોય તો દેખાયજ નહિ ને ઘણા કન્ધાઇ જશે એટલે દેખાશે

હરિકાકા—નારે લાઇ તેમ નથી પણ ખરેખર મારી આપો ગઇ છે હવે હું અન્ધ તારૂં મ્હો શી રીતે જોઇ શકીશ અરે પરમાત્મા આ તે શું કર્યું !

નારાયણ તે રખતે માણુમાંથી બધાને બોલાવી લાગ્યો સર્વ કોઇએ તે પ્રમાણે અભિપ્રાય આપ્યો એવટે અમૃતલાલ બોલ્યો—હવે આટલા વિચાર કર્યા શું કામ લાગે આપણે તે શું સમજ્યે હું હમણાજ ડોક્ટરને બોલાવી લાવુ છું અને તેઓ તપાસી જો કહે તે ખરૂં

અમૃતલાલ અને મોહન ડોક્ટરને બોલાવવા ગયા તે વખતે અઢીનો સુમાર હતો, ડોક્ટર તૈયાર થઇ કોઇ દરદીને જોવા જતા હતા ત વખતે અમૃતલાલ અને મોહન તેને ઘેર જઇ પહોંચ્યા તેને જોઇ ડોક્ટર બોલ્યા—કેમ તમે એક સાથે બે જણ આવજો તો આવ્યા ? શું ખમર કાકા કેમ છે ?

મોહન—અમે તે માટેજ આવ્યા છીએ હરિકાકા કહે છે કે તેમની આખે કાંઈ પણ દેખાતું નથી સર્વે અધાર

ડાક્ટર જરા ચૂપ રહી એક નિશ્વાસ નાખી બોલ્યા—
હરિકાકા જે કહે છે તે ખરૂં છે તની બેઉ આંખો ગપ છે—એકદમ અધાર છે તને આપણે બચાવ્યા પરંતુ આખો તા ગપ

મોહન અને અમૃતલાલ એક સાથે બોલ્યા—‘શું’
કહો છો ડાક્ટર સાહેબ બેંધ આખો સાહિ અધાર !

ડાક્ટર—હા કાંઈ બેંધ સાહિ ગરમીમાં બળીજ ગપ છે

અમૃતલાલ—તેની દૃષ્ટિ શક્તિ ફરી લાવવાનો કાંઈ ઉપાય ?

ડાક્ટર—તે દિવસે મેં આંખ બેંધ હતી ત્યારે તો મારા અનુભવ પ્રમાણે સાવ અધાર છે મને આખોતું ખાસ એવું કાંઈ જ્ઞાન નથી પણ હું જ્યાં સુધી જાણું છું ત્યાં સુધી તો આખો માટે કાંઈ ઉપાય નથી પરંતુ હરિકાકાને જરા ઠીક થાય એટલે આપણે કાંઈ આંખના ડાક્ટરને બતાવશું તમે હાલ તો નિરાશ થાઓ નહિ હરિકાકાની દૃષ્ટિ ફરીથી લાવવા માટે જો કાંઈ પણ ધ્યાન હશે તો આપણે કાંઈ બાકી નહીં રાખીએ હમણાં તો તમે આમ મહારાઓ નાહ

અમૃતલાલ—એમ છે તો મહેરબાની કરી આપ જરા અભારે લા આવી જાઓ હરિકાકા પણ બહુ હતાક થઈ ગયા છે નારાયણ પણ માયુ પછાડે છે

ડાક્ટર—જૂઓ તમે હિંમત નહિ રાખો તો હરિકાકા કેમ રાખી શકશે તમે જો હિંમત આપશો તો તેઓ પણ શાન્ત થઈ જશે તમે હજી બાળક છો તમે હરિકાકાને પુરા ઝોળખ્યા નથી દુનિયાના હજાર કુખોથી ત મહારાષ્ટ્ર જાવ તેમ નથી મેં હજારો દરદી જોયા છે પરંતુ આવા હિંમતવાન તો થોડાજ

અમૃતલાલ—તે મને તેમ હોય પણ ખલારે અમારી સાથે આવ્યા વગર ચાલે તેમ નથી

ડાક્ટર—ચાલો હારે હું તૈયારજ છું

તેઓ ત્રણે જણા બોડિંગે આવ્યા તેઓની માડી બારે આવી ત્યારે નારાયણ દોડતો દોડતો નીચે આવ્યો અને અમૃતલાલ તારા બાપુ આવ્યા છે તેઓએ કહ્યું કે આજે સાત આઠ દિવસ થયા કાગલ નહોતો તેથી મને ફિકર થઈ પડી અને આહિ આવવું પડ્યું

અમૃતલાલ—ક્યા છે માન બાપુ કેને ત્યા છે ?

નારાયણ—તેઓ તો હરિકાકા પાસેજ બેઠા છે હરિકાકાની સર્વે હકીકત મે તેમને કહી અને હરિકાકા માટેજ તું ધેરે ગયો નથી તેમ પણ કહ્યું તે સાબળી તારા બાપુ તો ઉઘટા બહુ પ્રયત્ન થયા આવી પ્રસન્નતા તો મે ક્યાય જોઈ નથી બાપુ એવા બાપને તારા જેવા બેઠા હોય તેમ નવાઈ શું ?

અમૃતલાલ—હવે વધારે વખાણુ રહેવા દે, ચાલો ઉપર

ડાક્ટરને આમળ કરી સર્વે હરિકાકાની ઝોરડીમાં હાથલ થયા અમૃતલાલના બાપુ ઉડીને ઉભા થયા એટલે નારાયણે ડાક્ટરને કહ્યું—ડાક્ટર સાહેબ આ આપણા અમૃતલાલ બાપના પિતાજી છે

હરિશ્ચંદ્ર ડાક્ટરને પહે બામવા જતા હતા તેને ડાક્ટરે પકડી લઈ કહ્યું—તારા આ શું કરે છે એમ કહી હરિશ્ચંદ્રને પહે બામતા બોલ્યા—તમે મારાથી મોટા છે ઉપરાંત આપનું નામ અને અમારા કાકાનું નામ એકસરખું છે તમે પણ અમારા હવે તો કાકા થયા

હરિશ્ચંદ્ર બોલ્યા—નામ મળતું છે તેથી શું થયું પણ તેની વાત સાબળી તો મારામા અને તેમા આકાશ જમીન જેટલો તફાવત છે મે તેમને કહ્યું કે આપણા નામ મળતા આવે છે એટલે આપણે બાપજોજ થયા, પણ તેઓ તો દેવતા

છે અને હું એક તુચ્છ માણસ છું પરંતુ મીરામય દ્રશ્યોએ
અહંકાર અડાળને પણ મિત્ર કહ્યો હતો આ પણ તેવું જ છે

ડૉક્ટર હસતા હસતા બોલ્યા—અરે અમૃતલાલ તારા
બાપુને પણે લાગ્યો નહીં ?

મોહન—તમે પણે લાગ્યા તે મધુ નહીં અમને તો
વખત પણ તમે ક્યા આપ્યો હતો ? એમ કહી મોહન
અને અમૃતલાલ બેઠે હરિશ્ચંદ્ર શેઠને પણે લાગ્યા મોહન
અમૃતલાલનો દૂર મામામા સગો હતો હતો

હરિશ્ચંદ્ર શેઠ જરા હસતે મોઝાએ બોલ્યા—અમૃતલાલ-
નો આઠ દિવસ કામળ ન મળ્યો એટલે મને તો વિચાર
થવા લાગ્યો આજકાલ આ લાયકર સિતળા ચાલે છે એટલે
ધેર આવતા રહેવાનું લખ્યું હતું તે ધેરે પણ ન આજ્યો
અને કાંઈ કામળ પત્ર પણ ન લખ્યો એટલે ધરમા પણ
મૈના જીવ હંચા થઈ ગયા એટલે મારે આદિ આગવું
પણુ આઠ આવીને હું તો અજમ થઈ ગયો ડૉક્ટર
સાહેબ ! મને લાગે છે કે આજે મારો જન્મ સફળ થયો
મારો દિકરો પોતાના પ્રાણની પણ પરવાહ કર્યો વગર
આ મારા મિત્રની સેવા કરે છે એથી મને ખીજે વિશેષ
આનંદ કયો ? પણ આટલા આનંદમાં પણ મને એક
હું ખ થાય છે તમા હરિકાકા કહે છે કે તેમની આખો
જતી રહી છે મેં કહ્યું કે ખોટી વાત છે તો તમે કહો
જોઈએ તેમની દષ્ટિ સ્થિત જતી તો નથી રહીને ?

હરિકાકા—ડૉક્ટર સાહેબ ! મારી આખો ફક્ત એકજ
વખત ખોલી આપો કે મારા દયાળુ પ્રભુ જેઓ મારી
પાસેજ આવીને બેઠા છે તેને હું નીરખીને દર્શન કરી શકું
ભાર પછી આપના દર્શન કરે બસ તે પછી જાણે જન્મ
ભર હું આશળે થઈ રહું અને કાંઈ પણ નહીં થાય છોકરાઓને
તો હું મારી આંતર દૃષ્ટિથી જોઈ શકું છું પણ આજે જે
મને અધમને મિત્ર તરીકે સ્વીકારે છે તે દયાળુ દેવના મને
ફક્ત એકજ વાર દર્શન નહિ કરાવે

ડૉક્ટરની આજોમા આસુ આવી ગયા તેઓ મહામહેનતે આસુ સહાણી બોલ્યા—હરિકાકા તમે તો પરમાત્માના દર્શન કરી શકો છો તે થોડું છે? મનુષ્યના મ્હેા તો માટલા વર્ષે બધું જોયા છે મનુષ્યની માયા જાળમા બધું વર્ષે જાળ્યા પરંતુ હવે પરમાત્મા તમને તે માયા જાળમા નાખવા નથી માગતા, તેની એવીજ ઇચ્છા છે કે ભક્ત દિવસરાત તનાજ રૂપસાગરમા ડૂબ્યો રહે તેથી તમારી બાલ્યશુઓને બધું કરી પરમાત્માએ તમારી આત્મશુ એટલે જ્ઞાનશુને આજે બોલી નાખી છે એ પશુ પરમાત્માના ખેલ છે હરિકાકા ।

હરિકાકા હવે બેસી શક્યા નહિ તેઓ લેલા મધ ડૉક્ટરને બાથમા ચાંપી બોલ્યા—ડૉક્ટર સાહેબ તમે પશુ દેવતા છો આવી સસ્કારી જ્ઞાન જોખી મેં ક્યાય સાબળી નથી આ તમારી દેવવાણી કોઇ મારા પુણ્ય ફળેજ અને સાબળવા મળી છે

ડૉક્ટર સાહેબ હરિકાકાને પંચ લાગી બોલ્યા—તમે એમ બોલો નહિ હું તો એક સામાન્ય મનુષ્ય છું આ ઊંઠરાઓની સેવા જોઇ, અને તમારી મીઠી દેવીવાણી સાબળી તમારે જીવન વૃત્તાંત સાબળી હું પશુ પવિત્ર થયો છું આ ઊંઠરાઓ અને તમે તો મારી અજ્ઞાનશુઓ બોલી નાખી છે

હરિકાકા—તમે જૂલો છો, આ મને સોના જેવા ઊંઠ રાઓ મળતા માફે જીવન સાર્થક થયું છે અને તેઓનાથીજ આપ મહાપુરુષોનો બેટો થયો છે તમે ખરે કહો છો એ જીવ પ્રજાની માયા છે

મકરણુ ૨૫ મું.

તે દિવસ સાંજે બાઈબીની એક ઝોરડીમા સર્વ સાથે મળીને બેઠા હતા, ડૉક્ટર સાહેબને પશુ બોલાવવામાં આવ્યા હતા હરિશ્વર શેઠે કહ્યું—ડૉક્ટર સાહેબ આપની પાસેથી એક સલાહ લેવા તરફી આપી છે તો જુઓ મારા મિત્રની બેઠું આજો મધ્ય છે તેમા હવે કાંઈ પશુ

સદેહ નથી હવે શું કરવું । તમે તે વખતે ચાલી ગયા પછી અમે કેટલીકવાર વાતો કરી તેઓને જાણતા હવે કાંઈ પણ ઇચ્છા નથી પણ તેઓને આ એક નારાયણનીજ માયા લાગી રહી છે તેણે કહ્યું કે પેલી ઉપર મારા ચારસો પાંચસો રૂપિયા જમા છે દેશમાં વીસ વીધા જમીન અને એક મકાન છે તેઓ રૂપિયા અને મકાન તથા ખેતરોનું જે કાંઈ ઉપજે તે સર્વે નારાયણને બચાવવા માટે આપી દેવા તૈયાર છે દિકરી માટે કાંઈ ફિકર કરવા જેવું નથી, તે સારે ધેરે સુખમાં પડી છે અને તને હરિદાસબાઈએ જે કાંઈ આપ્યું છે તટલામાં તે રાજી રહેશે આમ કરવાથી હરિદાસ પોતાનું કેમ ચલાવશે ? દુર્ગા માટે શું વ્યવસ્થા કરશે ? તે પૂછતા તો તેઓ કહે છે કે તમ મારી ફિકર કરો નહિ જેણે મારી બહારની બેઠ આપે બધ કરી દીધી છે અને આત્મામાં પ્રકાશ કર્યો છે તો તેજ મારો મર્વ બાર છપાકશે અમે તો કાશી જઈને રહીશું તેણે અમારે માટે ત્યાજ વ્યવસ્થા કરી રાખી છે

ડાક્ટર સાહેબ બોલ્યા—હરિકાકા આ પ્રમાણે જે વ્યવસ્થા કરવા માગે છે તેમાં મારો એક વાંધો છે હું એક સામાન્ય મનુષ્ય છું અને મારી શુદ્ધિ પણ કેટલી તો તમને સલાહ આપો તો નારાયણનો બાર મારા ઉપર રાખો છું તેને બચાવવા માટેનો સર્વ અર્થ હું આપીશ હરિકાકાએ જેવી રીતે નારાયણને રાખ્યો છે તેવી રીતે તો કાંઈ પણ નહિ રાખી શકે મારે ધેરે કાંઈ છેડકું છેવું નથી હરિદાસની માલમિલકત તેની દિકરીનેજ આપવાનો મારો અભિપ્રાય છે આમાં આપ શું કહો છો ?

દરિશ્વર બોલ્યા—મારી તો એ વ્યવસ્થામાં સંપૂર્ણ સંમતિ છે જાણના પ્રમાણે દુર્ગા પાસે પણ કાંઈક રોકડ અને ધરેણું છે તેઓ પણ પોતાનું સર્વ કાંઈ સુપાત્રે આપી દઈ હરિકાકા સાથેજ કાંઈ તિથિ દેતે જવા માગે છે ત્યાં તમારું કેમ ચાલશે એમ મેં પૂછ્યું તો દુર્ગા કહે કે—તેની આપણે શું ચિન્તા, સલાહ લેવા વાળો સમર્થ છે

નારાયણ એટલી વાર ને ચુપ બેઠો હતો તે બેલ્યો—
મારે પણ હવે બધીની શુ કલુ છે હું પણ મારા કાકા
સાથેજ જઈશ હું તેમની સાથે રહી બિક્ષા માગી મારા
કાકા અને માસીનું બરણપાપલું અને સેવા કરી કૃતાય
થઈશ કાકાની આવી અવસ્થામાં હું તેને કેમ છોડી
જઈ હવે તો તેઓ અધ થયા છે નારાયણ વધારે કંઈ
બોલી શક્યો નહિ તેનું ગળું રૂધાઈ ગયું

કાકર બોલ્યા—તેમ ન બને નારાયણ, તું હજી
બાળક છો તારે તો હજી બાળુવાનું છે—તાન કાકાને સુમે
અને આનંદે રાખવા માટે પણ તારે બાળુવું જોઈએ
હરિકાકાની સેવા માટે હું અવસ્થા કરીશ તું બેસીકર રહે

હરિશ્વર બોલ્યા—મારે પણ કાંઈક કહેવાનું છે હું
અમૃતલાલના પિતા એટલજ બેલવાનો હક ધરાવું છું
નારાયણ અને અમૃતલાલ બંને મિત્રના હિંકા છે બન્ને
મિત્ર છે તો હરિકાસ તિથક્ષેત્રે રહે કે ગમે ત્યાં રહે પણ તેમના
બાર અમૃતલાલે જે ઉઠાવવો જોઈએ એજ મારી પ્રાથના છે

અમૃતલાલ—હરિકાકાને કયામ જવા હજી નહિ અહિં જ
મશે રહે કહાય તેમની બહુ ઇચ્છા હોય તો નાશિક
જઈને રહે એટલે વારવાર ત્યાં અમે જઈ આવી શકીએ
સર્વે છોકરાઓ આ વાતમાં એકમત થયા

એટલે કાકર બોલ્યો—ચાલો તારે હવે આપણે હરિકાકા
પાસે જઈએ અને આપણે જે નક્કી કર્યું છે તે તેમની આગળ
રજી કરીએ હવે તેઓ શુ જવાબ આપે છે તેજ જોવાનું છે
એમ કહી સર્વે મળી હરિકાકા અને દુર્ગા જે ઝોરડીમાં હતા
ત્યાં ગયા તેઓનું આગમન જાણી હરિકાકા બોલ્યા કાલુ ?

કાકરે કહ્યું—હરિકાકા અમે સર્વે મળી તમારી
પાસે આવ્યા છીએ

હરિકાકા—હા સાહેબ તમે ક્યારે આવ્યા હા બોલ્યા -બધીવાર
થઈ અમે જાણૂની ઝોરડીમાં બેઠા બેઠા વાતો કરતા હતા - મે

તમારી પાસે એક દરખાસ્ત લાવ્યા છીએ હરિકાકા બોલ્યા મારી પાસે દરખાસ્ત ! હું આપનો બે દિવસનો મહેમાન છું મહેમાન !

હરિશ્ચંદ્ર બોલ્યા-- એ તો જેવી પરમેશ્વરની મરજી

હરિકાકા--પરમાત્માએ અનેક રંગ દેખાડ્યા છે આટલા દિવસ આખો હતી બહુ રખડ્યો. પણ ઇશ્વરે હવે મને ઠરી કામ ક્યો મિત્ર પ્રજુની માયા તો કાંઈ અજબજા છે કયા હું કેવો પાપી, નીચ મારે માટે તેણે કેટલી માયા યુધી અને કેટલા વચ્ચે બેસાડ્યો ? આજે આખો લાઇ લીધી તે કાંઈ ઓછી દયા નથી કરી મને કહે છે કે જો મને જો ! ફુનીયામા તેના સિવાય હવે મને કાંઈ જોવા જરૂર પણ નથી રહી

કાકટર બોલ્યા--હરિકાકા અમે એક વ્યવસ્થા ગોઠવી તે તમને કહેવા આવ્યા છીએ

હરિકાકા--અરે પરમેશ્વરે સૌ કાંઈ વ્યવસ્થા કરી રાખી છે તે તો કાંઈની પણ રાહ જોતો નથી

કાકટર બોલ્યા--તે વ્યવસ્થાની વાત અને ફલીલ કરવાનો બાર તેણે મારા ઉપરજ નાખ્યો છે હું આજે તેમના વતીજ બોલુ છું

હરિકાકા--વાહ વાહ બોલો. ઇશ્વરે જે આજ્ઞા ફરમાવી હોય તે બોલો

કાકટર--પરમાત્માની તો એવી મરજી છે કે નારાયણ આજ્યથી મારી પાસે રહે આજ્યથી પરમાત્મા તેની સલામતો બાર મારા ઉપરજ મૂકે છે અને ખીજી તમારી જે માલમિલકત છે તે સર્વ તમારી દીકરીને આપવાની છે તેમણે એમ પણ ફરમાવ્યું છે કે તમારા બેઉ જજીનો જીવન પર્યંતનો ભરપોષણનો બાર આ અમૃતલાલના પિતા અને તમારા મિત્ર હરિશ્ચંદ્ર શેઠે ગ્રહણ કરવો આ આજ્ઞા અકલ્પની ઉઠાવેલી વાત નથી પરંતુ પરમાત્માજ મારી જીભે આમ બોલાવે છે અને તે તમારે પાળવીજ પડશે

હરિકાકા આ સર્વ વાતો સાંભળી ધડીબર ચૂપ રહ્યા તે વાચાથી પોતાના મનનો આવેગ બોલી શકતા નથી પરંતુ છેવટે ધીમે ધીમે બોલ્યા વાહ હમાણુ પ્રજુ તારી

કેવી કશ્ચા ! આટલા દિવસ તમે મને એક સામાન્ય પેદીનો બહારી બનાવી પૈસા ટકામા કેમ ગુથી રાખ્યો હતો ? બસ આજે હું ખરેખરો આપની અપુટ સમૃદ્ધિનો બહારી બન્યો છું આપને મારે માટે આપને અતરે આટલી બધી દયા ભરી હતી તે મને પામરને ક્યાથી સમજાય ! બાહ્ય નારાયણ તેજ મને તે પરમાત્માનો બહાર બતાવ્યો છે તેજ મારા પતિતના પાપો નિવારી પુણ્ય પથે ખેંચ્યો છે ! આવ બાહ્ય તને એકવાર ખોળામા ખેસાડુ તુજ મારો પ્રભુ છે તુજ મારો તારણદાર છે ! નહિતર તું આટલો દયાળુ સાધુ અને ભક્ત મને ક્યાથી બેટે ? મિત્ર તમને હું મારી મર્મચક્ષુથી જોઈ શક્યો નથી, ડોક્ટર સાહેબ, તમને પણ જોઈ શક્યો નથી પરંતુ આંતર ચક્ષુઓથી તમને ઝોળખી શક્યો છું તમે સર્વે મારા પ્રભુ સ્વરૂપ છો છોકરાઓ આવો તમારો હરિકાકો આજે સ્વર્ગે જાય છે આજે તે તમારીજ કૃપાથી મુક્ત મેળવે છે દુર્ગા યુ જોઈ રહી છે આજે પરમાત્મા હાજરા હજુર આદિ પધાર્યા છે આજે મને તેમજો ખરેખરો બહારી બનાવ્યો છે

ઓચિત્તી હરિકાકાની વાચા નધ થઇ ગઇ, શરીર રિથર થયું અને શરીર શાન્ત અને સ્થિતજ મની ગયું ડાક્ટર કંતાવળા હરિકાકાની પધારી પાસે આવી તેનો હાથ ઉપાડી જોયું તો નાહીની ગતિ બધ પડી ગઇ હતી હૃદયના ધબકારા અનન શાન્તિમાં મળી ગયા હતા હરિકાકાના શરીરમાંથી તેજોમય કીરણો પ્રકાશી નીકળ્યા હતા ડાક્ટર ચિત્તકાર કરના મોટે સાદે રડી પડ્યા—હરિકાકા આમ અમને છેતરીને ચાલ્યા ગયા !

હરિશ્ચન્દ્ર દીધ નિ શ્વાસ નાખી બોલ્યા જાઓ મિત્ર પરમાત્માના સમૃદ્ધિ બહાર સલાળો, તમે મૃત્યુ લોકના નથી, તમે દેવલોકના બહારી છો !

